

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Магістерська робота

**на тему «Вплив антикорупційної політики на економічну безпеку
держави»**

Виконав: студентка 6-го курсу, групи 601-УФБ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньо-професійною програмою «Управління
фінансово-економічною безпекою»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Грімов В.Ю.

Керівник: д.е.н., професор Онищенко В.О.

Рецензент: Заступник начальника ГУНП в
Полтавській області – начальник слідчого управління
Реқун С.С.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань

Грімов В.Ю.

Підтверджую достовірність даних, використаних у
роботі

Грімов В.Ю.

Полтава, 2022 року

АНОТАЦІЯ

Грімів В.Ю. Вплив антикорупційної політики на економічну безпеку держави. Рукопис. Магістерська робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-економічною безпекою», Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2022.

Робота містить 143 сторінок, 11 таблиць, 31 рисуноків, список літератури з 91 джерел та додатки.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, економічна безпека держави, загрози.

Метою дипломної роботи є дослідження основних проблем в запобіганні та протидії корупції в Україні. Об'єктом дослідження є процес дослідження впливу корупції на економічну безпеку держави. Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні рекомендації реалізації антикорупційної політики в Україні.

У теоретичній частині роботи проведено дослідженню теорії щодо сутності, особливості та класифікації корупції, нормативно-правового забезпечення корупції в Україні та характеристики чинників та передумов виникнення корупції в Україні.

У розрахунково-аналітичній частині роботи проведено оцінювання корупційних ризиків запровадженого Національним агентством з питань запобігання корупції й дослідження рівня корупції в Україні. Обґрунтовано напрями протидії корупційним зловживанням, які безпосередньо впливають на економічну безпеку держави.

Практична цінність магістерської роботи полягає в можливості використання запропонованих напрямів антикорупційної політики в Україні.

Інформаційною базою дослідження були звіти Національного агентства з питань запобігання корупції, звіти Національного антикорупційного бюро України, дані Міністерства фінансів України та Державної служби статистики, дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених.

ANNOTATION

Grimov V.Yu. The impact of anti-corruption policy on the economic security of the state. Manuscript. Master's thesis for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking and insurance" under the educational and professional program "Management of financial and economic security", National University "Poltava Polytechnic named after Yury Kondratyuk", Poltava, 2022.

The work contains 125 pages, 15 tables, 17 figures, a bibliography of 91 sources and appendices.

Keywords: corruption, anti-corruption policy, economic security of the state, threats. The aim of the thesis is to study the main problems in preventing and countering corruption in Ukraine.

The object of the research is the process of investigating the impact of corruption on the economic security of the state. The subject of the study is the theoretical basis and practical recommendations for the implementation of anti-corruption policy in Ukraine.

In the theoretical part of the work, a study of the theory of the essence, features and classification of corruption, normative and legal support of corruption in Ukraine and characteristics of the factors and prerequisites for the occurrence of corruption in Ukraine was carried out. In the calculation and analytical part of the work, an assessment of the corruption risks introduced by the National Agency for Prevention of Corruption and Research on the Level of Corruption in Ukraine was carried out.

The directions of combating corruption abuses, which directly affect the economic security of the state, are substantiated. The practical value of the master's thesis lies in the possibility of using the proposed directions of anti-corruption policy in Ukraine. The information base of the research was reports of the National Agency for the Prevention of Corruption, reports of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, data from the Ministry of Finance of Ukraine and the State Statistics Service, research by foreign and domestic scientists.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	8
1.1.Сутність, поняття й особливості корупції як багатоаспектного правового, соціально-економічного та політичного явища.....	8
1.2.Чинники та передумови виникнення корупції в Україні	19
1.3. Законодавче та організаційне забезпечення антикорупційної діяльності.....	26
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	45
2.1. Методи інтегрального оцінювання та вимірювання корупції в Україні.....	45
2.2. Оцінювання корупційних ризиків Національного агентства з питань запобігання корупції	57
2.3. Дослідження рівня корупції в Україні.....	63
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3.СУЧАСНИЙ СТАН АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	69
3.1. Оцінка масштабів втрат від корупції в Україні.....	69
3.2. Характеристика та оцінка рівня корупційної складової національної економіки.....	85

					<i>MP 601-УФБ 9770124</i>			
<i>Змн.</i>	<i>Арк.</i>	<i>№ докум.</i>	<i>Підпис</i>	<i>Дат</i>	<i>Вплив антикорупційної політики на економічну безпеку держави</i>	<i>Літ.</i>	<i>Арк.</i>	<i>Аркушів</i>
<i>Розроб.</i>		<i>Грїмов В.Ю.</i>				3		
<i>Перевір.</i>		<i>Онищенко В.О.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка</i>		
<i>Н. Контр.</i>		<i>Глушко А.Д.</i>				<i>Юрія Кондратюка</i>		
<i>Затверд.</i>		<i>Птащенко Л.О.</i>						

3.3. Сучасний стан діяльності спеціалізованих антикорупційних структур.....	97
Висновки до розділу 3.....	104
РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	106
4.1. Напрями протидії корупційним зловживанням	106
4.2. Особливості антикорупційної діяльності в Україні та країнах Європейського союзу.....	113
4.3. Антикорупційна політика у системі економічної безпеки держави.....	132
Висновки до розділу 4.....	137
ВИСНОВКИ.....	140
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	144
ДОДАТКИ.....	150

					<i>MP 601-УФБ 9770124</i>			
<i>Змн.</i>	<i>Арк.</i>	<i>№ докум.</i>	<i>Підпис</i>	<i>Дат</i>				
<i>Розроб.</i>		<i>Грімов В.Ю.</i>			<i>Вплив антикорупційної політики на економічну безпеку держави</i>	<i>Літ.</i>	<i>Арк.</i>	<i>Аркушів</i>
<i>Перевір.</i>		<i>Онищенко В.О.</i>					4	
<i>Н. Контр.</i>		<i>Глушко А.Д.</i>				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»</i>		
<i>Затверд.</i>		<i>Птащенко Л.О.</i>				<i>Юрія Кондратюка</i>		

ВСТУП

Актуальність теми. Корупція є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності. Деякі дослідники взагалі вважають, що корупція стала основною політичною проблемою кінця ХХ – початку ХХІ століття. На сучасному етапі розвитку Української держави особливого значення набувають наукові дослідження проблем протидії і запобігання корупції. В умовах стратегії розвитку України, подолання корупції є фундаментальною умовою для інтеграції в європейське співтовариство. Будучи проблемою соціального характеру, корупція є загрозою економічній безпеці держави, адже прямо чи опосередковано впливає на її ефективність, порушуючи умови вільної конкуренції та гальмуючи природній характер розвитку суспільного виробництва та прийняття корисних суспільству рішень. Необхідність пошуку методів боротьби з корупцією та їх впровадження є вирішальною точкою біфуркації до зростання української економіки та ефективного використання фінансових ресурсів в умовах їх обмежених обсягів. Саме тому, на сучасному етапі розвитку Української держави особливого значення набувають наукові дослідження проблем протидії і запобігання корупції, серед яких можна виокремити наукові праці таких провідних вітчизняних вчених як: М.І. Мельника, З.С. Варналія, О.В. Бандурки, В.Т. Білоуса, В.О. Глушкова, І.С. Даньшина, Є.Б. Дидоренка, А.П.Закалюка, В.Т. Зеленецького, С.А. Корніча, В.С. Литвиненка, А.І. Рачинського, та інших, однак комплексні дослідження проблеми протидії корупційним проявам у системі державної служби України на сучасному етапі ще не проводилися.

За будь-яких підходів та оцінок однозначно одне – корупція є проблемою, розв'язання якої для багатьох країн є вкрай необхідною справою. Це стосується й України, високий рівень корумпованості якої визнано її керівництвом, вітчизняними та зарубіжними аналітиками, відповідними міжнародними інституціями. У сучасних умовах корупція стала чинником, який реально загрожує національній безпеці, демократичному розвитку держави та суспільству, конституційному ладу, а саме: підриває авторитет країни, завдає

шкоди функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, особливо пересічних осіб, порушує принципи верховенства права, встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектору, руйнує моральні та суспільні цінності.

Проблема корупційних проявів є однією з найважливіших і найактуальніших, пов'язаних з функціонуванням Української держави і розвитком суспільства. З огляду на слабкі демократичні традиції, недосконалість національного законодавства, неефективну діяльність владних інститутів та недостатній рівень політико-правової культури суспільства перехідного періоду вона набула особливої гостроти.

Корупційні прояви уражують всі сфери суспільного життя, призводять до поширення організованої злочинності, створюють соціальне напруження, породжують у населення зневіру у здатності влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи й відродження України.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є дослідження основних проблем в запобіганні та протидії корупції в Україні задля досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- розглянути наукові підходи до поняття «корупція»;
- дослідити нормативно-правове забезпечення корупції в Україні;
- охарактеризувати чинники та передумови виникнення корупції в Україні;
- проаналізувати сучасний стан корупції у політичній, соціально-економічній та правовій системах України;
- визначити та проаналізувати корупційну складову національної економіки України;
- узагальнити методи методики вимірювання та оцінювання корупції в Україні;
- проаналізувати діяльність антикорупційних структур в Україні;
- виділити основні проблеми реалізації антикорупційної політики;

– розглянути міжнародний досвід протидії корупційним проявам та можливості імплементації в Україні;

– визначити шляхи подолання основних проблем запобігання і протидії корупції в Україні.

Об'єктом дослідження є процес реалізації антикорупційної політики в Україні та протидії корупційним проявам у політичній, соціально-економічній та правовій системах. Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні рекомендації реалізації антикорупційної політики в Україні.

Методи дослідження. При дослідженні даної теми було використано такі загальнонаукові та специфічні методи: діалектичного пізнання, аналізу і синтезу, метод порівняння, узагальнення, економіко-статистичні методи.

Інформаційною базою дослідження були звіти Національного агентства з питань запобігання корупції, звіти Національного антикорупційного бюро України, дані Міністерства фінансів України та Державної служби статистики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розв'язанні теоретичних проблем щодо протидії корупційним проявам в Україні, створенні основи для подальшого поглибленого наукового вивчення зазначеної тематики. Одержані результати щодо проблем протидії і запобігання корупції в Україні можуть бути використані як додатковий теоретичний матеріал для різних дисциплін.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які в свою чергу містять дванадцять підрозділів, висновки та список використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність, поняття й особливості корупції як багатоаспектного правового, соціально-економічного та політичного явища

Загальноприйняте визначення корупції прив'язують до етимології самого поняття «corruption» – з латинського – «підкуп, продажність суспільних і політичних діячів, посадових осіб» [1, с.190]. В українському юридичному словнику-довіднику корупція розглядається, як одна з форм зловживання владою, яка пов'язана із підкупом посадових осіб [2, с.308]. В юридичній літературі наведено настільки широке різноманіття підходів до визначення поняття корупції, що вони часто виключаються одне одним [3, с.107-109]. Це, у свою чергу, приводить до розмиву правової трактовки корупційних дій у законодавчих і нормативних актах

В економічній літературі також наведено визначення корупції. Так, в економічній енциклопедії корупція розглядається як «господарська діяльність, здійснення якої є наслідком підкупу представників різних органів влади, що мають вплив на процес оформлення угод» [1, с.311], або «зрощення державних структур із структурами злочинного світу у сфері економіки, а також підкуп суспільних і політичних діячів» [1, с.408].

Класичне визначення корупції обґрунтував американський політолог Дж. Най у 1967 році. Відповідно до нього корупція сприймається як поведінка двоїстого характеру. З одного боку, вона є відхиленням від загальноприйнятих норм у суспільній діяльності внаслідок особистого, грошового чи статутного збагачення, а з іншого, порушує загальноприйняті норми особистого втручання у суспільний процес.

Радою Європи корупція розглядається у більш широкому сенсі – це хабарництво, підкуп і будь-яка інша поведінка особи, яка наділена

відповідальністю у суспільному або приватному секторах, але не виконує своїх обов'язків, причому ця поведінка спрямована на отримання будь-яких неправомірних переваг для себе або іншої особи [4, с.12-14].

Доволі коротке визначення, що використовується на практиці та в процесі економічних досліджень, запропоновано спеціалістами Всесвітнього банку. На їх думку «корупція – це зловживання владними повноваженнями в особистих інтересах» [5, с.8]. У межах економічного аналізу, який використовується для вивчення злочинності, корупція сприймається як різновид економічної поведінки в умовах ризику, обумовленого здійсненням злочину і можливим покаранням за нього. При цьому, функція корисності економічного суб'єкта-корупціонера знижується за рахунок морального засудження його поведінки суспільством, внаслідок чого утворюються моральні витрати такої поведінки [6, с.187-203].

Наведене визначення корупції знаходиться у межах економічного підходу до дослідження корисних злочинів. Засновником цього напрямку є Г.С. Беккер. Зокрема, він запропонував роздивлятися злочинців як звичайних людей, які здійснюють свій вибір на користь того чи іншого виду діяльності у результаті порівняння очікуваних вигід та витрат. Він підкреслював, що «люди вирішують стати злочинцями за тими міркуваннями, за якими інші стають столярами або вчителями, саме тому, що вони очікують, що прибуток від рішення стати злочинцем – приведена цінність усієї суми різностей між вигодами і збитками, як грошовими, так і не грошовими, - більший за прибуток від зайняття іншими професіями» [7, с.34].

Деякі трактування поняття корупції з невеликими інтерпретаціями пересікаються із формулюваннями радянського періоду. Наприклад, «корупція існує остільки, оскільки посадова особа може розпоряджатися ресурсами, які їй не належать, шляхом прийняття чи неприйняття тих або інших рішень» [1].

Окремі автори дають визначення корупції з точки зору оптимальності чи не оптимальності рішень для інститутів, в яких вони займають визначене посадове положення. Так, В. Клейнер пропонує таке визначення: «корупція – це

свідоме і добровільне прийняття посадовою особою організації (у державному або приватному секторі) неоптимальних для неї рішень, що призводить до отримання означеною особою або залежною від неї особою додаткових благ» [8, с.33].

Подібне за змістом визначення приведено у Законі України «Про запобігання корупції» [9]. У статті 1 цього закону зазначено, що корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Що стосується визначення поняття корупції і її сутності, то їх необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємообумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті корупція представляє особливий вид відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм. Ці відносини обміну мають двоїстий характер. З одного боку, для учасників корупційної угоди вони еквівалентні, з іншого боку, принцип еквівалентності для суспільства порушений, тому що цей обмін призводить до несанкціонованого, соціально несправедливого перерозподілу доходу на користь небагато чисельних соціальних груп населення; до появи значних додаткових трансакційних витрат у національній економіці; до деструктивного пристосування функцій державного управління.

На основі вище викладеного, доречно, що визначення терміну «корупція», повинно мати політекономічну інтерпретацію. Корупція – це особливий вид обмінних відносин, які здійснюються з порушенням формальних і неформальних інституційних обмежень. Об'єктами купівлі-продажу виступають різного роду послуги, які надають визначені преференції, у вигляді неправомірних переваг покупцям (фізичним і юридичним особам), з одного боку, а з іншого – такі що

забезпечують неофіційні доходи продавцям (посадові особи держави, корпорацій і організацій).

Для предметного розуміння корупції, її політекономічної сутності і змістовності важливе значення має класифікація корупційних дій. Треба відзначити, що в науковій літературі досить широко і достойно представлені різні варіанти класифікації цього явища. Це пов'язано, перш за все, з важкістю вибору універсальних критеріїв класифікації і різноманіттям форм прояву корупції.

Таблиця 1.1

Підходи фахівців до класифікації корупції

Фахівці	Класифікація
1	2
Н.А.Катаєвим і Л.В.Сердюком	1 Кримінальна корупція (більшістю економічного характеру); 2. Політична корупція, (її поділяють за поведінкою на карну і відхилену) [10].
М.Джонстоном	1. Хабарництво чиновників у сфері торгівлі (за продаж нелегально виробленої продукції, завищення якості товарів і т.і.); 2. Відносини у патронажних системах, у тому рахунку протегування «босів» на основі родинних, партійних, свійських принципів; дружба і кумівство; 3.Кризисна корупція, яка обумовлена тим, що підприємці повинні працювати в умовах невизначеності і ризику, коли рішення органів влади можуть привести до суттєвих для бізнесу змін і тому ці рішення стають предметом торгівлі [11].
Я. Кузьмінов	1. Підкуп і продажність; 2. Корупція «низів» і «верхів»; 3. Корупція у державному (муніципальному) і недержавному секторах [12].

Продовження табл. 1.1

1	2
Н.І.Мельник	1. Корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для отримання матеріальних благ, послуг або переваг чи заволодіння чужим майном або правом на нього; 2. Корупційні діяння, пов'язані із протиправним використанням влади або службових повноважень для задоволення інших (некорисливих) особистих інтересів чи інтересів третіх осіб [13].

Розглянувши різні класифікації відомих вчених, можна сказати, що при здійсненні класифікації корупційних дій необхідно застосовувати багатокритеріальний механізм, на основі якого можлива більш повна структуризація цього явища. В межах даної роботи і виходячи з її мети, пропонуємо наступну класифікаційну структуру, що відповідає висунутим вимогам.

Таблиця 1.2

Класифікація корупції

Класифікаційна ознака	Види корупції
За ініціативністю у корупційних відносинах	1. Вимагання хабара посадовою особою. 2. Підкуп посадових осіб за ініціативою суб'єктів, що пропонують хабар. 3. Традиціоналізм у корупційних відносинах.
За рівнем організації та розповсюдженням корупційних відносин	1. «Низинна» корупція: місцева; регіональна. 2. «Верховинна» корупція: національна; міжнародна.
За регулярністю корупційних дій	1. Епізодична корупція. 2. Систематична або інституційна корупція. 3. Клептократична – корупція як невід'ємна частина владних відносин.
За ступенем централізації корупційних відносин	1. Децентралізована корупція (випадкова). 2. Централізована корупція («знизу до верху»); 3. Централізована корупція («зверху до низу»).

Що ж до проявів корупції, які найчастіше мають місце у нашому повсякденному житті, то вони наступні:

Хабарництво – обіцянка, пропозиція чи надання якої-небудь переваги, яка належним впливає на дії чи рішення посадовою особи.

Здирництво – примушення громадянина платити гроші чи надавати інші цінності в обмін на дії чи бездіяльність посадової особи.

Протекціонізм – надання ресурсів громадянами, які належить до якоїсь певної привілейованої групи.

Кумівство – висування родичів на державні посади, надання їм пільгових послуг та ресурсів;

Обман – це поведінка, спрямована на отримання власної вигоди чи вигоди для третьої сторони шляхом обману громадянина чи юридичної особи;

Розтрата бюджетних коштів – крадіжка ресурсів особами, які мають владу або контроль над чим-небудь цінним.

Зловживання владою – участь у домовленостях, придбанні посади чи отриманні комерційного інтересу, що є несумісним з офіційним статусом та положенням [14].

З усього вище сказаного можна зробити висновок, що корупція породжує корупційне правопорушення і вона є каталізатором розвитку організованої злочинності. Існуючи в симбіозі, ці два явища (корупція і організована злочинність) утворюють найсерйознішу небезпеку для держави і суспільства, особливо в умовах демократії.

Небезпека корупції полягає в тому, що вона перероджує державний апарат, призводить його до незворотних змін, які можна подолати лише завдяки кардинальним засобам. І саме тому боротьба з корупцією та організованою злочинністю відноситься до найпріоритетніших проблем, що стоять перед українським суспільством.

В Законі України «Про запобігання корупції» від 03.08.2017 [9] поняття корупційного правопорушення виглядає наступним чином «Корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке

законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність».

Якщо розглядати корупційну злочинність всебічно, то це – негативне соціальне явище, притаманне як економічно розвинутим державам, так і державам, що розвиваються.

З позиції інституційної теорії корупційна злочинність проявляється в порушеннях кримінально-правових норм службовими особами з використанням свого статусу для незаконного одержання майнових чи немайнових благ, переваг, а також надання таким особам цих благ, переваг. Відтак, у кримінологічних джерелах, присвячених корупційній злочинності, її дослідження зазвичай зводиться до дослідження корупційних злочинів [15].

Водночас такий спрощений підхід є не лише методологічно недосконалим, а й не розвиває цілісного уявлення про складне явище корупційної злочинності, не сприяє з'ясуванню її специфіки, а, отже, може призвести до помилкових рішень у сфері протидії проявам корупції. Таким чином, уточнення сутнісного змісту сучасних ознак корупційної злочинності забезпечить належне теоретичне підґрунтя для подальшого удосконалення національної антикорупційної політики.

У сучасній кримінологічній науці корупційна злочинність досліджується у трьох основних напрямках:

– корупція як один з обов'язкових структурних елементів чи якісна атрибутивна ознака організованої злочинності (праці Г.М. Миньковського, А.І. Гурова, В.С. Овчинського, І.І. Карпеця, Ю.І. Ляпунова, А.Н. Волобуєва, В.М. Кудрявцева, А.І. Алексєєва, А.Л. Репецької, В.Д. Ларічева, В.Ф. Щербакова та ін.);

– корупція як вид, закінчена форма прояву економічної злочинності, що являє собою специфічне негативне соціально-правове явище у сфері державної влади та місцевого самоврядування, поєднане з одержанням значної економічної (майнової, матеріальної) вигоди (праці А.М. Бойка, Ю.Г. Козлова, Г.Н.

Горшенкова, А.С. Дементьєва, Ю.Н. Демидова, А.М. Яковлева, В.В. Лунєєва, Н.А. Лопашенко, Я.І. Гілінського, В.Н. Бровкіна та ін.);

– корупція як окремих вид злочинності (праці Н.Ф. Долгової, О.Г. Карпович, М.І. Мельника, С.В. Зарубина, А.Ю. Арефьєва, С.М. Іншакова, М. Дженсона, Д. Бейли, К. Фрідріха та ін.).

Саме третій напрям видається найпродуктивніший для розв'язання проблеми ефективної протидії корупційній злочинності, адже в його основі – комплексний підхід до проблеми корупційної злочинності, що дозволяє дослідити взаємозв'язок корупційної злочинності з іншими негативними явищами та процесами, включаючи економічну та організовану злочинність.

Разом з тим, досліджуючи корупційну злочинність, вчені акцентували увагу на її окремих, зокрема, механізмах прояву корупційних злочинів, суспільній небезпеці корупційної злочинності, її історичній мінливості, інституційному характері, корупційній злочинності в окремих сферах (політика, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, освіта, земельні відносини та ін.).

Безумовно, корупційними є злочини, всі ознаки яких вказують на корупційний характер і визначені в законі чи випливають з його змісту: одержання хабара; зловживання владою або службовим становищем; заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; притягнення за відомо невинного до кримінальної відповідальності; постановлення суддею за відомо неправосудного вироку, рішення, ухвали чи постанови; зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем.

Як і за будь-яке правопорушення повинні бути особи, що несуть за це відповідальність. Отже коло осіб, які несуть відповідальність за корупційні дії в Україні за Законом України «Про запобігання корупції» від 03.08.2017 [9] перелічені на рис. 1.1. Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення.

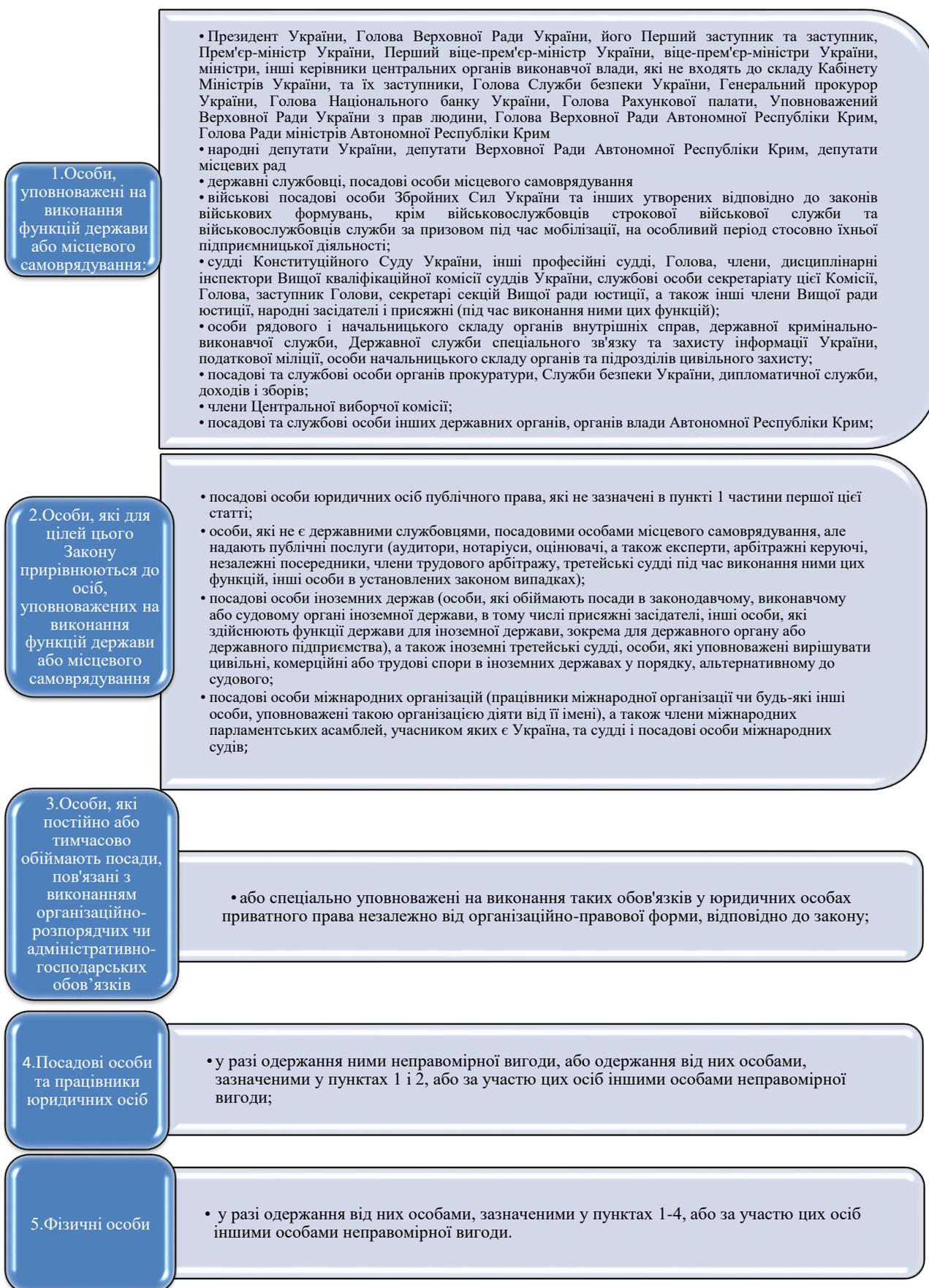

Рис.1.1. Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення

Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, заносяться у триденний строк з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили, притягнення до цивільно-правової відповідальності, накладення дисциплінарного стягнення до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що формується та ведеться Міністерством юстиції України. Крім того, Україна приєдналася до низки міжнародних конвенцій [16] та угод, які стали у такий спосіб складовою частиною українського законодавства і також містять підстави, санкції та механізми щодо запобігання та боротьби із корупцією.

Відтак корупція в Україні перетворилася на одну з загроз національної безпеки. Вплив корупції на українське суспільство і державу має комплексний та системний характер, зокрема йдеться про соціальні, економічні та владні, аспекти цього впливу.

Соціальний аспект впливу. Існування корупції призводить до того, що, фактично, у суспільстві функціонують дві соціальні підсистеми – офіційна та неофіційна: перша з яких дотримується правових і моральних норм, друга – використовує протиправні методи. Суб'єкти корупції функціонують у неофіційному середовищі, де панує своя система цінностей, свої цілі і методи їх досягнення, і там де життя будується ігноруючи закони [17].

Економічний аспект впливу. Корупція впливає на всі сфери економіки України. Її провокує масова «тінізація» економічного сектору України, що, в свою чергу, є економічним підґрунтям корумпованих зв'язків. Відповідно до офіційних заяв керівництва держави, частка тіньової економіки в Україні фактично зрівнялася з офіційною і складає 45-60%. У тіньовому секторі економіки працюють мільйони громадян України. За даними Фонду «Інтелектуальна перспектива» і Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, що провели опитування громадян України за темою тіньової зайнятості населення, 45% опитаних працюють у «тіні». Загалом, корупція підриває економічні основи держави, блокує надходження іноземних

інвестицій, приводить до «тінізації» економіки, сприяє зростанню впливу організованих злочинних груп [18].

Владний аспект впливу. Корупція в Україні впливає на формування органів державної влади всіх гілок влади, на вироблення і реалізацію державної політики. Так, під час формування представницьких органів влади важко уникнути впливу корупції. У цьому випадку мова може йти про порушення фундаментальних принципів організації і проведення виборів: підкуп кандидатів, представників влади і членів виборчих комісій; нелегальне фінансування виборчих кампаній; посадові зловживання під час агітації; фальсифікація результатів виборів, створення перешкод для реалізації виборчих прав громадян та інше. В Україні потенційно найбільш корумпованою є виконавча влада, оскільки саме її представники мають великі «хабаромістки» розпорядчі функції (розпоряджаються коштами, нерухомістю, матеріальними цінностями тощо) [19].

Політичний аспект впливу. Корупція та боротьба з нею широко використовується у практиці політичної діяльності в Україні [20, с.23]. Зрозуміло, що особливо гострою є ситуація під час проведення виборів, як президентських, так і парламентських. Загалом, використання корупції у політичній боротьбі може проводитися у таких напрямках:

- застосування кримінально-правових засобів до державних діячів, політиків (як правило, опозиційних) за наявності для цього підстав, але не через їх наявність, а головним чином – з політичних міркувань;

- юридична розправа з політичними опонентами шляхом притягнення їх до відповідальності за звинуваченням у корупції (інших протиправних діях) за відсутності для цього законних підстав;

- застосування репресивних дій з тих же мотивів до осіб з оточення політичних діячів, у дискредитації яких зацікавлена влада.

Отже, здійснене дослідження сутності, форм та системи корупційних відносин надало можливість зробити висновок, що традиційні визначення корупції мають один суттєвий недолік, який обумовлений однобоким підходом,

коли у ролі корупціонера сприймають державу, а у ролі агента – державного службовця, який має певні обов'язки та може їх використовувати із особистою вигодою. При цьому інша сторона корупційних дій залишається, умовно кажучи, у тіні. Такий підхід повністю виправданий щодо соціально-економічних систем, в яких розмежовані влада і бізнес, але зовсім не відображує реального стану речей в умовах трансформаційних економік, а тим більше в Україні. Також поняття корупції і її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємообумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті корупція представляє особливий вид відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм, слід зазначити, що знання сутнісного змісту основних ознак корупційної злочинності має важливе значення для комплексного розвитку сучасного уявлення про явище корупційної злочинності в умовах глобалізації та може стати теоретичною основою для подальшого удосконалення антикорупційної політики в Україні.

1.2. Чинники та передумови виникнення корупції

Корупція стала частиною сучасного державного і суспільного механізму, пронизавши всі його структури та рівні. Вона уніфікує методи і форми відносин державних органів влади з представниками легального бізнесу та організованої злочинності й інтегрує їх у єдину систему тіньових (кримінальних) відносин. Активізація корупції і розширення її обсягів, як у трансформаційних економіках, дає підстави говорити про неї як про об'єктивний процес, притаманний всім країнам. Поширення корупції на сучасному етапі має певні особливості [21, с.106]:

– політизація корупції: корупція в класичному вияві, притаманне діловій практиці ведення бізнесу, стає все більш політизованою, переміщуючись у владні структури;

– перехід корупційних зв'язків з розряду тимчасових та випадкових явищ в розряд усталених корупційних схем;

– інтернаціоналізація і глобалізація корупції. Форми корумпованих грошових потоків стають недосяжними для контролю з боку національних правоохоронних органів;

– розширення сфери легалізації корупції, тобто маскуванню корупційних афер під законні операції. Як наслідок, легалізована корупція випадає з поля зору правоохоронних органів і набуває ще більших масштабів.

Дослідженню причин, умов, особливостей попередження та засобів протидії різним видам корупційної діяльності присвячені наукові праці таких українських та російських авторів, як: Л.В. Багрій-Шахматов, М.В. Буроменський, А.В. Гайдук, В.І. Гладкіх, Л.Д. Гаухман, А.І. Долгова, Д.Г. Заброда, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, С.С. Рогульський та інших. Однак багато аспектів даного питання ще залишаються дискусійними чи недостатньо висвітленими.

Саме тому, щоб подолати корупцію, важливо знати не тільки те, де вона існує, але й причини що породжують її. Умовно причини корупції можна поділити на:

- інституційні;
- суспільні.

Інституційні причини корупції сприяють виникненню та процвітанню такого ганебного явища, як корупція. Можна назвати такі основні причини: широкі повноваження посадових осіб, недостатня гласність та прозорість їхньої діяльності, не достатня підзвітність, яка веде до створення стимулів діяльності чиновників та недостатність силових заходів протидії з боку компетентних правоохоронних органів.

Суспільними причинами корупції є: терпимість громадян до проявів корупції, а також особиста лояльність до посадовців та примирення з беззаконням.

Відтак М. Камлик і Є. Невмержицький серед причин корупції в Україні часто згадують «радянську спадщину», коли колишні компартійні діячі зайняли відповідальні посади в урядових структурах нової держави, створили сприятливі

умови для перерозподілу власності і перетворення влади на джерело збагачення [22].

Однак, навряд чи можна в усьому звинувачувати минуле. Останнім часом в Україні багато говориться про необхідність прозорості і відповідальності влади і про те, що саме відсутність відповідальності політиків і державних службовців стала головним фактором недовіри суспільства до влади. Проте для забезпечення прозорості влади потрібна як політична воля, так і вимоглива позиція громадськості щодо цього.

На думку С. Коненка, причинами корупції в Україні є переоцінка цінностей у суспільстві та недостатньо ефективна діяльність керівництва, що може стати негативним прикладом для підлеглих, фінансові проблеми, недостатній відомчий контроль, легковажність.

М.І. Мельник в авторефераті своїй докторській дисертації «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» зазначив, що умови для незначної корупції, є «черга», що виникає в результаті постійного зростання попиту на послуги сфери суспільного обслуговування, який перевищує зростання пропозиції на них. А керування чергою може здійснюватися легальним чи нелегальним (через хабарі) шляхом [23].

С. М. Нестерцов визначає наступні Причини виникнення корупції в Україні:

– нерівномірність розвитку ринкового господарства. Під час посилення кризового стану економіки такі негативні явища, як інфляція, безробіття тощо, стають сприятливими умовами для збільшення обсягів тіньової економіки. Тобто за таких умов зменшується ефективність регулюючої ролі держави, що призводить до зростання корумпованості;

– розшарування суспільства на бідних і багатих. За рахунок державного майна збагатилася невелика група населення в Україні, яка мала безпосередній доступ до нього. Олігархами в Україні стають через тіньову приватизацію державної власності. Кожна людина хотіла б стати власником частки державного майна, але ж не кожен мав змогу долучитися до нього через розпорядників.

Більша частина населення є бідною, змушена виживати в складних економічних умовах, коли повністю відсутні принципи соціальної справедливості;

– суперечність між швидкозмінними умовами ринкового господарства та чинним законодавством. Прогалини, які створюються завдяки такій суперечності, заповнюються тіньовими «правилами гри». Навіть у високорозвинених ринкових країнах економічні процеси випереджають чинне законодавство, тому вдосконалення правової бази повинно мати перманентний характер;

– суперечність між законодавчою та морально-етичною нормами підприємництва. Узагалі закони, представлені інтересами держави, повинні мати морально-етичну складову. Але через слабкість сприйняття сучасним підприємцем такої складової, він не завжди підтримує державні інтереси, а іноді вони перебувають навіть у протистоянні. Це і дає підстави для виходу підприємців у «тінь» через хабар і т. ін.;

– суперечності в політичній системі, які представлені владою і бізнесом. Відомо, що поєднання влади і бізнесу – це олігархія, яка посилює дію тіньової економіки. Негативним наслідком існування олігархії є не лише лобіюванням інтересів бізнесменів у владі через прийняття «потрібних» їм законів з метою створення сприятливих умов для їхнього бізнесу, а й недоодержання державною казною величезних коштів. А це, у свою чергу, не дає можливості державі виконувати свої прямі обов'язки – розв'язувати соціальні проблеми. Слабкість політичної влади – одна з причин існування корупції;

– потреба у виживанні населення в складних умовах становлення ринкових відносин. Підприємець, що планує розпочати свій бізнес, повинен мати стартовий капітал, якого, як правило, у нього немає і він не може заробити, а це підштовхує до використання позаекономічних методів – через політичний вплив, через «своїх» чиновників. Законслухняність як світоглядна цінність поки що не стала природним чинником для підприємця;

– створення штучного дефіциту ресурсів. Така ситуація приносить вигоду посадовим особам у вигляді хабара, як необхідного інструменту щодо отримання необхідних для виробничої діяльності ресурсів;

– зволікання у прийнятті рішення. Адміністративні бар'єри породжуються не лише непрофесійністю чиновників, але й штучно створюються для отримання контролю над підприємствами. Такі бар'єри виштовхують підприємця в тіньову економіку, оскільки формальні правила неможливо виконувати, тому що постійно здійснюється контроль за підприємницькою діяльністю і докладаються відповідні санкції. За таких умов підприємці змушені шукати неформального державного захисту завдяки корупційним відносинам. Результатом є те, що українські підприємці у своїй більшості вже не уявляють своєї економічної діяльності без хабарництва [24].

Корупція не лише становить загрозу розвитку держави та стабільності й безпеці суспільства, а й сприяє підриву її демократичних інститутів та цінностей. Поширення корупції має вкрай негативний вплив на формування і діяльність органів державної влади, підриває довіру громадян до них, зводить нанівець принцип верховенства права та руйнує засади моралі та почуття справедливості в суспільстві.

Поширення корупції в Україні, крім того, становить загрозу її демократичному розвитку, конституційному ладу, підриває авторитет України на міжнародній арені, створюючи тим самим безпосередню загрозу національній безпеці [25, с. 213].

Варто відзначити, що корупційні правопорушення спричиняють негативні наслідки передусім в економіці, адже це саме та сфера, де отримуються найбільші прибутки і де є простір для поширення корупційних зв'язків та схем. Зокрема, створюючи перешкоди для одних суб'єктів господарювання та надання особливих сприятливих умов іншим, корупція призводить до зміцнення недобросовісної конкуренції, блокування надходження іноземних інвестицій, розширення тіньової економіки, що має наслідком зменшення податкових надходжень до бюджету, в результаті чого знижується ефективність економічної

політики держави, і, як наслідок, відбувається стримування економічного розвитку, або ж занепад економіки.

Можна зробити висновок, що наслідки ж корупції проявляються, у всіх сферах суспільного життя і мають негативний характер, серед них можна виділити наступні:

– порушення принципу еквівалентності обмінних відносин в економічному житті суспільства, що порушує принципи рівності і соціальної справедливості в суспільстві;

– перерозподіл ресурсів і ризиків на користь носіїв груп спеціальних інтересів, мінімізуючи можливості держави щодо реалізації функції відтворення істинних суспільних благ – «свободи», «безпеки», «рівності стартових умов і можливостей», скорочуючи при цьому можливості рівного доступу до їх споживання для окремої особистості, соціальних прошарків населення, суб'єктів бізнесу та ін.);

– підриєв правових засад життєдіяльності суспільства, які відтворюють моральні імперативи свободи, рівності і справедливості;

– генерація і відтворення у зростаючих масштабах соціально деструктивних норм і стереотипів поведінки, насаджуючи в суспільстві мораль беззаконня, пожадливості і продажності, забезпечуючи кримінальну деформацію правосвідомості суспільства, «розкладання» сфери духовного здоров'я нації і т. д. [26, с. 53].

Неефективність боротьби з корупцією полягає в тому, що в корупцію залучено усе суспільство. У наявності негативна морально-психологічна атмосфера в суспільстві – подвійний моральний стандарт. В той же час слабкість політичної влади, протиріччя і запізнілість законодавчих рішень є сьогодні первинними причинами корупції. Саме тому, цілях протидії корупції є за необхідне реалізація наступних ключових рішень [27, с. 70]:

– політична воля і публічне політичне рішення як на державному, так і на регіональному рівнях країни;

- удосконалення законодавства, його деталізація і доповнення, а також посилення санкцій за корупційні правопорушення;
- створення на державному і регіональному рівнях незалежного контролюючого органу по протидії корупції;
- вдосконалення системи соціального забезпечення із створенням гідної оплати праці державних (муніципальних) службовців і посадовців, з урахуванням займаної посади і наявності відповідної кваліфікації;
- побудова системи жорсткого і регламентованого кадрового відбору на займані посади з перевіркою відповідності кандидата з декларуванням прибутків і наявного майна, включаючи відповідну перевірку членів його сім'ї, а також зіставленням отриманих прибутків реальним витратам;
- впровадження формалізованої і прозорої системи комплексного регулювання діяльності посадовців з єдністю вимог і обмежень, пов'язаних з реалізацією посадових повноважень і виконанням службових обов'язків;
- підвищення рівня правосвідомості населення і розвиток інститутів громадського контролю, а також зміцнення в суспільстві думки про негативне відношення до яких би то не було корупційних проявів;
- зміцнення довіри громадян до влади і підвищення престижу державної служби.

Отже, нетерпимість суспільства до корупції, з урахуванням планомірної і кропіткої роботи органів влади і управління, що здійснюється у відповідності до ефективно побудованої антикорупційної політики держави, викоринить це негативне соціально-політичне явище і перекриє усі джерела незаконного збагачення.

Основним напрямом запобігання передумовам корупції та їх нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності у загальному контексті побудови демократичної держави. Відкритість влади, прозорість державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадянського суспільства є найважливішими важелями подолання корупції.

1.3. Законодавче та організаційне забезпечення антикорупційної діяльності в Україні

Демократичні перетворення, що нині відбуваються в Українській державі, супроводжуються складними процесами реформування політичних, економічних і правових відносин. Однією з найважливіших складових цього вкрай непростого процесу є запобігання та протидія корупції.

Корупція гальмує еволюцію правової системи, унеможливаючи наближення України до передових світових показників рівня життя.

Відсутність дієвих важелів боротьби з корупцією, поширення корупціогенних ризиків практично на всі сфери суспільного життя, лояльне ставлення частини громадян до вказаного явища призвели до того, що корупційна діяльність на всіх щаблях влади паралізувала проведення реформ, визначених керівництвом держави як пріоритет розвитку.

Дієва протидія корупції неможлива без послідовних, спланованих і скоординованих дій, об'єднаних однією концепцією, оскільки системні явища потребують системного підходу в їх подоланні. З початку 1990-х років урядами України вживалися заходи з розроблення стратегії подолання корупції в державі, для чого приймалися відповідні документи у формі державних програм, планів, концепцій тощо. Але антикорупційне законодавство проголошувало декларативні гасла й передбачало за них неадекватні санкції, які не могли служити заходом стримування вчинення злочинів потенційними корупціонерами. Тому такі заходи, як показують результати численних національних і закордонних досліджень, жодним чином не вплинули на стан та рівень корупції, який з кожним роком тільки збільшувався.

Сьогодні нормативно-правове забезпечення з питань корупції є доволі обширним, яке включає в себе Конституцію України, чотири Міжнародних акта, вісім Постанов КМУ [28-34], два Укази Президента України, сім Законів України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, три Накази НКРЕКП, два Накази Міністерств, шість Рішень Національного агентства з питань запобігання корупції, а також Державні

інституції в антикорупційній сфері України, Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, Навчальний посібник Ради Європи щодо антикорупційної діяльності, що зображені на Додатку А. Однак найголовнішим документом, що регулює корупцію є Закон України «Про запобігання корупції». Даний закон, був прийнятий ще в 1995 році, за 22 роки він набував різних інтерпретацій та мав ряд змін.

Саме тому, при порівнянні Закону України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року [36] та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» 2009 року [37] одразу стає помітно, що вони суттєво відрізняються своєю ідеологією. Якщо попередній Закон був спрямований в основному на здійснення заходів репресивного характеру (встановлення відповідальності за порушення вимог Закону), то Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» зосереджено на механізмах, спрямованих на запобігання виникненню корупції. Водночас, дія елементів запобігання корупції починається ще на стадії добору публічних службовців, і супроводжує його не лише протягом перебування на ній, а і після звільнення зі служби.

Одним із основних механізмів запобігання корупції було запровадження добору висококваліфікованих кадрів на публічній службі, які б одночасно відповідали вимогам доброчесної поведінки.

З метою організації такого добору кадрів при працевлаштуванні на посади, пов'язані з виконанням функцій держави, кандидат зобов'язаний подати відомості про майно, доходи, зобов'язання фінансового характеру, у тому числі за кордоном, та пройти спеціальну перевірку. Під час спеціальної перевірки перевірятиметься не лише достовірність поданої інформації про майновий стан, наявність у кандидата та близьких йому осіб корпоративних прав, про притягнення до кримінальної відповідальності та відповідальності за корупційні правопорушення, а і відомості про стан здоров'я кандидата, його освіту тощо.

Комітет Міністрів Ради Європи 11 травня 2000 р. ухвалив Рекомендацію №R(2000)10, згідно з якою урядам держав – членів рекомендовано ухвалювати

національні кодекси поведінки посадовців на основі Типового кодексу поведінки посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування, доданого до цієї Рекомендації. Типовий кодекс передбачає низку правил щодо запобігання конфлікту інтересів посадовців, у тому числі, щодо одержання подарунків.

У статті 18 Типового кодексу визначено, що: «посадовець не може вимагати або приймати подарунки, знаки уваги, прояви гостинності або інші вигоди для себе чи своєї сім'ї, близьких родичів і друзів, або осіб чи організацій, з якими він має ділові чи політичні стосунки, що можуть сплинути чи видаються такими, що впливають на неупередженість при виконанні посадових обов'язків, або які є винагородою чи виглядають як винагорода, пов'язана з його обов'язками. Це не стосується загальноприйнятої гостинності або дрібних подарунків. Якщо посадовець має сумніви щодо того, чи може він прийняти подарунок або вияв гостинності, то він повинен звернутись за порадою до свого керівника.» [38].

Важливо зазначити те, що Комітет Міністрів Ради Європи доручив Групі держав проти корупції (ГРЕКО) контролювати виконання цієї Рекомендації.

У свою чергу 1 січня 2010 р. введено в дію Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції», ухвалений Верховною Радою України 11 червня 2010 р. Однією із вимог нового Закону було запровадження обмежень щодо одержання подарунків.

Відповідні стандарти закріплені в низці міжнародних документів, виконувати які, зобов'язалась наша держава.

Так, пункт 4 статті 7 Конвенції ООН проти корупції [38] передбачає зобов'язання сторін створювати, підтримувати й зміцнювати системи, які запобігають виникненню конфлікту інтересів, а пункт 5 статті 8 Конвенції встановлює обов'язок держав запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, у тому числі, про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими

може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб.

Разом із тим, необхідно наголосити, що необхідність запровадження аналогічних норм існує не лише тому, що Україна взяла на себе відповідні міжнародні зобов'язання. Світовий досвід вказує на те, що встановлення обмежень для публічних службовців у частині одержання ними подарунків, пов'язаних із виконанням публічних обов'язків, є одним із способів запобігти можливому конфлікту інтересів. Без таких положень жодна із внутрішньодержавних систем запобігання корупції не буде ефективною. Крім того, це є важливим з огляду на необхідність забезпечення довіри населення до публічної адміністрації, впевненості у її неупередженості та справедливості. Звісно, такої довіри не може бути, якщо громадяни бачать, що посадовець отримує винагороду від тих чи інших осіб за вчинення чи утримання від вчинення певних дій на їх користь.

Пізніше, 18 травня 2013 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією».

Згідно з цим Законом всі корупційні правопорушення, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, віднесені до числа злочинів. Крім того, замінений термін «хабар» поняттям «неправомірна вигода».

Із Кодексу України про адміністративні правопорушення [35] були виключені статті 172-2 (порушення обмежень щодо використання службового становища) і 172-3 (пропозиція або надання неправомірної вигоди).

Закон передбачав криміналізацію всіх елементів активного і пасивного хабарництва, у тому числі обіцянку неправомірної вигоди, а також встановлення кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди.

У Кримінальному кодексі України [34] ст. 354 була викладена у новій редакції і вона, серед іншого, передбачала відповідальність за підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою.

Того ж року, 9 червня набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики», яким були внесені суттєві зміни у Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» та інші нормативно - правові акти.

Більше всього зміни стосувалися Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Зокрема, в абзаці 3 частини 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» значно розширено круг осіб, які вважаються близьким особами.

На відміну від старої редакції згідно нового Закону (на той момент) до близьких осіб віднесено пасинка і падчерку, прадіда і прабабу, правнука і правнучку, опікуна і піклувальника, осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням.

Якщо у старій редакції Закону конфлікт інтересів визначався як – суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваження, наявність якої може вплинути на об'єктивність або упередженість прийняття рішення, а також на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих службових повноважень, то з 9 червня 2013 року конфлікт інтересів – це суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або упередженість прийняття рішення, а також на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих службових повноважень.

Як видно, поняття конфлікт інтересів включає в себе і конфлікт близьких посадовій особі осіб. Відтак Законом до кругу членів сім'ї були включені повнолітні батьки.

Також було визначене нове поняття «суб'єкти декларування». Ними є особи, зазначені у пункті 1, підпункті «а» пункту 2 частини першої статті 4 Закону, які зобов'язані подавати декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

З суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення виключені особи «рядового складу органів та підрозділів цивільного захисту» та «військовослужбовці строкової військової служби».

Суб'єктами відповідальності визначені «посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у п. 1 частини 1 ст. 4 Закону, хоч вони не одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету. Раніше отримання такої зарплати було однією із умов відповідальності за корупційні правопорушення.

З органів, які є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції виключені податкова міліція, військова служба правопорядку у Збройних Силах України та підрозділи внутрішньої безпеки митних органів.

З 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України в другому читанні прийняла закони України «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів». Крім того, 16 вересня 2014 р. було прийнято Закон України «Про очищення влади», який передбачає механізми люстрації посадових осіб органів державної влади й місцевого самоврядування, 23 жовтня 2015 р. усі закони щодо боротьби з корупцією були підписані Президентом України П. Порошенком [39].

У 2016 році набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» від 18.03.2016 року.

Зміни, передбачені цим Законом, в першу чергу стосувалися пом'якшення відповідальності за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також підвищення порогу декларування доходів і видатків суб'єктами декларування.

Так, відомості про цінне рухоме майно, що належить суб'єкту декларування або членам його сім'ї, слід зазначати у тому випадку, якщо його вартість перевищує 100 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року (137 800 грн.). При цьому, не обов'язковим є зазначення вартості та дати набуття у власність такого майна, якщо воно набуто суб'єктом декларування до подання першої декларації відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції».

Видатки та всі правочини, вчинені у звітному періоді, на підставі яких у суб'єкта декларування виникає або припиняється право власності, володіння чи користування, у тому числі спільної власності, на нерухоме або рухоме майно, нематеріальні та інші активи, а також виникають фінансові зобов'язання, за новим Законом декларуються у випадку, якщо розмір відповідного видатку перевищує 50 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року (68 900 грн.). Окрім цього, до таких відомостей включаються дані про вид та предмет правочину. Інформація щодо найменування контрагента надається суб'єктом декларування на письмовий запит Національного агентства з питань запобігання корупції.

Законом України «Про запобігання корупції» була встановлена лише кримінальна відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації або умисне неподання суб'єктом декларування декларації у виді позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За новим Законом за подання недостовірних відомостей у декларації суб'єкт декларування може бути притягнутий до адміністративної чи

кримінальної відповідальності, в залежності від суми різниці між задекларованими доходами та достовірними.

Але на противагу деяким недолікам, в Законі України «Про запобігання корупції», можна спостерігати, що існуючі нововведення є значним кроком до подолання корупції. Новостворені для боротьби з корупцією органи, імплементація нових механізмів та програм по боротьбі з корупцією як у діюче законодавство, так і в свідомість пересічних громадян зобов'язані принести свої плоди та значно знизити кількість корупційних та пов'язаних з ними правопорушень. Відтак успішна протидія корупції можлива за умови належного антикорупційного законодавства та ефективного його застосування відповідними органами державної влади і органами місцевого самоврядування.

Також в Україні існують структури по боротьбі із корупцією, діяльність яких регулюється на законодавчому рівні. Так, з початку 2014 року за тиском громадськості і міжнародних організацій Україна взяла курс на боротьбу з корупцією. З цією метою в системі правоохоронних органів були створені кілька нових органів. Найголовніші з них – Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) і Національне агентство запобігання корупції (НАЗК). Національне антикорупційне бюро України – державний правоохоронний орган, створений для боротьби з корупцією. Національне бюро було створено президентом України 16 квітня 2015 року. Того ж дня директором Бюро став Артем Ситник.

Створення Бюро було програмним пунктом коаліційної угоди парламентської більшості і вимогою Міжнародного валютного фонду. Подібні структури існують в США, Польщі, Франції, Сінгапурі, Ізраїлі, Індії.

Відповідно до закону, детективи Національного антикорупційного бюро здійснюють досудове розслідування злочинів, якщо сума хабара перевищує 500 мінімальних зарплат. На сьогодні це 1,6 млн гривень.

Спеціалізовані антикорупційні органи зображені на рис. 1.2
Антикорупційні органи України. Система антикорупційних органів в Україні.

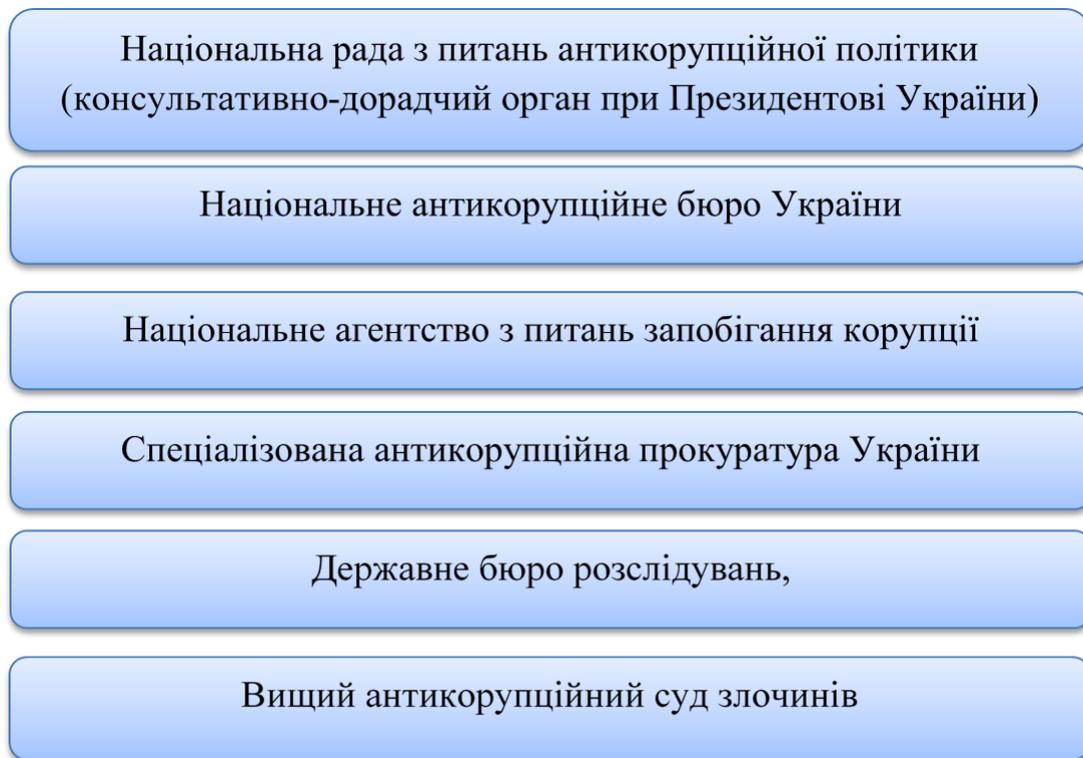

Рис. 1.2 Система органів, що здійснюють антикорупційну політику (розроблено автором)

Агентство складається з центрального і семи територіальних управлінь, які є юридичними особами публічного права. Гранична чисельність НАБУ – 700 осіб, в тому числі не більше 200 осіб командного складу.

Контроль за діяльністю Національного бюро здійснюється Комітетом Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Основне повноваження – розслідування особливо небезпечних корупційних правопорушень, здійснення оперативно-розшукових заходів. Додаткові або похідні повноваження бюро:

- розшук та арешт активів, які можуть бути арештовані;
- інформаційно-аналітична робота;
- взаємодія з іншими органами;

- співпраця з інформаторами (викривачами);
- звітування та інформування суспільства про свою діяльність;
- здійснення міжнародного співробітництва [50].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура – автономний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України. САП була створена наказом генерального прокурора України Віктора Шокіна від 22 вересня 2015 року. 1 грудня 2015 року її очолив Назар Холодницький. Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковується безпосередньо генеральному прокурору України, будучи його заступником за посадою.

Як і звичайна прокуратура, САП підтримує державне обвинувачення в судах. Щоправда, це стосується лише корупційних справ, які веде НАБУ. Також закон покладає на САП нагляд за дотриманням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності детективами НАБУ. Функції САП:

- здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;
- підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях • представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [52].

Національна рада з питань антикорупційної політики є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Національна рада у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами та дорученнями Президента України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства, а також Положенням про Національну раду з питань антикорупційної політики, затвердженим Указом Президента України від 14 жовтня 2014 року № 808/2014 [50].

- Основними завданнями Національної ради є:

- 1) підготовка та подання Президентіві України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії;
- 2) здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції;
- 3) підготовка та надання Президентіві України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції;
- 4) оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері;
- 5) сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.

Національна поліція України діє на підставі Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII і відповідно до ст. 26 закону поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах [66].

Служба безпеки України діє на підставі Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII і відповідно до ст. 2 закону до завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [70].

Державне бюро розслідувань діє на підставі Закону України «Про

Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII і відповідно до ст. 5 закону вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України [55].

Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України, діє на підставі Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII і відповідно до ст. 3 закону завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [52].

Національне агентство утворене відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», прийнятого 14 жовтня 2014 р, постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року.

Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом,

відповідальним за формування антикорупційної політики та запобігання корупції.

Основними функціями Національного агентства є:

аналіз ситуації з корупцією в Україні та розроблення на його основі Антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації, моніторинг їх виконання;

виявлення корупційних норм у законодавстві та проектах актів;

контроль за дотриманням правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців;

координація та надання методичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування у виявленні та усуненні корупціогенних ризиків у їх діяльності, погодження та контроль виконання антикорупційних програм у цих органах;

контроль та перевірка декларацій публічних службовців (е-декларацій), проведення моніторингу способу їх життя, ведення Єдиного державного реєстру таких декларацій;

державний контроль за дотриманням обмежень щодо фінансування політичних партій, законним та цільовим використанням партіями виділених з державного бюджету коштів, своєчасністю подання партіями відповідних звітів та достовірністю включених до них відомостей, затвердження розподілу виділених з державного бюджету коштів на фінансування статутної діяльності політичних партій;

співпраця з викривачами корупції, їх правовий та інший захист.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура Генеральної прокуратури України є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора України – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У своїй діяльності Спеціалізована антикорупційна прокуратура керується Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру», Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України, іншими актами

законодавства, наказами Генерального прокурора України, керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Регламентом Генеральної прокуратури України.

Основними завданнями та функціями Спеціалізованої антикорупційної прокуратури визначено:

– Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України.

– Виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

– Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду.

– Підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України.

– Забезпечення в межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями.

– Забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

– Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

– Здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва [51].

Національне антикорупційне бюро України діє відповідно Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [64].

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Більшість науковців вважають, що даний нормативно-правовий акт навряд дозволить підвищити ефективність правозастосовної діяльності щодо запобігання корупційних правопорушень [88, с. 21]. Зокрема, в ст. 6 Закону вказано, що «Керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України в порядку, визначеному цим Законом. Верховна Рада України за наявності підстав, визначених пунктами 6-11 частини четвертої цієї статті, за пропозицією не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може прийняти рішення про звільнення Директора Національного бюро з посади». Також у ст.7 вказано, що Директор Національного бюро обирається шляхом проведення конкурсу, п.3 ст.7 «До складу Конкурсної комісії входять: 1) три особи, яких визначає Президент України; 2) три особи, яких визначає Кабінет Міністрів України; 3) три особи, яких визначає Верховна Рада України. Таким чином виходить, що призначення та звільнення з посади Директора залежить від Президента України, КМУ та ВРУ, що призводить до імунітету посадовців від відповідальності за корупційні правопорушення. Виходить, що знову зв'язки можуть по впливати на неупередженість даного правоохоронного органу. Таким чином навіть мова не йде про досудове об'єктивне розслідування [8].

Також відповідно до ст. 24 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» йдеться лише про загальне фінансування з Державного бюджету України. п. 1 ст. 24 «Фінансове забезпечення Національного бюро здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України [64].

Фінансування Національного бюро за рахунок будь-яких інших джерел забороняється, крім випадків, передбачених міжнародними договорами України

або проектами міжнародної технічної допомоги.» Це свідчить про невизначеність гарантованого мінімального рівня такого фінансування, також не згадано про мінімальний оклад працівників бюро, це залежатиме від народних депутатів та стану економіки.

Теоретики вказують на поспішність прийняття даного Закону, адже деякі норм потребують поправок з точки зору юридичної техніки. Ст. 1 звучить так: «Національне антикорупційне бюро України (далі - Національне бюро) є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових». Поняття «попередження» та «запобігання» не доцільно було вживати як різноманітні, бо в науці вони ототожнюються. Також відповідно до КПК України немає серед стадій кримінального провадження «розслідування» та «розкриття», а є досудове розслідування та судове провадження [64].

Також ч.3 ст. 1 Закону України «Про національне антикорупційне бюро України» зазначено, що Національне бюро утворюється Президентом України відповідно до цього та інших законів України. Однак, згідно положеннями п. п. 9, 9-1, 9-2 ст. 116 Конституції України [1], спрямування і координація роботи інших центральних органів виконавчої влади, їх утворення, реорганізація та ліквідація (відповідно до закону) належить до компетенції Кабінету Міністрів України. Правові норми цього законодавчого акту регламентують механізм призначення, звільнення з посади керівництва та працівників Національного антикорупційного бюро України, їх прав, обов'язків, особливостей притягнення до відповідальності, соціального та правового захисту, фінансового, матеріально-технічного забезпечення діяльності цього бюро тощо. Проте після детального розгляду даного законодавчого акту стає зрозуміло, що він не відповідає основоположним міжнародним принципам діяльності спеціалізованих органів по боротьбі з корупцією.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів діє на підставі Закону

України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» і відповідно до ст. 2 є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні.

Національне агентство виконує такі функції:

- 1) проведення аналізу статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації про виявлення, розшук та управління активами;
- 2) підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань;
- 3) здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді);
- 4) організація здійснення заходів, пов'язаних з проведенням оцінки, веденням обліку та управлінням активами;
- 5) формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні;
- 6) здійснення співробітництва з органами іноземних держав, до компетенції яких належать питання щодо виявлення, розшуку та управління активами, іншими компетентними органами іноземних держав, відповідними міжнародними організаціями;
- 7) участь у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах у справах, пов'язаних з поверненням в Україну активів, одержаних від корупційних та інших злочинів;
- 8) надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком, проведенням оцінки та управлінням активами;
- 9) інші функції, визначені законом [64].

Таким чином, така проблема як корупція потребує системного викорінення за допомогою комплексного механізму боротьби з нею. Тому варто об'єднати усі гілки влади, суспільні інститути в протистоянні даного згубному явищу.

Висновки до розділу 1

Дослідивши різні наукові підходи до визначення поняття корупції, можемо сказати, що це складне соціальне явище, яке негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави й полягає як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних) вчинках. Корупцію можна визначити як явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, що використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм.

Встановлено, що традиційні визначення корупції мають один суттєвий недолік, який обумовлений однобоким підходом, коли у ролі корупціонера сприймають державу, а у ролі агента – державного службовця, який має певні обов'язки та може їх використовувати із особистою вигодою. При цьому інша сторона корупційних дій залишається, умовно кажучи, у тіні. Такий підхід повністю виправданий щодо соціально-економічних систем, в яких розмежовані влада і бізнес, але зовсім не відображує реального стану речей в умовах трансформаційних економік, а тим більше в Україні. Також поняття корупції і її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємообумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті корупція представляє особливий вид відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм, слід зазначити, що знання сутнісного змісту основних ознак корупційної злочинності має важливе значення

для комплексного розвитку сучасного уявлення про явище корупційної злочинності в умовах глобалізації.

Корупція може виявлятися в різних формах, серед яких виділяють хабарництво, кумівство, лобіювання, розкрадання державних фондів, ухилення від сплати податків, незаконні витрати надходжень, шахрайство тощо. Найнебезпечніші форми корупції кваліфікуються як кримінальні злочини. До них, перш за все, відносяться розтрата (розкрадання) і хабарі. До кримінальних злочинів також відноситься покупка голосів виборців (хоча деякі вважають її не формою корупції, а видом недобросовісної виборчої кампанії). До основних нормативно-правових документів, що регулюють питання корупції в Україні відносять Закон України «Про боротьбу з корупцією», Закон України «Про державну службу», укази Президента та постанови Кабінету Міністрів України з відповідних питань.

Запобігання передумовам прояву корупції та їх нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності у загальному контексті побудови демократичної держави. Відкритість влади, прозорість державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадянського суспільства є найважливішими важелями подолання корупції.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Методи інтегрального оцінювання та вимірювання корупції в Україні

Виступаючи однією із основних загроз національній безпеці, корупція є об'єктом наукових досліджень вчених різних наукових галузей осмисленню цього феномена присвятили свої роботи А. Закалюк, В. Коваленко, О. Кальман, С. Клімова, М. Мельник, Є. Невмержицький та інші українські науковці. Серед дослідників із інших країн, доцільно вказати роботи Г. Гарісона, Р. Клітгарда, Дж. Поупа та С. Роуз-Екерман. Утім, як вітчизняні, так і іноземні дослідники розкривали природу корупції та напрями протидії цьому явищу у контексті забезпечення верховенства права, громадського правопорядку та ефективності державного управління [40, с. 9-13].

У міжнародних дослідженнях рівня корупції у світі Україна – досі серед «захоплених держав», де лише невелика група пов'язаних осіб тримає владу, за допомогою якої отримує доступ до державних коштів на національних ресурсів. Зруйнована правоохоронна та судова системи, а точніше – відсутність кардинальних кроків з їх реформування, породжують тотальну безкарність – найкращі умови для консервації великої політичної корупції [42].

Саме тому, вимірювання корупції – це важливий елемент будь-якої національної та регіональної антикорупційної діяльності. Регулярні дослідження масштабів корупції є джерелом даних про фактори, що породжують корупцію в її різних формах, і допомагають виробити адекватні антикорупційні заходи. Само по собі вимірювання корупції є потужним засобом виконання антикорупційної політики, адже результати досліджень привертають і підсилюють увагу суспільства до небезпеки корупції та допомагають йому здійснювати тиск на уряд [41].

Масштаби корупції досить важко оцінити. Це пов'язано перш за все з тим, що вона (як і інші види тіньової економічної діяльності) в принципі укрита від офіційного статистичного обліку. Існуючі в даний час методики вимірювання корупції можна розділити на три групи.

1. Соціологічні опитування;
2. Експертні оцінки;
3. Інтегральні оцінки.

Перша – соціологічні опитування. Соціологічне опитування фактично стало основним інструментом дослідження корупції та складається з трьох компонентів: опитування громадян, опитування організацій (підприємців) і опитування представників органів влади. На основі опитування зазначених груп можуть бути розраховані параметри корупції, що включають кількісні та якісні показники. Зазвичай в соціологічному опитуванні використовується термін «неформальний платіж», що включає в себе хабара, відношення, надання певних послуг представникам влади в обмін на надання корупційних послуг.

При цьому, опитування організацій (підприємців) проводиться у вигляді формалізованого особистого інтерв'ю і націлено на вивчення ділової корупції. Опитування представників органів влади проводиться у вигляді напівформалізованого особистого інтерв'ю і націлено на вивчення окремих характеристик діяльності регіональних і місцевих органів влади, що створюють можливості для виникнення корупції.

Особливу увагу при оцінці ефективності управління приділяють методикам, що дозволяють виміряти рівень корупції у державі. Барометр світової корупції (Global Corruption Barometer) – особисте, телефонне та мережеве опитування громадської думки, яке досліджує сприйняття корупції та досвіду прецедентів її проявів. З'ясовується особисте ставлення до корупції, а також виявляються інститути, в яких проблеми з корупцією стоять найгостріше. За допомогою Барометру світової корупції визначається, яким чином реагують на корупцію уряди досліджуваних держав. Також вивчається інформація про те, як часто громадяни вимушені платити хабарі, контактуючи з різними

державними службовцями [43]. Головною перевагою Барометру світової корупції є те, що в ньому визначається не лише суб'єктивна оцінка респондентів, їх особисте сприйняття корупції, а й також частота сплати хабарів під час контактування з різними державними службовцями за останній рік. Таким чином дане дослідження Барометру світової корупції, намагається порівняти суб'єктивні оцінки населення рівня корупції в країні та кількісні показники рівня даного явища. Проте, визначаючи частоту сплати хабарів у різних державних секторах, дослідники не враховують частоту звернення до них. Унаслідок цього до числа найбільш корумпованих державних секторів потрапляють ті, до яких найчастіше звертається населення.

Результати опитування Global Corruption Barometer (Світовий Барометр Корупції) свідчать про більш продуктивний підхід до змін – 29% наших співгромадян готові відмовлятися платити хабар, 9% готові повідомляти про корупцію, 6% будуть голосувати за доброчесних кандидатів та партії, 7% готові вголос обговорювати проблему корупції, 2% готові вступити до антикорупційної організації, а 1% бойкотувати проти не доброчесного бізнесу. Згідно з опитуванням, проблема корупції досі лишається у трійці найактуальніших для нашої держави – це засвідчили 56% респондентів. На питання, чи знизився рівень корупції за останні чотири роки, 72% українців відповіли заперечно. Спроби Уряду змінити цю ситуацію 86% опитаних оцінюють негативно. При цьому, 49% українців вважають, що заможні люди впливають на Уряд у власних інтересах, і пропонують запровадити більш жорсткі правила, аби цьому запобігти, а 67% впевнені в необхідності заборонити компаніям фінансувати політичні партії та кандидатів.

Ставлення громадян до повідомлень про корупцію, їхнього зіткнення із наданнями хабарів та їх думка стосовно того, що можуть зробити звичайні люди відображені на рисунках 2.1 – 2.4 [43].

Рис. 2.1. Відсоток тих громадян, хто платив хабар за надання послуг
Джерело [Офіційний сайт Global Corruption Barometer]

Найкорумпованішими українці назвали: державних службовців (65%), парламент (64%), працівників податкової сфери (62%), суддів (61%), президента та прем'єр-міністра (60%), представників місцевих органів влади (55%), поліцію (54%), керівників бізнесу (46%), релігійних лідерів (32%).

І це не дивно, адже 38% наших співгромадян протягом останнього року давали хабар при взаємодії з органами влади. Найчастіше українці платили хабар при отриманні послуг у таких установах: початкові та середні навчальні заклади (38%), медичні установи (33%), при взаємодії з дорожньою поліцією (33%), у системі професійної освіти (31%), оформлюючи виплати по безробіттю (9%), оформлюючи соціальні пільги (6%).

При цьому, вважають за непотрібне повідомляти про корупцію 42% опитаних, адже 16% – переконані, що це нічого не змінить, а 14% бояться наслідків такого викриття. Також варто відзначити прогрес порівняно з минулими роками: у 2019 році 74% українців не повідомляли про корупцію, бо 63% з них вважали, що це нічого не змінить, а 24% боялися наслідків.

Рис. 2.2. Ставлення громадян до повідомлень про випадки корупції

Опитування виявило двохсторонню ситуацію, з одного боку чверть опитаних не вірить в можливості пересічних громадян змінити ситуацію із корупцією на краще, а з іншого 29% опитаних схиляються до думки, що відмова надавати хабарі, це можливість звичайних людей вплинути на корупцію. Активну позицію, в питаннях боротьби із корупцією, а саме бойкотувати та брати участь в акціях протесту, займають лишень 1% респондентів, 2 % опитаних згодні надавати підтримку антикорупційним організаціям та обговорювати проблему із родичами. А ось 5 % взагалі не знають, що вони мають зробити для подолання корупції в країні.

Рис. 2.3. Респондентам було задано питання, – «Що на їх думку можуть зробити пересічні люди у боротьбі із корупцією?»

УРЯД І КОРУПЦІЯ:

ЯК УРЯД ПРОТИДІЄ КОРУПЦІЇ:

Рис. 2.4. Ставлення громадян до роботи уряду по боротьбі із корупцією

Ситуація, із відношенням громадян до роботи уряду, із року в рік є незмінною, майже 90 % людей вважають що уряд працює або погано або дуже погано, дані результати вказують на прірву у відносинах чиновників із громадянами України. Вихід із такого положення 67% пересічних осіб вбачають в забороні фінансової підтримки, яку надають компанії політичним партіям та кандидатам.

Друга - це експертні оцінки, які досить широко використовуються при порівнянні корупції але країнам і періодами часу (через значне охоплення обох цих вимірів). Сьогодні зростає число організацій, які постійно надають велику кількість подібних оцінок. Найбільш відомі проекти - Nations in Transit ((NIT, «Нації в транзиті»), здійснюваний американською громадською організацією Freedom House), International Country Risk Guide (ICRG) і Country Policy and Institutional Assessment (CPIA) від Світового банку. Рейтинги з цих джерел засновані на оцінці корупції мережею кореспондентів, що володіють експертними знаннями про кожній країні й відповідно, оцінюють рівень корупції в цілому.

«Нації у Транзиті» (Nations in Transit) – щорічне всебічне порівняльне дослідження стану справ у 29 посткомуністичних країнах Європи та Євразії. У

своїх дослідженнях Freedom House застосовує сім індикаторів: електоральний процес (вільні вибори); громадянське суспільство (третій сектор, неурядові організації); незалежність ЗМІ; демократичне управління на національному рівні (взаємодія між гілками влади); демократичне управління на локальному рівні (місцева влада); судова система (її незалежність); корупція. Рейтинг вимірюється за семибальною шкалою (де «1» – найкращий показник, «7» – найгірший).

За підсумками 2019 р. найкраща ситуація у Данії, рейтинг якої складає 90 за 100-бальною шкалою (де «0» – найвищий рівень корупції, а «100» – найнижчий), найгірша – в Сомалі, яка отримала лише 10 балів. У 2019 р. Україна посіла 131 місце зі 176 країн, з показником у 29 балів, поруч з такими країнами, як Росія, Непал, Казахстан і Іран. На таблиці. 2.1

зображена Україна та країни-сусіди за результатами дослідження Transparency International, 2021 р.

Таблиця 2.1

Україна та країни-сусіди за результатами дослідження Transparency International, 2021 р.

Країна	Місце	Бали
Польща	29	56
Латвія	44	57
Словаччина	54	52
Угорщина	58	43
Росія	131	29
Україна	122	32

Ще одним інтегральним показником, який використовується при оцінці ефективності управління є Індекс економічної свободи [45] – показник, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу з 1995 року. Виключно економічний показник, що дозволяє виміряти рівень невтручання уряду в процес виробництва, розподілу і споживання товарів.

Індекс економічної свободи базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі:

– свобода бізнесу (відображає можливості для відкриття, ведення та закриття бізнесу і в цілому відображає загальну регулятивну (адміністративну) навантаження на підприємців і ступінь ефективності уряду в регулюванні бізнес-середовища);

– свобода торгівлі (відображає вплив тарифних і нетарифних обмежень на експортно-імпорتنі операції країни, оцінка критерію базується на розрахунку середньозваженого рівня тарифів у зовнішній торгівлі, також враховуються нетарифні бар'єри: імпорتنі квоти, обмеження експорту, антидемпінгові і компенсаційні заходи, субсидії, держмонополії і ексклюзивні франшизи, ліцензування, санітарні та фітосанітарні стандарти, стандарти безпеки, валютний контроль, міграційна політика та ін.);

– податкова свобода (вимірює загальний рівень податкового навантаження в економіці і враховує рівень оподаткування фізичних осіб і підприємств, а також показник відношення сукупних податкових доходів до ВВП країни);

– державні витрати (розраховується на основі рівня держвидатків (включаючи місцеві бюджети) у структурі ВВП країни);

– грошова свобода (включає в себе індикатори цінової стабільності (зокрема, середній рівень інфляції за останні три роки) і заходи адміністративного цінового контролю, ідеальною ситуацією для вільного ринку є цінова стабільність без втручання держави в процеси ціноутворення);

– свобода інвестицій (в економічно вільній країні відсутні обмеження на переміщення інвестиційного капіталу, приватні особи і компанії можуть без обмежень переміщати свої ресурси в різні сфери як всередині країни, так і за її межами);

– фінансова свобода (є заходом безпеки банківського сектора, а також незалежності банків від дій уряду, державна форма власності знижує рівень конкуренції і обсяг доступних послуг у фінансовому секторі, включаючи страхування, фінансові ринки і ін.);

– захист прав власності (характеризує можливості приватних осіб в плані акумулювання активів, які будуть чітко захищатися відповідним законодавством (яке матиме силу і для уряду країни), цей індикатор також оцінює ймовірність вилучення власності, а також ступінь незалежності судової системи, рівень корупції правоохоронних органів та ін.);

– свобода трудових стосунків (відображає різні аспекти законодавства і регулювання в сфері трудових відносин, включаючи рівень мінімальної оплати праці, складність процедури звільнення працівників, регуляторне навантаження, рівень конкуренції на ринку праці та ін.);

– свобода від корупції (включає в себе розрахунок спільний з рейтингом сприйняття корупції Transparency International).

Вага кожного з 10 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників. Усі країни за цим індексом діляться на такі групи:

- вільні – з показником 80 – 100;
- в основному вільні – з показником 70 – 79,9;
- помірно вільні – з показником 60– 69,9;
- в основному невольні – з показником 50– 59,9;
- деспотичні – з показником 0 – 49,9.

Із досягнень України за рік автори індексу відзначають торгіву свободою і податкову політику, із моментів, що викликають занепокоєння: верховенство закону, державні витрати, інвестиційну свободу. Також рішуча відданість проведенню структурних реформ для зменшення корупції і подальшого відкриття економіки західним інвестиціям і фінансовим інституціям матиме вирішальне значення в сприянні стабілізації економіки, і хоча уряд почав всеосяжний комплекс реформ для відновлення зростання, однак прогрес поки що не очевидний

Україна займає 166-у позицію серед 180 країн і територій у рейтингу економічних свобод і залишається серед країн з «репресивною економікою». Як заявляють дослідники з американського дослідницького центру The Heritage

Foundation, що складають рейтинг, Україна, де триває політична і безпекова криза, залишається найменш економічно вільною економікою Європи. Динаміка зміни індексу економічної свободи в Україні за останні роки відображена на рис. 2.5.

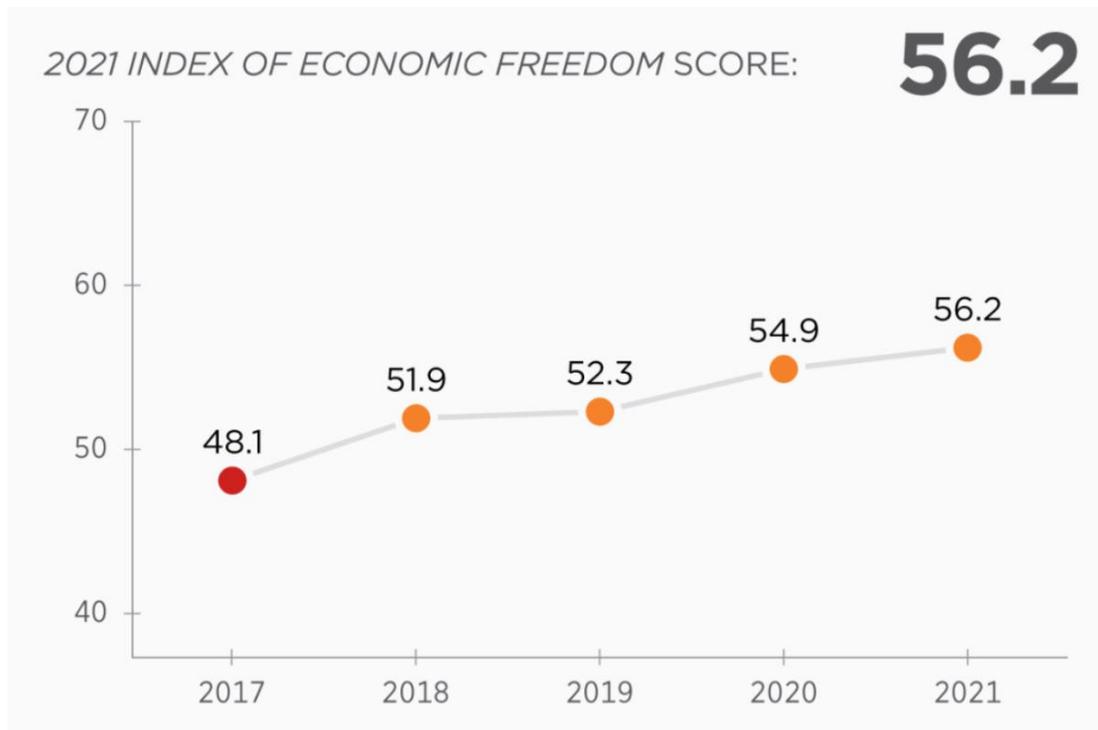

Рис. 2.5. Динаміка зміни індексу економічної свободи в Україні

Україна набрала 48,1 бала, це на 1,3 бала вище, ніж минулого року. При цьому середній бал у регіоні – 68, а у світі – 60,9. Крім України, до списку країн з «репресивною економікою» входять ще 22 країни. Поруч з Україною в рейтингу – Ангола і Суринам. До групи «вільних економік» увійшли п'ять країн і територій, які набрали понад 80 балів: Гонконг (спеціальний адміністративний район Китаю), Сінгапур, Нова Зеландія, Швейцарія і Австралія.

Зміна індексу «свобода від корупції» зображено на рис. 2.6. «Динаміка зміни індексу свободи від корупції в Україні», за оцінками фахівців, в Україні дуже низька свобода від корупції, від так за роки існування даного індексу, Україна жодного разу не отримувала більше 30 балів, а у 2016 році її оцінили в 26 балів.

Рис.2.6. Україна та країни-сусіди за результатами дослідження Transparency International, 2021 р.

Індекс сприйняття корупції (CPI) – скоріше якісний, він вимірює не стільки сам феномен, скільки його сприйняття населенням і публікується з 1995 р. Індекс, розрахований 21 раз. Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня сприйняття корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків. У рейтингу за 2016 рік відображено сприйняття корупції у 176 країнах за шкалою від 100 (немає корупції) до 0 (сильна корупція). Індекс базується на декількох незалежних опитуваннях, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі з Азійського та Африканського банків розвитку, Світового банку та міжнародної організації Freedom House. Україна та країни-сусіди за результатами дослідження Transparency International у 2021 році посіла 32 місце. Взагалі, соціальна ефективність державного управління – це результативність механізму координування соціальних взаємодій, який здійснюється державними органами за рахунок загальнонаціональних ресурсів. Результати державного управління можна, в цілому, простежити за рівнем економічного добробуту громадян, соціальної та культурної активності, рівнем дотримання законів, міжнародного співробітництва тощо. Основним інструментом оцінки діяльності державних органів виступають інтегральні

показники, що надають інформацію щодо об'єкта державного управління, забезпечують даними про його якісні та кількісні характеристики, дозволяють фіксувати і проводити аналіз змін, що відбуваються у суспільстві. Практичні результати відповідних міжнародних досліджень зумовлюють актуальність використання у методах оцінки ефективності державного управління інтегральних показників, сформованих за допомогою ціннісно-орієнтаційних уподобань громадян.

Останнім часом все більшої популярності набувають суб'єктивні оцінки громадян, що виступають в якості основного раціонального вимірювача рівня та якості управління. Між тим слід зазначити, що й досі у вітчизняній практиці оцінки результатів державного управління першочергове місце займає дуже обмежений перелік показників (переважно кількісних та економічних за своїм спрямуванням) і назвати їх комплексними можна хіба що з великою умовністю.

Серед перспективних напрямків дослідження щодо інтегральних показників в системі оцінки ефективності управління, зокрема в Україні, можна зазначити необхідність розробки методик (за державної підтримки), які б могли більш досконало враховувати регіональні особливості і водночас саме на цій підставі надавати чітке бачення основних тенденцій в інтегрованому вигляді.

Підсумовуючи вищезазначені методики оцінки ефективності управління, слід ще раз зазначити, що відсутність необхідного соціально-сприятливого середовища в державі призводить до серйозних наслідків, які ми можемо спостерігати по всьому світу, і в Україні, зокрема. І хоча робляться спроби впровадити в систему оцінок ефективності управління й інтегральні соціальні показники (ІРЛП, Індекс процвітання, Індекс щастя і т. д.), ці дії поки що не увінчалися успішним прийняттям на державному рівні соціальних показників у «сім'ю» консервативних економічних вимірювачів. При дослідженні рівня корупції слід розрізняти поняття її «вимірювання» та «оцінювання». Вимірювання корупції здійснюється за допомогою соціальних індикаторів або індексів (кількісний показник), а оцінювання слід розуміти як узагальнення результатів виміру та надання відповідного оцінювання щодо корупції,

формулювання висновків тощо (якісний показник). Ключовими моделями оцінювання можна вважати: реальний стан корупції (поширеність); сприйняття корупції населенням; ефективність заходів протидії корупції. Для реалізації антикорупційної стратегії в Україні необхідно розробити національну систему вимірювання та оцінювання рівня корупції. Для цього слід запровадити систему моніторингу корупції, яка б базувалася на загальних для усіх органів державної влади показниках та методиках дослідження тощо.

2.2. Оцінювання корупційних ризиків Національного агентства з питань запобігання корупції

Дослідження стану корупції є одним із наріжних каменів антикорупційної політики країни. До нещодавніх позитивних зрушень держава не використовувала потенціал цього інструменту ефективно, хоча ще в Конвенції ООН проти корупції закріплена обов'язковість наявності механізмів моніторингу ситуації з корупцією та ефективності протидії їй.

Рекомендація 1.3 Третього раунду Стамбульського плану дій з протидії корупції ОЕСР також наголошує на проведенні «регулярних досліджень корупції з метою забезпечення аналітичної бази для моніторингу реалізації Антикорупційної стратегії та розробки її подальших поновлень». Ця Рекомендація залишалась єдиною повністю невиконаною, бо в Україні був відсутній уніфікований інструментарій дослідження проблеми корупції, а також єдина точка збирання, аналізу відповідної інформації та напрацювання пропозицій задля покращення якості рішень у сфері антикорупційної політики.

Тож необхідність системного та цілеспрямованого моніторингу ситуації щодо корупції закріплена в українському антикорупційному законодавстві: Закон «Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія)» покладає на НАЗК, як на єдиний такий центр, уповноважений щодо організації та проведення досліджень стану корупції, підготовку проекту щорічної національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики,

яку має затвердити ВР. В доповіді [46] міститиметься узагальнений аналіз ситуації щодо корупції.[47] Він передбачає використання результатів опитувань населення чи окремих соціальних груп щодо корупції та протидії їй, а також впливу здійснюваних заходів на рівень корупції.

Так само одним з очікуваних результатів Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики (Антикорупційної стратегії) є «формування та реалізація державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинників, які її обумовлюють, впровадження ефективного моніторингу та координації реалізації антикорупційної політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства». Для цього передбачено створення інструментів отримання достовірної інформації щодо кількісних та якісних показників корупції, зокрема «затвердження та апробація загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції».

Розширюються масштаби корупції і в недержавних установах це зменшує ефективність їх роботи. Вченими доведено зв'язок між рівнем ВВП на душу населення і рівнем корупції.

Внутрішня оцінка рівня корупції в нашій державі яскраво показує, що проблема подолання корупції, ще далека від вирішення. Зауважимо, що найбільша кількість корупційних злочинів в сфері охорони здоров'я, та в бюджетній галузі, адже їх фінансування проводиться за державний кошт. Наслідком є те, що економічний сектор страждає від корупції, внаслідок лобіювання на державному рівні інтересів великих капіталів, тиск на підприємців середнього бізнесу, формуються монополії з залученням адміністративних ресурсів. В ході нашого дослідження, ми неодноразово зазначаємо, що тіньова економіка призводить до зменшення податкових надходжень. Наслідком стають соціальні проблеми. В нашій державі несправедливі конкурентні ринкові механізми. Підприємці внаслідок корупційних дій отримують переваги та привілеї. Активно корупція проявляється при використанні бюджетних коштів, що призводить до

неефективності розподілу ресурсів. Така ж проблема існує і в США, Японії та західній Європі, і як вказує статистика 40% усіх корупційних діянь вчиняються навколо державних замовлень [86].

При проведенні державних закупівель укладаються угоди, на не вигідних для держави умовах, штучно завищуються ціни на товари, роботи, послуги які не відповідають поточному ринку цін. Тендери проводяться не прозоро, чиновник наділений певними повноваженнями впливає на результат тендеру, несправедливе визначення переможців. Як наслідок роботи, на виконання яких проводився тендер, виконуються з порушення діючих норм, низької якості. Експерти Світового банку зазначають, що погіршення інвестиційного клімату впливає в тому числі і на валовий внутрішній продукт. Збільшення рівня корумпованості чиновників призводить до зменшення інвестування.

Бідні країни з досить низьким рівнем життя на основі досліджень корумповані більше, ніж країни з розвинутою економікою.

Для розробки антикорупційної програми варто брати до уваги загальну стратегію України, підвищувати рівень соціальної справедливості, розвивати малий та середній бізнес.

Головними причинами зниження ефективності запобігання корупційним діянням є:

- загальна політична ситуація в країні, інерція політичного протистояння;
- злиття бізнесу і влади;
- прогалини в системі організації влади на конституційному рівні;
- низький рівень політичної волі з боку вищих інститутів влади;
- недосконалість законодавства;
- недоліки системи державних інститутів з протидії корупції;
- корупція в правоохоронних та судових органах;
- відсутність можливості інститутів громадянського суспільства впливати на політику держави;
- низький рівень політичної культури державної та політичної еліти.

Наша держава зіткнулася на важливому етапі свого розвитку з проблемами, які становлять загрозу суверенітету, територіальній цілісності.

У той час, як на Українську незалежну державу чинять зовнішній тиск, загрозою в середині країни є корумпованість чиновницького апарату на центральному рівні.

Для того аби показати себе сильною, владі потрібно подолати корупційні прояви, очистись від них. Завдання поставлене перед нею не можливо назвати легким, тому потрібно активної роботи кожного громадянина. Зрозуміло, як показує досвід попередніх років подолати корупцію в органах державної влади досить складно, проте можливо. Корупція паралізує роботу усіх гілок влади та уповільнює розвиток країни, через корупційні злочини про які говорять на усіх каналах по телебаченні, складається враження, що абсолютно кожен чиновник зловжив власним становищем, нас не поважають зовнішньополітичній арені. Серед молоді сформувалось розуміння корупції як етично прийняттого способу вирішення проблем, з цим явищем однозначно потрібно активно боротись [16, с. 234].

Обсяги та темпи поширення корупції демонструють, що антикорупційна політика не приносить вагомих результатів, робиться просто видимість затримань та покарання корупціонерів, очищення влади, а по факту змін необхідних не проводиться. Точкові заходи не ефективні, при боротьбі з даною соціальною загрозою. Громадяни через низький рівень правової культури вважають, що вони не причетні до вирішення даної проблеми. В Україні досі не створено ефективних антикорупційних неурядових організацій. У законодавстві немає чітко закріпленого механізму подолання даного явища, тому складається враження, що крім окремих свідомих громадян подолання корупції нікому не потрібне. Адже ті, хто мав би впроваджувати антикорупційний напрямок політики ймовірно збагачується також за рахунок відкатів [1, с. 379]. Статті в пресі, окремі заяви громадян є неефективними адже подальшої реакції у влади не викликають. Варто дати можливість громадськості здійснювати контроль за діяльністю органів, які покликані боротись з корупцією.

Системність та функціональність корупції в Україні відображається в поширенні вирішення питань політичного. Економічного характеру корупційним способом. Нашою національною особливістю вже можна назвати ці публічні визнання масової корупції у виступах державних чиновників, самих же політиків, які самі ж відверто гальмують прийняття антикорупційного законодавства.

Методика оцінювання корупції є якісною і зможе забезпечити коректне поєднання об'єктивних та суб'єктивних даних, тобто оцінки сприйняття стану та поширеності корупції з урахуванням даних про реальні корупційні практики. Її було підготовлено за результатами дослідження застосування в Україні міжнародного Індексу сприйняття корупції (ІСК) Transparency International, який визнано надзвичайно корисним з точки зору загальної інформованості щодо питань корупції[9]. ІСК базується на різній кількості незалежних опитувань й оцінок рівня адміністративної та політичної корупції в державному секторі, в яких беруть участь міжнародні фінансові і правозахисні експерти (у т.ч. Світового банку, організацій Freedom House, World Economic Forum тощо). Такий спосіб побудови ІСК обрано через надмірну важкість надання точної оцінки рівня корупції, спираючись лише на фактичні дані шляхом порівняння відомостей про кількість хабарів, звинувачень чи судових справ тощо. Індекс є оцінкою від 0 (дуже високий рівень корупції) до 100 (український низький рівень корупції). В ІСК–2021 Україна отримала 32 бали, що на 2 бали краще минулорічного показника, однак недостатньо добре для країни, влада якої ще три роки тому назвала боротьбу з корупцією своїм основним пріоритетом [49].

З метою доповнення ІСК та відображення різних аспектів корупції Transparency International робить низку досліджень на міжнародному і національному рівнях. Всесвітньо відоме міжнародне дослідження Барометр світової корупції (БСК) традиційно присвячується вимірюванню впливу корупції на життя громадян у різних країнах світу. Барометр дозволяє визначати суспільну думку щодо участі громадян у корупційних діях та їхню оцінку діяльності органів влади в подоланні корупційних зловживань. Результати БСК-

2016 свідчать про більш проактивний підхід до змін – 29% наших співгромадян готові відмовитись платити хабар.

Проте, проблема корупції досі лишається у трійці найактуальніших для нашої держави – це засвідчили 56% респондентів. На питання, чи знизився рівень корупції за останні чотири роки, 72% українців відповіли заперечно. Спроби уряду змінити цю ситуацію 86% опитаних оцінюють негативно.

Отже, в Україні почала запроваджуватись національна система оцінювання рівня корупції і спеціальний соціологічний інструментарій як її базовий елемент, що дозволить фіксувати динаміку показників поширеності корупції та сприйняття населенням ефективності антикорупційної діяльності. Варто передбачити можливість перевірки первинних даних, їх тлумачення, результатів державного вимірювання рівня корупції задля підвищення довіри до них. Слід не допускати політичних та ідеологічних спекуляцій під час проведення досліджень щодо стану справ з корупцією та прийняття ОДВ та ОМС рішень на їх основі.

Отже, схвалена методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні, яка пропонується як стандартизований інструмент систематичного моніторингу та оцінки рівня корупції та результативності антикорупційної діяльності в Україні, є позитивним першим кроком на шляху до усунення неспроможності держави проводити антикорупційні дослідження і до запровадження нової моделі державної політики щодо запобігання і протидії корупції. Рекомендується розробити Антикорупційну стратегію на 2018 і наступні роки та Державну програму з її реалізації на підставі якісного міждисциплінарного (соціологічного, юридичного тощо) аналізу антикорупційної політики і дослідження рівня корупції в Україні, а також результатів виконання попередньої Стратегії. Необхідно систематично контролювати впровадження заходів Антикорупційної стратегії та Державної програми, а також передбачити інструменти реагування на їх невиконання або неналежне виконання. Організації громадянського суспільства залишаються чи не найактивнішими дослідниками стану справ з корупцією, але переважно не

мають можливість отримання на це державного фінансування. Для виправлення цього треба передбачити у державному бюджеті, у т.ч. у видатках на діяльність НАЗК, кошти на замовлення і проведення антикорупційних досліджень.

2.3. Дослідження рівня корупції в Україні

Корупція як системна загроза економіці являє собою нелегальний ринок тіньових послуг, тісно взаємопов'язаний з іншими соціальними інститутами – політичними, економічними, культурологічними. Як цей ринок виміряти?

Вимірювання і оцінка рівня корупції є одним із найважливіших стрижнем в антикорупційній діяльності, в усьому світі провідні організації створюють міжнародні рейтинги, проводять опитування, анкетування та інше. Думка населення вважається найголовнішим фактором у формуванні іміджу країни, із нею рахуються та її бояться. По факту в Україні не вистачає цих критеріїв. Це відбувається тому, що потрібно чітко розуміти важливість створення даних опитувань та їх результати.

Саме тому, при чіткій постановці завдання вимірювання корупції (навіщо вимірювати корупцію?) і цільової аудиторії (хто буде вимірювати корупцію і для кого?) важливо визначити охоплення і предмет дослідження (що вимірювати?), а саме:

– рівень корупції в країні / місті / регіоні / секторі: практика корупції (наприклад, суми і частота хабарів, послуги, що потребують великих платежів і т. д.);

– рівень корупції: сприйняття корупції (наприклад, можливість отримання послуг за рахунок хабарів, надійність дачі хабара, загальне ставлення до можливості підкупу і т. п.);

– показники управління (наприклад, незалежність судової влади, тягар регулювання, неформальний сектор);

- показники суспільної довіри (наприклад, загальний рівень довіри громадян до органів влади на загальнонаціональному та місцевому рівнях; загальну довіру до органів виконавчої, законодавчої, судової влади, правоохоронним органам і т. п.);
- ефективність діяльності бізнесу;
- ризики корупції бізнесу;
- інші критерії (свобода інформації, політична корупція і т. п.) [41].

Тож, вимірювати корупцію потрібно через те, що це дасть змогу побачити чи не найчіткішу ситуацію стосовно корумпованості країни, оскільки те, як високо сприймають рівень корупції громадяни, вказує на те, наскільки високий рівень корупції в країні. Також опитування є більш достовірними, оскільки об'єктивні дані не завжди підходять для таких порівнянь, до того ж, сама корупція має латентний характер і не може бути повністю відображена статистикою. Багатогранність проблеми стимулює розробку найрізноманітніших дослідницьких проектів.

Опитування проводилося методом комп'ютеризованих особистих інтерв'ю (CAPI). Вибірка репрезентує доросле населення України. Перша хвиля проводилась з 29 травня по 21 червня 2017 р., друга – з 4 березня по 6 квітня 2020 р., а третя – з 29 листопада по 29 грудня 2021 року. У межах першої хвилі проведено 2585 особистих інтерв'ю, в межах другої – 2516, в межах третьої – 2636. Максимальна теоретична похибка вибірки населення не перевищує ± 2 відсоткових пункти без врахування дизайн-ефекту. Вибірки усіх трьох хвиль (2017 р., 2020 р., 2021 р.) будувалися за аналогічним дизайном: стратифікована за областями і типом поселення, багатоступенева, випадкова на кожному етапі. Для інтерв'ю респонденти в домогосподарствах обиралися випадковим чином за методом «останнього дня народження». Вагові коефіцієнти застосовуються відповідно до даних Державної служби статистики України про соціально-демографічну структуру населення.

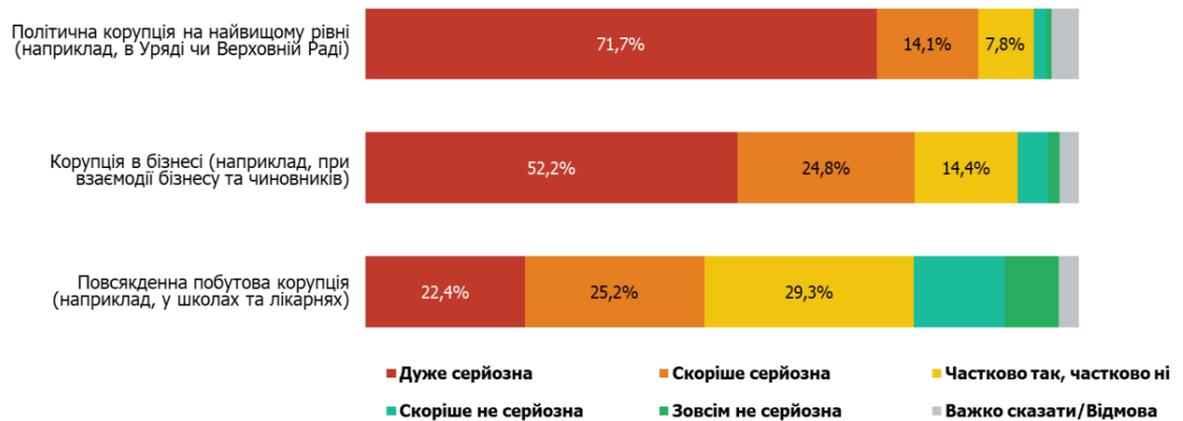

Рис. 2.7. Серйозність різних типів корупції в Україні: бізнес [49].

Опитування підприємців. Опитування проводилося методом комп'ютеризованих телефонних інтерв'ю (САТІ). Вибірка репрезентує фізичних осіб – підприємців (ФОП) та власників бізнесу та/або менеджерів підприємств – юридичних осіб. Перша хвиля проводилась з 12 червня по 7 липня 2017 р., друга – з 12 березня по 8 квітня 2020 р., третя – з 23 листопада по 28 грудня 2021 року. У межах першої хвилі проведено 1005 телефонних інтерв'ю, в межах другої – 1093, третьої – 1 224. Максимальна теоретична похибка вибірки підприємців не перевищує ± 3 відсоткових пункти без врахування дизайн-ефекту. Абсолютна більшість опитаних є власниками, співвласниками, директорами або заступниками директорів підприємств, у поодиноких випадках також опитувалися головні бухгалтери, керівники відділів та інші респонденти, що обіймали керівні посади. Вибірка випадкова, стратифікована за регіоном реєстрації і розміром суб'єктів підприємницької діяльності, формується шляхом випадкового вибору телефонних номерів, які містяться у ЄДР (за винятком тих, що діють на тимчасово окупованих територіях). Вагові коефіцієнти застосовуються відповідно до даних Державної служби статистики України про фізичних осіб – підприємців (ФОП), розмір суб'єктів господарювання, види економічної діяльності та регіони реєстрації.

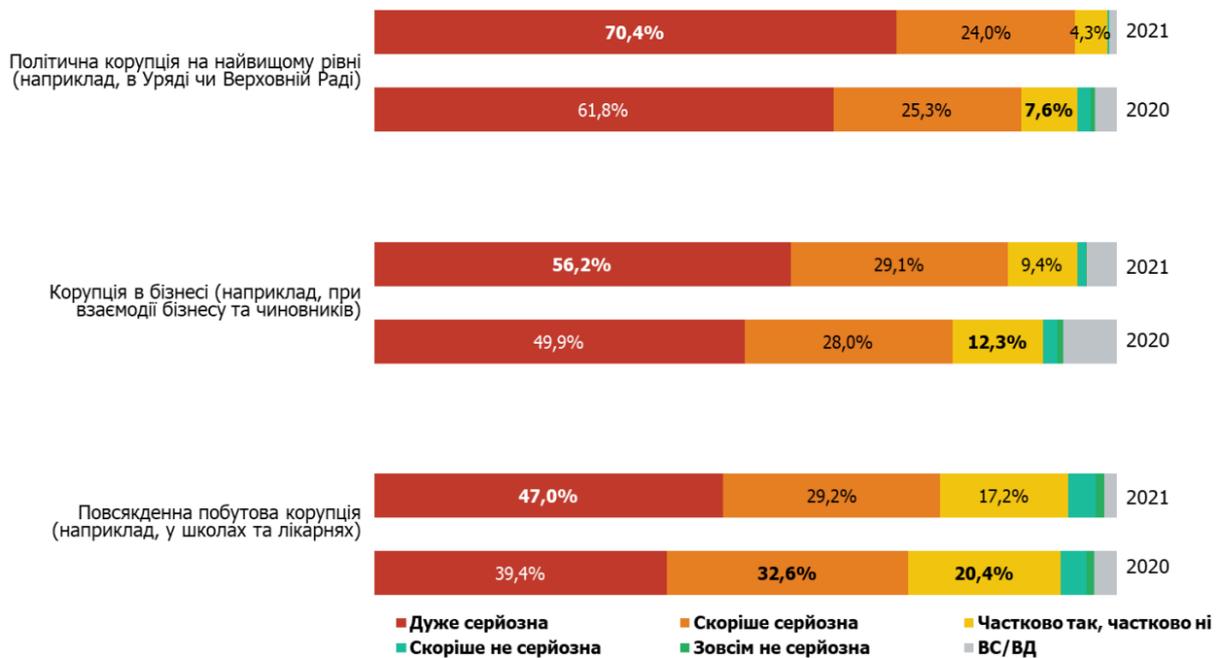

Рис. 2.8 Серйозність різних типів корупції в Україні: населення [49]

Також, дані опитування свідчать, що останнім часом населення України стає більш прихильним до жорстких заходів проти корупціонерів, і це стосується, як методів боротьби з корупцією в окремих галузях життя, так і подолання цього ганебного явища в суспільстві загалом. Найкорумпованішими українці назвали: державних службовців (65%), парламент (64%), працівників податкової сфери (62%), суддів (61%), представників місцевих органів влади (55%), поліцію (54%), керівників бізнесу (46%), релігійних лідерів (32%).

Формування довіри до влади залежить від багатьох чинників: сприйняття ефективності роботи влади, наявності економічного зростання, ефективності управління, відкритості та прозорості діяльності посадовців, а також, серед іншого, уявлень про корумпованість і реального досвіду корупції. І якщо врахувати той факт, що здебільшого громадяни називають, ті сфери корумпованими, в яких вони безпосередньо надавали неправомірну винагороду. Тобто такі результати, можуть вказати найбільш корумповані структури, а тому й підлягати перевіркам вони мають більш суворіше. З усього вище сказаного, робимо висновок, що впровадження на національному рівні систематичного опитування населення стосовно сприйняття корупції, дало б змогу бачити:

частоту зіткнення із корупцією, сфери зіткнення, органи які б повинні були піддаватися більш ретельним перевіркам. В подальшому, це допомогло б відстежувати динаміку і зміну в роках, що вказувало б на позитивні чи негативні напрями антикорупційної діяльності в країні, змогу обирати правильний курс в боротьбі із корупцією.

Висновки до розділу 2

Отже, не дивлячись на велику кількість досліджень, що проведені в Україні за останні роки, головними проблемами у вивченні корупції на національному рівні залишається відсутність лонгitudних чи порівняльних досліджень. Також, неможливість порівнювати та співвідносити різні показники в часі, що є наслідком відсутності єдиної методології та універсальних індексів. Запозичення міжнародних методологій, часто без адаптування до національного контексту. Що в свою чергу не відображає реально існуючої ситуації в українському суспільстві.

Відсутність єдності в операціоналізації поняття корупції в різних загальноукраїнських дослідження або повна відсутність такого визначення взагалі. Корупція часто зводиться лише до хабара (поза увагою залишаються торгівля впливом, «відкати», «використання службового положення», «протекціонізм», дарування цінних подарунків, чи здійснення послуг та інше). До того ж респонденти, відповідаючи на питання про корупцію, привносять власну суб'єктивну інтерпретацію, яка помножує недостатню визначеність самих дослідників щодо феноменів, які вони вивчають. Не аналізуються непрямі показники корупції, такі як інституціональні можливості та стимули для корупції.

Серед перспективних напрямків дослідження щодо інтегральних показників в системі оцінки ефективності управління, зокрема в Україні, можна зазначити необхідність розробки методик (за державної підтримки), які б могли більш досконало враховувати регіональні особливості і водночас саме на цій підставі надавати чітке бачення основних тенденцій в інтегрованому вигляді.

Підводячи підсумок вищевказаних методик оцінки ефективності управління, слід ще раз зазначити, що відсутність необхідного соціально-сприятливого середовища в державі призводить до серйозних наслідків, які ми можемо спостерігати по всьому світу, і в Україні, зокрема. І хоча робляться спроби впровадити в систему оцінок ефективності управління й інтегральні соціальні показники (ІРЛП, Індекс процвітання, Індекс щастя і т. д.), ці дії поки що не увінчалися успішним прийняттям на державному рівні соціальних показників у «сім'ю» консервативних економічних вимірювачів. При дослідженні рівня корупції слід розрізнити поняття її «вимірювання» та «оцінювання». Вимірювання корупції здійснюється за допомогою соціальних індикаторів або індексів (кількісний показник), а оцінювання слід розуміти як узагальнення результатів виміру та надання відповідного оцінювання щодо корупції, формулювання висновків тощо (якісний показник). Ключовими моделями оцінювання можна вважати: реальний стан корупції (поширеність); сприйняття корупції населенням; ефективність заходів протидії корупції. Для реалізації антикорупційної стратегії в Україні необхідно розробити національну систему вимірювання та оцінювання рівня корупції. Для цього слід запровадити систему моніторингу корупції, яка б базувалася на загальних для усіх органів державної влади показниках та методиках дослідження тощо.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз масштабів втрат від корупції в Україні

Поняття корупції, на превеликий жаль, є дуже добре знайомим кожному пересічному українцю. В нещодавно опублікованому рейтингу корупції Ernst&Young 2017 року, Україна посіла перше місце серед 41 країни Європи, Близького Сходу та Африки за рівнем розповсюдженості корупції та хабарництва в країні. Наразі, спроби боротьби з корупцією з боку української влади виявляються вкрай неефективними - за підсумками 2016 року, в рейтингу сприйняття корупції Transparency International Україна в порівнянні з минулим роком піднялась лише на 2 пункти до 29 балів у шкалі, де 0 означає вкрай високу, а 100 – вкрай низьку корупцію.

Саме тому, розв'язання проблеми, пов'язаної з надзвичайно високим рівнем корумпованості українського суспільства, віднесено до пріоритетних напрямів діяльності Президента й Уряду України, що власне й детермінує її важливість. Практична реалізація цього пріоритету передбачає розроблення і здійснення державної антикорупційної політики, підґрунтям якої мають стати показники сприйняття громадськістю корупційних проявів та оцінка їх суспільної небезпеки. По-суті, корупцію можна розглядати антиподом правової і демократичної держави, чинником який дестабілізує і гальмує економічний, соціальний та суспільний розвиток в цілому, а тому не можна недооцінювати негативного впливу корупційних проявів. У цьому контексті актуалізується потреба в здійсненні оцінки ступеня надійності, доброчесності чиновників і політиків, громадського контролю за їхньою діяльністю.

Обґрунтованим є твердження, що попередження корупції повинне мати пріоритет перед іншими заходами, зокрема, репресивними. Ефективна боротьба з корупцією можлива тільки при використанні системи економічних, політичних, правових і психологічних заходів. Реальною метою такої боротьби має бути

зниження поширеності корупції до рівня, що не перешкоджає розвитку суспільства [53]. Відповідно до чинного українського антикорупційного законодавства в державі ведеться облік корупційних правопорушень шляхом складання відповідних адміністративних протоколів. Як свідчить офіційна статистика, в Україні щорічно фіксується від трьох до п'яти тисяч таких протоколів. Відтак у 2017 році надійшло до суду 4444 справи стосовно корупційних злочинів, із них розглянуто було 2063 справи, а притягнуто до відповідальності 1372 особи, із них: 469 осіб за вчинення корупційних злочинів та 903 особи за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією.

Часто реальна антикорупційна політика підміняється імітацією; в Україні кожна нова хвиля антикорупційної риторики будується за схожою схемою, що включає в себе [56, с.13]:

- створення консультативних органів, відповідальних за розробку антикорупційної політики;
- обговорення та прийняття концепцій і стратегій по боротьбі з корупцією (іноді, законопроектів, покликаних поліпшити регулювання питання – велика частина цих документів не реалізується);
- проведення показових, несистематичних акцій правоохоронних органів у переслідуванні корупціонерів (як правило – представників опозиції до правлячої влади або чиновників середнього і дрібного рангу);
- проведення показових і несистемних акцій, спрямованих на реформу правоохоронних органів. Наша країна продовжує залишатися системно корумпованою. Корупцією в Україні охоплені всі без виключення публічні інститути та сектори, причому як на національному, так і на регіональному рівнях.

Ця ситуація зберігається протягом тривалого часу, незважаючи на суспільно-політичні та соціально-економічні зміни в державі. Надзвичайно високий рівень корупції в нашій країні відмічають не тільки вітчизняні й зарубіжні аналітики, але й представники вищих органів влади.

Обсяги та темпи поширення корупції демонструють, що антикорупційна політика не приносить вагомих результатів, робиться просто видимість затримань та покарання корупціонерів, очищення влади, а по факту змін необхідних не проводиться. Точкові заходи не ефективні, при боротьбі з даною соціальною загрозою. Громадяни через низький рівень правової культури вважають, що вони не причетні до вирішення даної проблеми. В Україні досі не створено ефективних антикорупційних неурядових організацій. У законодавстві немає чітко закріпленого механізму подолання даного явища, тому складається враження, що крім окремих свідомих громадян подолання корупції нікому не потрібне. Адже ті, хто мав би впроваджувати антикорупційний напрямок політики ймовірно збагачується також за рахунок відкатів [1, с. 379]. Статті в пресі, окремі заяви громадян є неефективними адже подальшої реакції у влади не викликають. Варто дати можливість громадськості здійснювати контроль за діяльністю органів, які покликані боротись з корупцією.

Системність та функціональність корупції в Україні відображається в поширенні вирішення питань політичного. Економічного характеру корупційним способом. Нашою національною особливістю вже можна назвати ці публічні визнання масової корупції у виступах державних чиновників, самих же політиків, які самі ж відверто гальмують прийняття антикорупційного законодавства.

Політики активно на телебаченні називають корупційні схеми, вказують на винних, але крім красивої полеміки це ні до чого не призводить. Складається враження, що проблема корупції та обіцянка її подолати є обов'язковою метою у кожного кандидата в депутати, але по факту прийшовши до влади вони поповнюють ряди тих же самих корупціонерів, які отримавши повноваження лобюють власні інтереси. Звичайно корупція є не лише в Україні, її не можливо викоринити повністю, але потрібно знизити її рівень.

Організація Transparency International визначає корупцію просто «як зловживання наданими повноваженнями для отримання приватної вигоди». Хоч це визначення і стисле, але воно поєднує в собі три важливих елементи: по-

перше, це зловживання повноваженнями; по-друге, це повноваження, надані у приватному або публічному секторах; і по-третє, це зловживання повноваженнями для отримання приватної вигоди, тобто не лише для вигоди особи, яка зловживає, а й для вигоди членів його / її сім'ї або друзів. На нашу думку останній елемент в реаліях нашої держави розвивається шаленими крокам [77].

Проаналізуємо результати діяльності органів державної влади у сфері запобігання корупції. Так, відповідно до Звіту про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2020 рік [19], однією з основних для Національного агентства є функція щодо моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, а також контролю за дотриманням вказаними особами обмежень щодо запобігання корупції.

Ухвалений 02 жовтня 2019 року парламентом України Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції», що передбачав заміну колегіальної моделі управління НАЗК на одноосібну, а також низку інших новел щодо функціонування цієї інституції, став підґрунтям для «перезавантаження» НАЗК.

Враховуючи положення Закону України «Про запобігання корупції» зі змінами, які були внесені наприкінці 2019 року, кожні два роки проводиться зовнішня незалежна оцінка ефективності діяльності НАЗК. Критерії та методіку такої оцінки визначено постановою Кабінету Міністрів України від 20.05.2020 № 458. Така оцінка діяльності НАЗК буде вперше проведена в січні 2022 року та охоплюватиме діяльність Агентства за два попередні роки.

НАЗК протягом 2020 року здійснювало моніторинг та періодичний аналіз стану досягнення критеріїв за різними напрямками діяльності Агентства, на підставі яких відповідна Комісія здійснюватиме оцінювання ефективності його

діяльності. Результати діяльності НАЗК у 2020 році засвідчують досягнення критеріїв, що визначають його ефективність у середньому 88% у всіх напрямках діяльності.

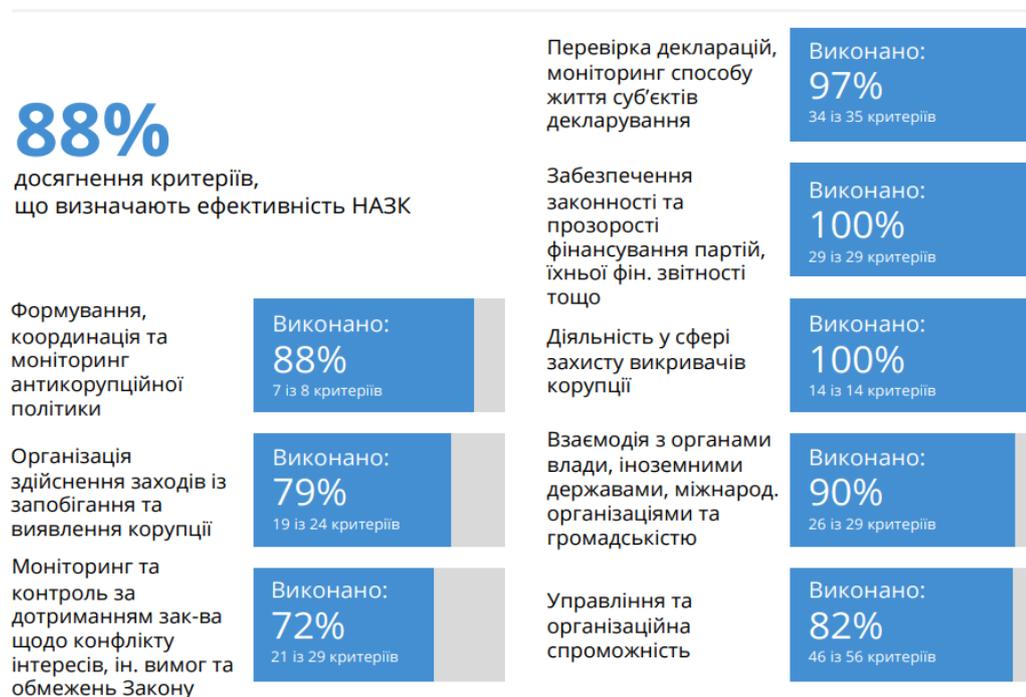

Рис. 3.1 Результати діяльності НАЗК у 2020 році [51]

Тому найвагомим досягненням НАЗК за 2020 рік у напрямку антикорупційної політики — розробка проекту нової антикорупційної стратегії, яка базується на результатах вивчення ситуації щодо корупції в Україні та оцінка ефективності реалізації попередньої антикорупційної політики, а також враховує міжнародні зобов'язання України у сфері запобігання та протидії корупції.

У червні-серпні 2020 року проект цього документу був на громадському обговоренні, після чого він був затверджений Урядом у вересні та визначений Президентом України як невідкладний, а на початку листопада - прийнятий парламентом у першому читанні.

Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (EUACI) соціологічна компанія Info Sapiens провела ретельне дослідження «Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність», і включала: 2516 інтерв'ю з

громадянами, 1093 інтерв'ю з представниками бізнесу та 98 - з експертами.

У 2020 році вперше запроваджено весь час діяльності в стінах НАЗК постійний моніторинг законодавчого процесу, передбачаючи визначення і аналіз законопроектів, які можуть вплинути на державну антикорупційну діяльність, політику чи стан корупції в Україні. В результаті підготовлено 39 висновків про зареєстровані у Верховній Раді законопроекти щодо антикорупційної політики.

Найзначніше досягнення НАЗК за рік роботи в напрямку протидії корупції – це розробка проекту нової Антикорупційної стратегії яка базується на результатах вивчення ситуації щодо корупції в Україні та оцінці реалізація попередньої антикорупційної політики та враховує міжнародні зобов'язання України у сфері профілактики та протидії корупції.

Рис. 3.2 Етапи розробки та прийняття Антикорупційної стратегії [51]

З травня 2020 року НАЗК здійснює перевірки декларацій за принципово новим Порядком повної перевірки. Розпочата повна перевірка 1 006, з них перевірено 446 декларацій осіб, завершення повної перевірки всіх інших декларацій стало неможливим через рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020.

За результатами перевірки у 131 декларації було виявлено порушення. При цьому у 97 деклараціях встановлено ознаки кримінального правопорушення. Ці дані НАЗК передало правоохоронним органам (Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань та Національній поліції) для вжиття ними заходів реагування. Загальна сума виявлених невідповідностей становить 497 млн грн.

За фактами порушення вимог Закону щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та пов'язаних з цим обмежень (на підставі отриманої від фізичних та юридичних осіб, а також із засобів масової інформації та інших відкритих джерел інформації) склало та направило в установленому порядку до суду 239 протоколів про адміністративні правопорушення щодо 71 особи.

Рис. 3.3 Кількість протоколів про адміністративні правопорушення, складених і направлених до суду НАЗК у 2020 році [51]

На виконання положень ст. 17-1 Закону України «Про запобігання корупції» з метою забезпечення доброчесності працівників Національного агентства у 2020 році створено підрозділ внутрішнього контролю.

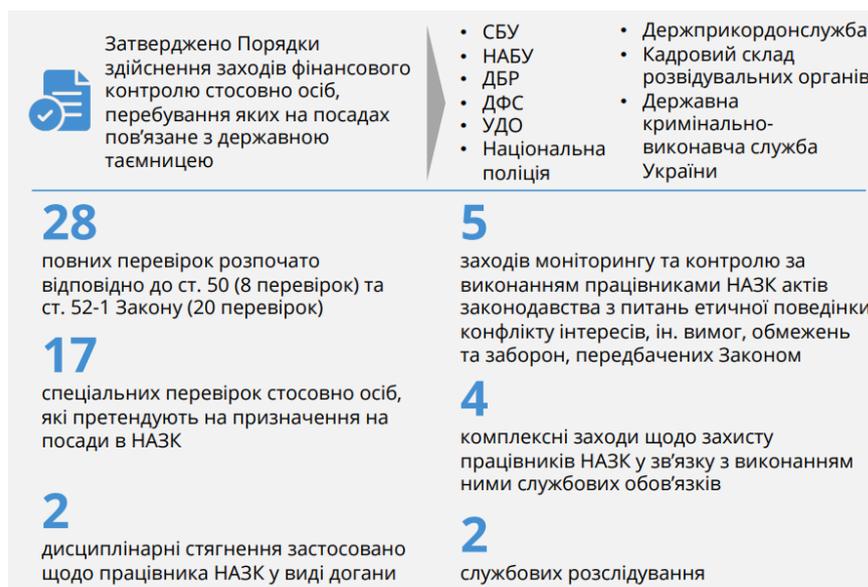

Рис. 3.4 Результати роботи підрозділу внутрішнього контролю НАЗК у 2020 році [51]

Нацбюро продовжило тенденцію до збільшення кількості викритих фактів корупції. Наприкінці 2020 року детективи знову побили власний рекорд, повідомивши про підозру 201 особі (у 2019 році – 153 осіб). У розрізі двох піврічч 2020 року перший виявився продуктивнішим: 125 підозрюваних проти 76 у другому півріччі. Певний спад активності розслідування через відсутність керівника САП, який за законом має підписати підозри низці посадових осіб, яких переслідує НАБУ. Цей тимчасовий стримуючий фактор Проте темпи кількості розслідувань у другій половині 2020 року залишалася високою. Із 33 кримінальних проваджень, у яких підозрюваними стали 76 осіб, слідство завершено у 14: 8 справ щодо 8 осіб направлено до суду, у 6 провадженнях щодо 11 осіб відкрито для ознайомлення матеріали слідства.

Зусилля НАБУ та САП спрямовані на очищення правлячої еліти. Опір системи не завадив слідству повідомити про підозру заступнику керівника Офісу президента у другій половині 2020 року, Нардепу, экс-міністру екології та природних ресурсів, экс-міністр інфраструктури, судді Окружного адміністративного суду Києва та інші посадові особи.

Крім того, 2020 рік запам'ятається прогресом у резонансних розслідуваннях: справа «Роттердам+» на завершальній стадії; НАБУ захищає

своє законне право та розслідує накладення арешту на 1,2 млрд грн стабілізаційного кредиту, наданої Національним банком України «ВіЕйБі Банку»; детективи використовують усі можливості, передбачені законодавством, щодо повною мірою розслідування справи

Антикорупційні органи зосереджені на викритті корупційних схем у сферах з високим рівнем корупції. Детективи зібрали достатні докази для притягнення до відповідальності учасників злочинів, пов'язаних з діяльністю підприємств паливно-енергетичного комплексу, інфраструктури, а також махінацій посадових осіб правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування. НАБУ і САП викрила схему, в результаті якої держава втратила 196,8 млн грн, які компанія «Аркона Газ-Енергія» не заплатила за отримання спец дозволу на використання надр газоконденсатного родовища.

У другому півріччі 2020 року завершено такі розслідування в паливно-енергетичному комплексі, як: схема, за якою два обленерго не отримали 544 млн грн за електроенергію, відпущену споживачам в результаті використання механізму відступлення права вимоги боргу; заволодіння НАК «Нафтогаз України» природного газу на суму 729,8 млн грн, яке, за версією слідства, вчинили ті ж п'ятеро осіб, щодо яких суд уже розглядає справу про крадіжку газу на суму 1,4 млрд грн; завдавши шахтам збитків на 51,17 млн. грн. через необґрунтовану закупівлю обладнання за завищеними цінами.

Зловживання інфраструктурою: опубліковано схему виклику понад 47 млн грн збитків морському торговому порту «Південний» та завершено розслідування спроби заволодіння коштами АТ «Укрзалізниця» при організації послуги з продажу квитків на «Бориспільський експрес», чого вдалося запобігти завдяки своєчасним діям НАБУ.

Приклад великої місцевої корупції – завдавши територіальній громаді Одеса збитків на 131 млн грн за участю посадовців міської ради. Посадовців Міноборони підозрюють у завданні державі збитків на 37 млн грн внаслідок зловживань під час облаштування військового полігону «Широкий лан».

Підсумками роботи НАБУ та САП протягом 2020 року є нарощування

потенціалу з розслідувань попередніх роів, а також новий успішний, унікальний для України досвід, наприклад, викриття міжнародної корупції в рамках роботи спільної слідчої групи з польськими правоохоронцями [18].

2020 рік став рекордним за обсягом відшкодування у кримінальних провадженнях НАБУ та САП: повернуто 1,14 млрд грн. Загальний економічний ефект від діяльності антикорупційних органів за підсумками року перевищив 1,9 млрд грн.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

[станом на 31.12.2020]

[упродовж 2020 року, розпочато, всього]

[в т.ч. з 01.07.2020 по 31.12.2020, розпочато]

УПРОДОВЖ II ПІВРІЧЧЯ 2020 РОКУ:

8 в т.ч. проваджень, у яких обвинувальні акти скеровано до суду

6 в т.ч. проваджень, у яких відкрито матеріали для ознайомлення

із них стосовно:

11 осіб розслідування завершено

8 осіб обвинувальні акти скеровано до суду

Рис. 3.5 Результати діяльності НАБУ за 2020 рік [50].

Так, упродовж II півріччя 2020 року до бюджету перераховано майже 51 млн грн, із яких 50 млн грн відшкодовано колишнім народним депутатом України, якого слідство вважає організатором схеми з заволодіння майном Національної гвардії України на понад 81,64 млн грн. Майже 1 млн грн повернуто колишнім т.в.о. генерального директора ДП «Лісогосподарський інноваційно-аналітичний центр», які він розтратив, незаконно виплативши премії частині співробітників підприємства.

НАБУ та САП приділяють особливу увагу запобіганню розкрадання майна держави. З економічної точки зору це є ефективним, адже розшук та повернення активів потребують ресурсів і чимало часу.

В липні 2020 року НАБУ та САП у співпраці з новим керівництвом АТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія» (100% акцій належить державі) запобігли незаконному вивезенню 1 845 тонн рутилового концентрату вартістю 52 млн грн. НАБУ та САП ініціювали накладення арешту на сировину в межах досудового розслідування фактів можливих зловживань на держпідприємстві.

Загалом у 2020 році НАБУ і САП запобігли розкраданню ресурсів на державних підприємствах на понад 800 млн грн. Активізація слідчих дій у розслідуванні фактів зловживань із продукцією АТ «Укрнафта» (50%+1 акція належать державі) підштовхнула причетних осіб розпочати повернення коштів.

Загалом, упродовж 2020 року «Укрнафті» повернули 895 млн грн, із них у II півріччі — 290 млн грн. 750 тис. грн у II півріччі 2020 року відшкодовано Бердянській філії ДП «Адміністрація морських портів України». Це - частина коштів, які ДП незаконно сплатило за непоставлене устаткування. Більшість із зазначеного відшкодування відбувається на стадії досудового розслідування. Основні ж суми компенсацій варто очікувати після набуття сили винесених судом обвинувальних вироків.

Рис. 3.6 Результати діяльності НАБУ і САП за 2020 рік [50]

Рис. 3.7 Притягнуті до відповідальності у 2 півріччі 2020 року відповідно до Звіту НАБУ [50]

Використання суб'єктів, зареєстрованих в іноземних юрисдикціях, є популярною опцією у корупційних схемах, організованих особами, підслідними Національному бюро. Такі компанії зазвичай є інструментом виведення коштів із України та подальшої їхньої легалізації. Причому цей тренд, як доводять розслідування Національного бюро, й надалі залишається актуальним: більшість транзакцій у схемах, організованих після 2014 року і викритих детективами НАБУ, губляться далеко за кордоном.

Розмір збитків, відшкодованих у кримінальних провадженнях, що розслідують НАБУ та САП, у 2020 році перевищив 1,14 млрд грн. Разом із тим, загальний щорічний фінансовий ефект від діяльності антикорупційних відомств сягає 1,93 млрд грн.

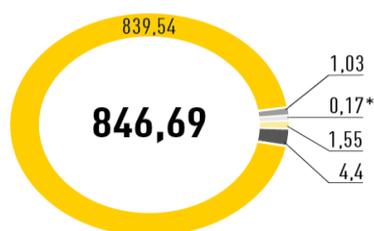
ВІДШКОДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, РОЗСЛІДУВАНИХ НАБУ ТА САП (у провадженні та скерованих до суду)

3,8 МЛРД
ГРН
СТАНОМ
НА 31.12.2021

1,96 МЛРД
ГРН
В Т.Ч. У 2021 РОЦІ
ВСЬОГО

840,56 МЛН
ГРН
ІЗ НИХ У ІІ ПІВРІЧЧІ
2021 РОКУ

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ВІД ДІЯЛЬНОСТІ НАБУ ТА САП У ІІ ПІВРІЧЧІ 2021 РОКУ, МЛН ГРН

* 6,3 тис. дол. США
за курсом НБУ

- Відшкодовано державним підприємствам (добровільно, завдяки позовній роботі НАБУ чи на підставі матеріалів, здобутих детективами НАБУ)
- Добровільно відшкодовано обвинуваченими
- Грошові кошти, конфісковані в дохід держави за рішенням суду
- Майно, конфісковане в дохід держави за рішенням суду (еквівалент у грн)
- Застави, стягнуті в дохід держави

ПОЗОВНА РОБОТА (станом на 31.12.2021)

108 | УГОД ВИЗНАНІ НЕДІЙСНИМИ
(РІШЕННЯ НАБУЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ)

8,67 МЛРД
ГРН | СУМА УГОД

АРЕШТОВАНЕ МАЙНО** (з 01.07.2021 по 31.12.2021)

ЗЕМЕЛЬНІ
ДІЛЯНКИ | **42** ГА

ТРАНСПОРТНІ
ЗАСОБИ | **57**

НЕРУХОМІСТЬ | **88**

ЦІЛІСНІ МАЙНОВІ
КОМПЛЕКСИ | **2** (600 МЛН
ГРН)

КОРПОРАТИВНІ
ПРАВА | **78,05**
МЛН ГРН

ГРОШОВІ
КОШТИ: | **2,29** МЛН
ГРН

130,1 ТИС.
ДОЛ. США

** у кримінальних провадженнях, в яких складено обвинувальний акт з 01.07.2021 по 31.12.2021

Рис. 3.8 Відшкодування у справах НАБУ і САП у 2020 відповідно до Звіту НАБУ [50]

Детективи Національного бюро мають не лише відтворити весь ланцюг руху коштів в офшорних юрисдикціях, а і встановити докази причетності українських посадовців до відповідних закордонних компаній. Географія присутності української корупції розширюється й наразі охоплює 12 областей. В межах міжнародного правового співробітництва юристи Національного бюро надіслали 75 запитів до 27 країн. ТОП-5 із них за кількістю надісланих НАБУ

запитів - Кіпр, Латвія, Швейцарія, Об'єднані Арабські Емірати та Чехія. До них загалом НАБУ направило 607 запитів про міжнародну правову допомогу, з них у I півріччі 2019 року – 114.

На сьогоднішній день рівень поширення корупції перетинає межу та загрожує національній безпеці держави, суспільству. Першочерговою потребою є реформування «силового блоку» держави, правоохоронних органів, що ефективно сприятиме антикорупційним заходам. Антикорупційні заходи мають ініціювати перші особи держави, спираючись при цьому на широку підтримку суспільства [41, с. 145].

Протягом тривалого часу латентність корупції унеможливорює визначення причин її виникнення та особливостей розвитку в різних країнах [86].

Підсумовуючи зазначимо, що основними сферами розвитку корупції є побутові відносини, бізнес стосунки, та політико-правові відносини. Щодо побутового сегменту, то найчастіше неправомірна вигода обмежується розміром середнього доходу населення. Бізнес корупція зачіпає комерційний інтерес фізичних та юридичних осіб, при розподілі різноманітних ресурсів, надання ліцензій, тендерів. Тут на відміну від побутової корупції в обігу оперують великими сумами, є суттєвою бо впливає на економіку держави. Третій підвид корупційних діянь дестабілізує правову систему держави, вчиняється шляхом службового лобіювання.

Оцінивши стан корупції в Україні стає зрозуміло, що розробка ефективної антикорупційної стратегії є вкрай важливим заходом держави.

Адекватні заходи спроможні подолати існуючу проблему і досягнути поставлених цілей. Зрозуміло, що найважливішим критерієм успішності механізму протидії корупційним діянням є ставлення різних верств населення до рівня корупції. Держава повинна стимулювати бажання громадськості протидіяти даному явищу, активна співпраця з членами суспільства, ЗМІ, громадськими об'єднаннями допоможе у реалізації даного плану [10, с. 155].

Згідно викладеного нами вище, робимо висновок, що усім соціологічним опитуванням та оцінкам міжнародних організацій попри роботу влади в нашій

країні, держава продовжує потерпати від значних масштабів корупції. Приблизно близько третини заходів Державної програми залишаються на сьогоднішній день невиконаними.

Потрібно зазначити, що міжнародні експерти вважають головною причиною відсутності реальних результатів по боротьбі з корупцією низький рівень політичної волі в вищих владних рядах.

Саме тому ефективна протидія корупції в першу чергу повинна спиратися на політичні, економічні і соціальні чинники, і містити в собі дієві заходи по викорінюванню цього явища. Правилами успішного подолання корупції, що допоможуть збудувати цілісну і послідовну антикорупційну політику мають бути:

- цілеспрямованість: антикорупційна політика повинна переслідувати не популістські політичні цілі, а має бути спрямована на дійсне і безкомпромісне зниження обсягів корупції в довгостроковому періоді, що має на увазі прийняття стратегій протидії корупції і їх постійне вдосконалення;

- послідовність: заходи антикорупційної політики повинні вживатися з урахуванням строгого алгоритму дій, що повторюється;

- діагностика – розробка і вживання заходів – моніторинг заходів і їх подальше вдосконалення. Виняток може становити екстремальна ситуація, коли потрібне термінове вживання заходів для уникнення політичної дестабілізації і колапсу інститутів, але надалі це має на увазі перехід до алгоритмічної послідовності дій;

- безперервність: антикорупційна політика не може бути фіксованою в часі. Для успішної протидії необхідно вживати заходи постійно, розрізняючи лише фази протидії по активності;

- багаторівневність і горизонтальні зв'язки: ефективна антикорупційна політика неможлива за наявності протидії лише на одному з рівнів.

Отже, оцінити масштаби корупції є важкою задачею, а оцінити масштаби втрат від неї, ще більше. Однак проаналізувавши вищевикладений матеріал, можна дійти висновку, що ті суми які країна втрачає від корупції, з легкістю б

покрили дефіцит у бюджеті. А це в свою чергу нашоухує на думку, як мінімізувати збиток, який завдає корупція, тож для початку потрібно контролювати електронні закупівлі в Україні, які повинні сприяти скороченню корупційних зловживань у цій сфері. Також, слід рекомендувати запровадження передового західного досвіду в сфері державних закупівель, зокрема, щодо підвищення відповідальності за змови серед всіх учасників торгів. Дослідження даного питання, виявило, що чим більш корумпованою є країна, тим більшими є обсяги державних інвестицій, але тим меншою є їхня якість. Нині, незважаючи на те, що обсяг державних інвестицій в Україні є відносно низьким, країна має чисельні приклади їх розкрадання. Тому із поступовим відновленням економіки можна очікувати зростання публічних інвестицій, а отже – якщо рівень корупції не зменшиться – і корупційної складової та неефективності цих інвестицій. у корумпованих країнах є меншими надходження до бюджету, що відбувається, зокрема, через ухилення від сплати податків. В Україні 62% підприємств ухиляються від сплати податків, причому майже половина із них дає хабарі. Наприклад, на підставі досліджень можна припустити, що лише у роздрібній торгівлі обсяг хабарів в Україні становить не менше 8 млрд грн на рік. від корупції страждає якість управління державою – замість витратити час на вирішення суспільних проблем, службовці вишукують можливості збагатитися. Корупція також посилює політичну нестабільність, забюрократизованість та регуляторні бар'єри. Це, зокрема, проявляється у тінізації економіки. Так, в Україні в тіні перебуває 41–46% економіки. Корупція має не лише економічні наслідки, а шкодить добробуту громадян загалом – через неї потерпають соціальні функції держави (наприклад, медицина та освіта), зростає рівень бідності, посилюється нерівність доходів та зменшується рівень довіри у суспільстві. Ці чинники, своєю чергою, теж впливають на економічний розвиток.

3.2. Характеристика та оцінка рівня корупційної складової національної економіки

Економічна глобалізація є провідною тенденцією розвитку людства, яка супроводжується регіоналізацією, «глокалізацією» та становленням національних економік нових незалежних країн. У багатьох країнах відбувається активний пошук ефективних моделей національної економіки та системи національної економічної безпеки, які б відповідали сучасним імперативам поєднання загальносвітових тенденцій і закономірностей розвитку з національними інтересами та цілями. В кінцевому підсумку йдеться про вибір оптимальної моделі взаємодії національної економіки зі світовим господарством у таких вимірах, як геостратегічний, ринково-товарний, фінансово-інвестиційний, інституційний тощо. Значущість національно-економічних досліджень значно зростає в умовах трансформаційних перетворень в Україні. Стрижневою проблемою вітчизняної економічної науки є концептуальна розробка нової інтегративної моделі економічних перетворень, шляхів розбудови конкурентоспроможної, інноваційної, соціально та екологічно орієнтованої національної економіки [57].

Національна економіка – це соціально-економічна система країни, яка об'єднується спільною територією, державним устроєм, правовими інститутами, єдиним ринком, соціо-культурними цінностями, національною ідеєю.

Предметом національної економіки є соціально-економічні процеси суспільного відтворення, що складаються в межах окремої держави в результаті історичного розвитку, географічного розміщення, наявності природного потенціалу. Предмет національної економіки змінюється в міру розв'язання проблем, що відбуваються в державі та світі.

Основні завдання національної економіки:

- виявлення об'єктивних, загальних, специфічних, закономірностей розвитку національної економіки на певному етапі;
- дослідження соціальних, економічних, політичних умов господарювання життєдіяльності нації;

- дослідження господарських пропорцій між галузями і територією;
- виявлення умов стійкого, безперечного, незалежного розвитку національної економіки;
- створення методологічних основ прогнозування розвитку національної економіки;
- розробка механізму аналізу і оцінки результатів;
- розробка практичних завдань національної економіки адитивних інтересам нації.

Для того, щоб задовольнити вимоги розвитку національної економіки мають бути виконані такі умови.

1. Досягнення економічної незалежності. Однак міжнародний поділ праці робить національні економіки взаємозалежними, тобто у цих умовах економічна незалежність означає:

- можливість державного контролю національних ресурсів;
- одержання такого рівня ефективності виробництва і якості продукції, що забезпечить її конкурентоспроможність і дозволить брати участь у світовій торгівлі на належному рівні, коопераційних зв'язках, а також обміні новітніми науково-технічними результатами;

2. Досягнення стабільності й стійкості національної економіки. Це припускає захист власності у всіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що може викликати соціальні потрясіння).

3. Здатність національної економіки до саморозвитку й прогресу, що особливо важливо в сучасному світі, який динамічно розвивається. Для цього необхідно створити сприятливий клімат для інвестицій і інновацій, модернізувати виробництво, підвищити професійний, освітній і загальнокультурний рівень працівників.

Оснoву націoнальнoї економікi складають галузеві й міжгалузеві комплекси, підприємства, організації, домашні господарства, які об'єднані в єдину систему економічними відносинами й виконують певні функції в суспільному розподілі праці щодо вироблення товарів і послуг [58].

Націoнальна економіка містить такі сфери:

- матеріальне виробництво;
- нематеріальне виробництво;
- невиробничу сферу.

Стрижнем націoнальнoї економікi є матеріальне виробництво, тому що саме тут створюються необхідні для суспільства засоби виробництва й предмети споживання. У матеріальне виробництво входять: промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля, зв'язок, сфера послуг.

Нематеріальне виробництво – це наука й наукове обслуговування, культура, освіта, охорона здоров'я.

Невиробнича сфера – це оборона країни, судові й юридичні органи, релігійні й громадські організації.

На сьогодні корумповані майже всі структури націoнальнoї економікi, що робить корупцію чи не найбільшою її складовою. Зловживання посадовою особою владою або пропонування хабарів, нажаль, можна зустріти в будь-якій сфері сучасного життя.

Київський міжнародний інститут соціології у 2020 році провів дослідження суб'єктивного сприйняття частоти зіткнень із корупцією, яке вимірювалось за допомогою запитання «Як часто Ви стикаєтеся з будь-якою формою корупції?». Можемо констатувати, що загальний рівень корупції в Україні залишається дуже високим. Майже 2/3 респондентів (65,6%) вказали на те, що вони стикалися з проявами корупції протягом останніх 12-ти місяців, причому п'ята частина (20,5%) спостерігає її якнайменше щомісяця, рис. 2.5. Як часто ви стикаєтесь із будь-якою формою корупції?

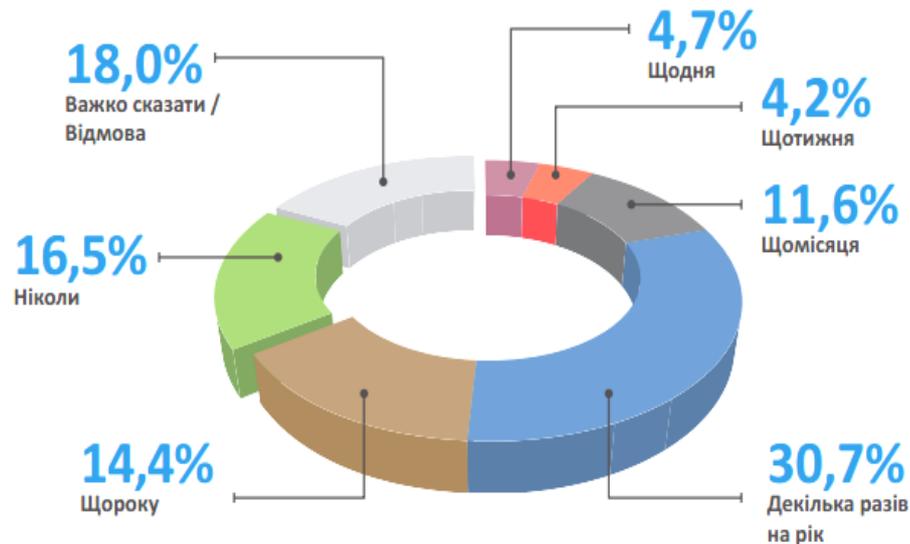

Рис. 3.9. Як часто ви стикаєтесь із будь-якою формою корупції?

З вище сказаного можна зрозуміти, що прояви корупції можуть спостерігатися в будь-якій сфері національної економіки, розглянемо детальніше деякі з них. Найбільш корумпованими серед матеріального виробництва можна вважати промисловість та транспорт (через масштаби виробництва та високу його вартість). Саме тому, серед промисловості доречно виділити нафто-газову сферу, адже результати голосування Верховної Ради України у період з кінця 2016 - початку 2017 року за ключові законопроекти, які повинні стимулювати розвиток галузі, говорять самі за себе:

- Проект Закону № 3096, який має на меті лібералізацію та спрощення процедури відведення земель для нафтогазових проектів, посиливши при цьому захист інтересів як землевласників, так і землекористувачів, не був підтриманий.

- Проект Закону № 4840 про розкриття інформації у видобувних галузях – одне з найдивніших голосувань Парламенту. Народні депутати не проголосували за законопроект, який повинен сприяти прозорості видобувних галузей, встановлюючи правила та штрафи за ненадання звітності та інформації про діяльність видобувних компаній.

- Проект Закону № 3038 про перерозподіл бюджетних надходжень до місцевих бюджетів хоч і був прийнятий, проте із відтермінуванням вступу в дію

з 2018 р., що не дає можливості місцевим громадам отримувати 5 відсотків від сплати рентних платежів ще майже рік.

– Серед іншого, не було підтримано поправку до Бюджетного Кодексу про застосування стимулюючої ренти на видобуток газу з новостворених свердловин.

До того ж, вже традиційними проблемами галузі залишаються регулювання видачі спеціальних дозволів, проведення аукціонів та прозорість цих процесів, про що також зазначено у звіті Енергоспівровариства.

На сьогоднішній день законодавство та існуючі регуляторні акти містять такі великі прогалини, що створюють комфортні умови для непрозорих дій як недобросовісних надрокористувачів, так і несумлінних представників органів державної влади. Разом з тим, для інвесторів, залучення яких прагне Україна, дані умови створюють непридатне поле для діяльності.

За даними НАБУ можна сказати, що корупція на підприємствах паливно-енергетичного комплексу є наймасштабнішою серед усіх сфер національної економіки: і через унікальність підприємств, і через кількість задіяних в корупційних схемах осіб, і через розміри збитків. За попередніми оцінками, сукупний розмір збитків від злочинів, пов'язаних з діяльністю підприємств паливно-енергетичного комплексу, становить 11,18 млрд грн. З них 73% – це збитки в зв'язку з корупцією в секторі видобутку нафти і газу, 9% – електроенергетика, 4% атомна енергетика і 14% – інше.

Також, в Україні наразі така ситуація коли підвищення цін на газ вимагає постанова Кабінету міністрів № 187 від 22 березня 2017 р., розроблена Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Постанова, яка діє до 1 квітня 2018 року, складається з багатьох блоків.

Відповідно до першої частини документа, цінарозраховується на базі імпортного паритету – середньої ціни на імпортний газ за певний період. Уряд повинен був опублікувати цей показник 1 липня. Замість цього 26 вересня Кабмін протокольним рішенням відклав дату публікації на невизначений термін.

Відстрочити оприлюднення ціни на газ вирішили до узгодження механізму її визначення з МВФ та Європейським енергетичним співтовариством. До публікації рішення ціна залишиться на поточному рівні — 4,942 тис грн за тис куб м без ПДВ. За методикою, яка діє зараз, якщо за підсумками року є відхилення плюс-мінус 10%, то ціна на наступний опалювальний сезон повинна переглядатися. Відповідно до чинної методики, ціну на газ доведеться підвищити до 5,815 тис грн без ПДВ за тис куб м — на 17,6% більше поточних цін. З урахуванням податків, націнок постачальників та транспортних витрат кінцева ціна для населення і комунальників становитиме 8,032 тис грн при нинішньому тарифі 6,937 тис грн за тис куб м.

Однак така ціна неприйнятна через низьку платоспроможність населення, адже за рік заборгованість населення за спожитий газ зросла на 337% до 25,8 млрд грн., а також у країні надзвичайно високий рівень субсидіантів — 60%, саме тому що через можливе зростання ціни на газ кількість українців, які отримують субсидії, може досягти критичної позначки — 90%.

На думку провідних економістів, що якщо промисловість не може вкластися у світові ціни газу і випускати прибуткову продукцію, такі підприємства неперспективні, їх треба модернізувати і реконструювати. Відтак споживання газу в Україні падає за останні роки, адже сьогоднішні тарифи заганяють людей в глухий кут.

Що ж стосується транспортної сфери, то тут ситуація не краще. Як свідчать дані соціологічного опитування Центру Разумкова [59], рівень поширення так званої «побутової» (низової) корупції в Україні є досить високим. Це негативне явище відбувається на нижчих ланках управління державою, на яких особи, уповноважені на виконання функцій держави, під час виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних із наданням громадянам певних державних послуг (серед них ДАІ, інші державні установи, причетні до забезпечення безпеки державного руху), зловживають службовим становищем, використовуючи його з метою незаконного отримання прибутку або в інших корисливих цілях.

Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека або ДСБТ) є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику з питань безпеки на наземному транспорті та у сфері безпеки на морському та річковому транспорті, здійснює державний нагляд (контроль) за безпекою на транспорті, забезпечує надання адміністративних послуг, проводить розслідування аварій та катастроф на транспорті. Останні декілька років Укртрансбезпека показує свою діяльність зі сторони повністю неефективного та непрофесійного органу. Корупція та не професіональність кадрів постійно підтверджуються різними випадками по всій Україні. Наприклад лише за останній рік у дев'яти областях України були затримані працівники вищого керівного складу обласних ДСБТ за фактами корупційних зв'язків. Як було сказано керівником Укртрансбезпеки, фахова освіта при відборі керівного складу, звужує права громадянина, тому стала не обов'язковою.

За даними НАБУ загальна сума завданих збитків через корупцію, викриту в транспортній галузі, перевищує 1,5 млрд грн. Для їх відшкодування арештовано майно та грошові кошти на суму більше 200 млн грн.

Рис. 3.10 Збитки, завдані корупцією, у транспортній сфері

Відзначається, що загалом детективи НАБУ під процесуальним керівництвом прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури розслідують корупційні злочини в транспортній галузі в рамках понад 20 кримінальних проваджень. Досудове розслідування у чотирьох з них завершено. Обвинувальні акти стосовно дев'яти осіб направлені до суду. За даними НАБУ, найчастіше корупційні злочини пов'язані із закупівлями товарів, робіт і послуг за

завищеними цінами, а також розкраданням державного майна. У скоєнні низки злочинів задіяні компанії, зареєстровані в інших країнах. Для з'ясування обставин вчинення цих злочинів детективи НАБУ направили протягом 2020-2021 роки запити про надання міжнародної правової допомоги в компетентні органи семи держав. На жаль, відповіді поки що ні від кого не одержали, зазначили в бюро. Також для припинення дії корупційних схем, за якими державні підприємства в галузі зазнають збитків, НАБУ подала до суду позови про визнання недійсними угод між ДП «Адміністрація морських портів України» та Держадміністрацією залізничного транспорту на загальну суму понад 860 млн грн.

Рис. 3.11. Розслідування корупційних злочинів у транспортній сфері

Стосовно нематеріального виробництва в національній економіці, хотілося б відмітити сферу охорони здоров'я. Проблема корумпованості нематеріальної сфери є частково проблемнішою, оскільки ця структура нашої економіки не наповнює бюджет України, а існує за рахунок нього. Саме тому розкрадання не виробничих структур, ще більше розповсюджує занепад нашої економіки.

За рівнем корумпованості медична галузь посідає одне з чільних місць у країні. За даними Конфедерації вільних профспілок України (КВПУ), щорічно 30% обсягу державних закупівель Міністерства охорони здоров'я розкрадається.

За даними опитування проведеного Соціологічною групою "Рейтинг" у липні-серпні 2020 року. Більше половини опитаних українців (56 %) заявили, що у них не вимагали хабар за лікування або медичні послуги протягом останніх 12 місяців. Водночас 20 % опитаних відзначили наявність фактів корупції, ще 22 % – не відвідували лікарів протягом цього періоду.

Рис. 3.12 Досвід взаємодії зі сферами та корупційний досвід

З року в рік преференції пацієнтів державних закладів медицини щодо заходів, які необхідно запровадити для зниження рівня корупції в цій сфері, почали дещо змінюватися. Хоча, як і раніше, громадяни у більшості виступають за поєднання заохочувальних і карних кроків, проте порівняно з попередніми роками прихильність до карних заходів посилюється, а підтримка додаткового фінансування, навпаки, знижується. Респонденти дали відповідь на запитання «На Вашу думку, які кроки потрібно зробити, щоб подолати корупцію в системі державної охорони здоров'я?».

Таким чином, на першому місці стало посилення відповідальності медперсоналу за корупційні дії – звільнення викритих у корупції з роботи

(43,7%) та посилення адміністративної і кримінальної відповідальності за корупцію (40,2%). Слідом за цим іде збільшення фінансування медицини: виділення додаткових бюджетних коштів на медицину (42,6%) та підвищення зарплат працівникам охорони здоров'я (39,1%). Тобто громадяни дедалі менше співчують працівникам медичної галузі, і частіше наполягають на тому, що медпрацівники мають нести відповідальність за корупційні дії. Також порівняно з попередніми роками збільшилася частка готових офіційно сплачувати за медичні послуги через касу (27,4%). Частка тих, хто вважає, що корупцію у сфері можна подолати підвищенням професійного рівня лікарів, за час дослідження практично не змінилася, і за даними 2016 року становить 29,5%. Упровадження системи медичного страхування, як і раніше, підтримують до чверті відвідувачів державних медичних установ (23,5%).

Також, нещодавно, голова Конфедерації вільних профспілок України (КВПУ) М.Волинець, голова Вільної профспілки медичних працівників України (ВПМПУ) О.Панасенко та голова Незалежної первинної профспілкової організації Національного інституту раку (НІР) А.Семиволос, повідомили про стан справ у Національному інституті раку (НІР), який є стратегічно важливим для держави та водночас одним з найкорумпованіших медичних закладів України. Намагаючись подолати корупцію, захистити права лікарів та забезпечити гідні умови для пацієнтів, ініціативна група співробітників НІР торік створила незалежну профспілку, яка приєдналася до Вільної профспілки медичних працівників України. Завдяки зусиллям профспілковців, МОЗ ініціювало комплексну перевірку закладу, за результатами якої було виявлено численні зловживання на суму майже 50 млн. грн. Наразі факти зловживання з боку службових осіб перевіряють правоохоронні органи.

Ще однією причиною корумпованості медичних закладів фахівці вбачають низький рівень оплати праці медиків, вони наголосили, що це змушує працівників шукати інші шляхи отримання коштів для забезпечення нормального існування, а це породжує поза касові доплати лікарю.

З вище сказаного можна прослідкувати тенденцію того, як кожна сфера впливає на життя українця, а саме, як катастрофічно не вистачає коштів на гідне існування. Не одноразово поставало питання про виникнення корупції, саме через низькі заробітні плати.

Можна зробити наступний висновок, що корупція зверху (розкрадання майна, ігнорування законів та ін.), породжують корупцію знизу, виходить замкнене коло, а в епіцентрі нього країна прогниває від надвисокого рівня корумпованості. За рахунок цього не має збалансованості в нашій економіці, виходить, що кожен так або інакше розкрадає національні надбання країни.

Таким діями, ми радше йдемо до псевдоринку, який руйнує державу з середини (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Трансформація національного ринку

Псевдоринок	Соціально орієнтоване ринкове господарство
1 Відносини з приводу власності, в яких сила переважає над правом	1 Відносини власності капіталістичного типу
2 Панування монопольних структур	2 Конкурентний ринок
3 Відсутність регулювання відтворення робочої сили	3 Регулювання ринку праці
4 Підприємництво, що орієнтоване на вивіз капіталу	4 Підприємство, що орієнтоване на розвиток національного виробництва
5 Трансформація виробничої структури шляхом технологічної деградації	5 Інноваційний розвиток виробництва
6 Свавільля адміністрації	6 Соціальне партнерство і «економіка участі»
7 Корумпований державний апарат на службі монопольних напівмафіозних структур	7 Правова держава, яка проводить сильну соціальну політику
8 Роз'єднане суспільство	8 Громадянське суспільство

Національна економіка будь-якої країни спрямована на встановлення оптимальних пропорцій, що забезпечують задоволення суспільних потреб при найменших витратах живої й уречевленої праці, при цьому збільшується частка машинної праці й знижується частка ручної.

Більшості структур національних економік властиві такі стійкі тенденції розвитку.

1. Зростання технічного рівня виробництва, що виявляється у підвищенні фондоозброєності праці, яке веде до збільшення обсягів виробничих фондів стосовно кількості працюючих.

2. Випереджальний розвиток електроенергетики, машинобудування, хімічної, приладобудівної, електронної та інших наукомістких галузей.

3. Збільшення частки невиробничої сфери порівняно з галузями матеріального виробництва.

4. Прискорений розвиток обробної промисловості порівняно з видобувною.

5. Розширення участі в міжнародному розподілі праці, що виявляється в більш швидкому збільшенні зовнішньоторговельного обороту стосовно зростання виробництва в країні.

Отже, з метою зниження рівня розповсюдження корупції, зменшення розмірів втрат від руйнівних наслідків корупційних проявів у національній економіці необхідно проводити антикорупційну політику комплексного характеру. Теоретичним базисом якої повинна стати синергетична ідея оптимального поєднання процесів державного управління та соціальної самоорганізації і управління. Здійсненню такої політиці будуть сприяти економічні реформи, які спрямовані на розвиток ринкових інститутів, посилення роботи органів виконавчої влади щодо інформаційного супроводження антикорупційної політиці, залучення науковців та громадськості до розроблення, реалізації та моніторингу ефективності заходів із запобігання корупції, формування негативного відношення до корупції в суспільстві за допомогою культурно-просвітницьких заходів. Реалізація даної системної антикорупційної політики надасть можливість до подолання відтворення корупції і досягнення сталого розвитку економіки і суспільства.

3.3. Сучасний стан діяльності спеціалізованих антикорупційних структур

Питання протидії корупції були і лишаються ключовими для країн, у яких відбувається трансформація суспільного ладу відповідно до демократичних стандартів розбудови державності. Проблема боротьби з корупцією – вкрай актуальна і для України як держави, що обрала європейський шлях розвитку. У цьому аспекті корисним для нашої держави є досвід подолання корупції у Польщі, яка за Індексом посідає сьогодні високе 35 місце. А з урахуванням подібного менталітету поляків та українців Польща може стати прикладом у питаннях протидії такому негативному явищу, як корупція. Доречно зауважити, що колишній Прем'єр-міністр України 23 квітня 2015 року на брифінгу за підсумками зустрічі з головою Центрального антикорупційного бюро Республіки Польща П. Войтуніком заявив, що антикорупційна стратегія в Україні повинна будуватися за польським взірцем [60].

Питання формування та принципи функціонування спеціалізованих інституцій по боротьбі з корупцією вивчали вітчизняні науковці, зокрема: М.В. Грищенко, О.О. Дульський, Р.В. Гречанюк, О.З. Жовнір, Д.І. Йосифович, О.Г. Кальман, В.Ю. Бобринський, Б.В. Романюк та інші.

За задумом законотворців, три організації повинні співпрацювати між собою, маючи при цьому різні функції.

Національне агентство з питань запобігання корупції, як колегіальний орган, має 4 керівників, які гарантують незалежність антикорупційної структури. Кожен з очільників організації відповідає за окрему ланку. Зокрема, Олександр Скопич контролює роботу Департаменту організації роботи із запобігання та виявлення корупції, Р. Рябошапка відповідає за контроль законодавства на предмет конфлікту інтересів та інших обмежень. Очолює НАЗК Н. Корчак, яка ухвалює ключові рішення. Заступник голови організації Р. Радецький – відповідальний за контроль сервісу е-декларацій.

Відповідно до пункту 5 частини першої статті 12, пункту 2 Розділу XIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання корупції»

Національне агентство оголосило про початок роботи системи електронного декларування (рішенням від 10 червня 2016 року № 2 зі змінами, внесеними рішенням від 18 серпня 2016 року №1) та визначено два етапи початку роботи системи подання та оприлюднення декларацій. У вересні 2016 р. прийнято в постійну (промислово) експлуатацію ІТС «Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» та забезпечено його функціонування. Так, у 2016 році службові особи, які на день початку роботи зазначеної системи, тобто з 01 вересня 2016 року, займали згідно зі статтею 50 Закону України «Про запобігання корупції» відповідальне та особливо відповідальне становище, зобов'язані були подати щорічні декларації за минулий рік у порядку, встановленому цим Законом, протягом 60 календарних днів після початку роботи системи. Уже з 2020 року декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування мають, подавати усі інші суб'єкти декларування.

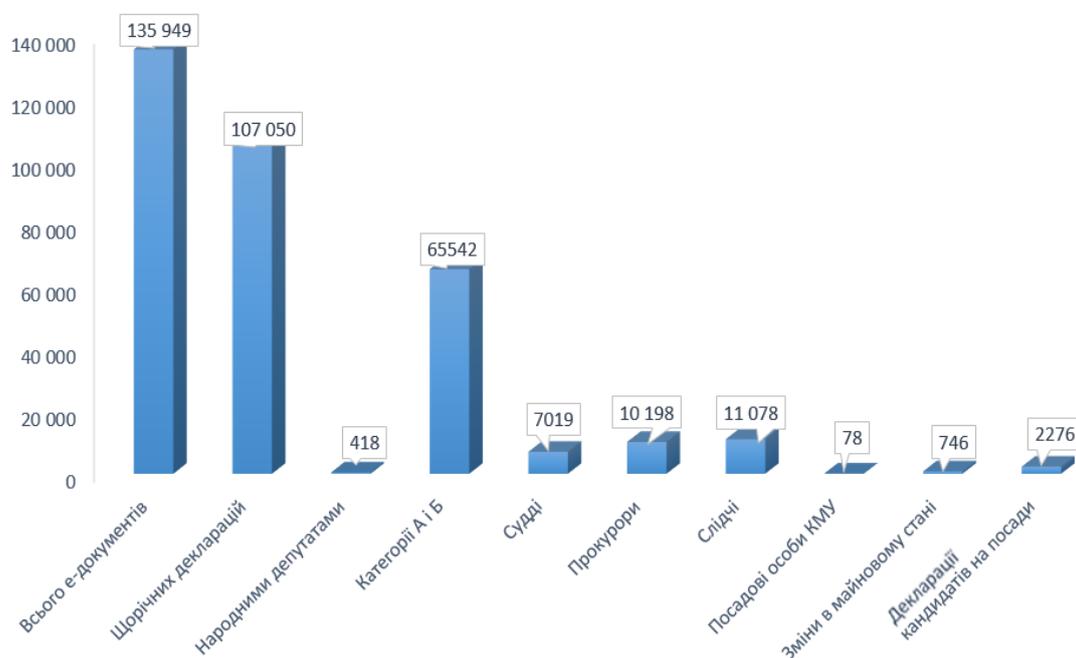

Рис. 3.13. Подання е-декларацій у 2020 році

Станом на 31 грудня 2016 року до Реєстру подано всього 135 949 електронних документів: щорічних декларацій за 2015 рік – 107 050 (у т.ч. виправлених 20 334); народними депутатами – 418; посадовими особами державної служби категорій «А» та «Б» – 65 542; посадовими особами місцевого

самоврядування – 1 053; суддями – 7 019; прокурорами – 10 198; слідчими – 11 078; посадовими особами КМУ – 78; повідомлень про зміни в майновому стані – 746; декларацій кандидатів на посаду – 2 276.

Законом України «Про запобігання корупції» Національне агентство як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом визначено головним розпорядником бюджетних коштів з виконання бюджетних програм за: КПКВК 6331010 «Керівництво та управління у сфері запобігання корупції»; КПКВК 6331020 «Фінансування статутної діяльності політичних партій». Видатки на забезпечення діяльності Національного агентства Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» передбачені в межах бюджетної програми КПКВК 6331010 «Керівництво та управління у сфері запобігання корупції» та становлять 95 420,3 тис. гривень. Основними завданнями Національного агентства, які спрямовані на досягнення мети цієї бюджетної програми у 2016 році, передбачено: проведення антикорупційної політики, організація роботи із запобігання та виявлення корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування; забезпечення контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; розроблення проектів нормативно-правових актів з питань антикорупційної політики; методичне та консультативне забезпечення дотримання законодавства про конфлікт інтересів та з питань етичної поведінки. Водночас у зв'язку з відсутністю капітальних видатків для створення необхідної матеріально-технічної бази та з метою забезпечення можливості офіційного початку роботи у 2016 році Національним агентством, в межах наявних коштів, було здійснено перерозподіл видатків загального фонду державного бюджету шляхом зменшення видатків на оплату праці в сумі 4900 тис. гривень та інших поточних видатків на суму 3 400,0 тис. гривень та встановленням видатків розвитку в сумі 8 300,0 тис. гривень для закупівлі працівникам апарату комп'ютерної техніки, серверного обладнання і устаткування.

За бюджетною програмою КПКВК 6331010 «Керівництво та управління у сфері запобігання корупції» до державного бюджету повернуто 29 058,9 тис. гривень, що зумовлено рядом причин, зокрема, початком роботи Національного агентства з 01 травня 2016 року, тривалим періодом проведення конкурсного

відбору, встановленням строку випробування призначеним працівникам; економією, що виникла у зв'язку із закупівлею товарів, робіт та послуг через систему електронних закупівель, відміною окремих торгів з причин відсутності необхідної кількості пропозицій учасників.

За півріччя 2020 року до інформаційно-технічного реєстру подано 20669 документів, у тому числі:

- 8021 щорічних декларацій;
- 2965 виправлених декларацій;
- 2003 декларацій перед звільненням;
- 937 декларацій після звільнення;
- 6133 декларації кандидатів на посаду;
- 610 повідомлень про суттєві зміни в майновому стані.

Станом на 31.01.2017 року в ІТС Реєстр зареєстровано 183675 суб'єктів декларування, з них: 50782 нових.

Найрезультативнішою серед усіх структур є робота Національного антикорупційного бюро України. Щотижня НАБУ оприлюднює новину про викриття, обшуки та нові провадження проти високопосадовців. Проте бюро не може довести справу до кінця без спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Саме на цьому етапі гучні викривальні справи гублять свій слід. З моменту створення директором НАБУ є Артем Ситник. Бюро розслідує гучні справи, до яких причетні високопосадовці країни. На практиці, саме до НАБУ повинна надходити аналітична інформація, зібрана у НАЗК. Після проведення слідчих дій бюро передає документи до Спеціалізованої слідчої прокуратури, яка, у свою чергу, доводить справу до суду.

Станом на кінець червня 2020 року в роботі детективів Бюро перебувало 371 кримінальне провадження, статус підозрюваних в яких мали 219 осіб. За час ведення досудових розслідувань до суду скеровано обвинувальні акти стосовно 121 особи.

Рис. 3.14. Актуальність стану розслідувань корупційних злочинів НАБУ

Впродовж перших шести місяців НАБУ та САП реалізували низку масштабних операцій, які дозволили викрити корупційні схеми, що впродовж багатьох років залишались поза увагою правоохоронних органів. Серед них — унікальна спецоперація з викриття політичної корупції у «бурштиновому бізнесі», розслідування епізоду за участю голови Державної фіскальної служби у так званій «газовій справі», викриття корупції на державному підприємстві (ДП) «Східний гірничо-збагачувальний комбінат», який є найбільшим підприємством з видобутку урану в Європі.

Рис.3.15. Розслідування справ стосовно державних підприємств 2020 року

Від самого початку розслідувань у роботі детективів НАБУ виокремилися кілька пріоритетних напрямків, серед яких – викриття корупційних схем на державних підприємствах. Тож не дивно, що найчастіше детективи викривають на корупції керівників державних підприємств, у статутному капіталі яких

частка державної або комунальної власності перевищує 50%, та держслужбовців, правоохоронців, службових осіб органів місцевого самоврядування, які скоїли корупційні злочини, через що інтересам держави завдано збитків на суму понад 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім того, детективи НАБУ та прокурори САП скерували до суду 32 справи, що стосуються діяльності державних компаній. Сукупний розмір предмету злочину в цих справах перевищує 2,4 млрд грн. За попередніми оцінками, сумарні збитки завдані цим підприємствам через кримінальні корупційні правопорушення, перевищують 20 млрд грн.

Окрім комплексу безкарності та прогалин у законодавстві, що ускладнюють доведення складу економічних злочинів, варто відзначити й недосконалість процесу призначення на керівні посади на підприємствах державної форми власності. З 2015 р. правила відбору очільників ДП змінились: претенденти під час відкритого конкурсу мають довести свою спроможність керувати держпідприємством. Але подекуди, замість оголошення конкурсів на посади, керівником ДП просто призначають людину із статусом «в.о.» і корупційні схеми продовжують своє існування. Тож, задля того, аби мінімізувати корупційні ризики, органам, уповноваженим діяти від імені держави, варто зосередитись на реалізації норм, спрямованих на підвищення прозорості діяльності ДП. Зокрема, здійснювати відбір керівників виключно за відкритою конкурсною процедурою, вимагати дотримання виконання норм тендерного законодавства, прискорити формування наглядових рад ДП, проводити незалежний аудит. Усі ці пропозиції НАБУ неодноразово озвучувало у публічній площині [52].

Переважна більшість із них розпочата за власними напрацюваннями детективів та аналітиків Бюро, а також за матеріалами, отриманими від Генеральної прокуратури України та інших правоохоронних органів. Також, за півтора року розслідувань всього 15 обвинувальних вироків набрали законної сили. Це приблизно п'ята частина від справ Бюро, які знаходяться у судах.

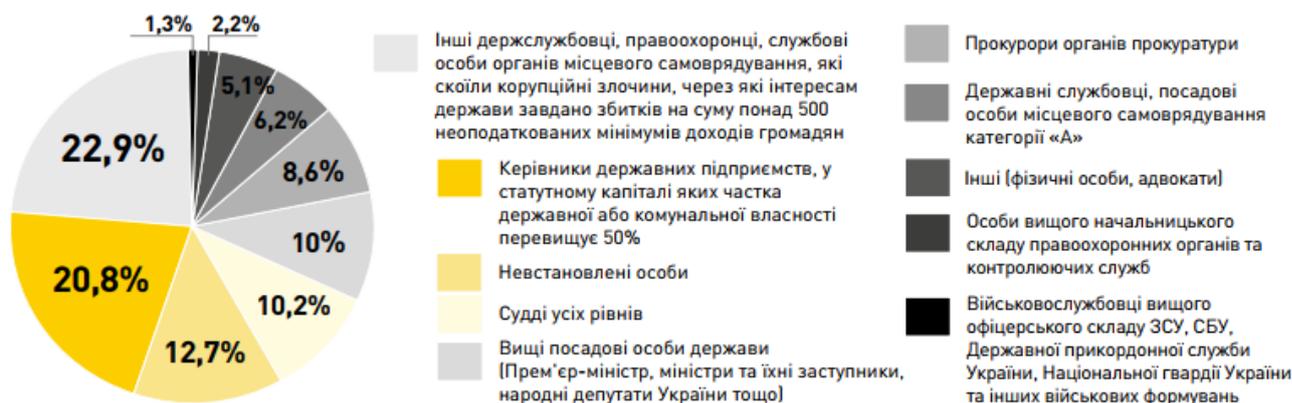

Рис. 3.16. Розподіл кримінальних проваджень за категоріями суб'єктів

Наразі, очікується, що цієї осені парламент матиме політичну волю для створення незалежного Спеціалізованого антикорупційного суду. Створенням антикорупційних палат на базі діючих нереформованих судів, як це пропонують деякі законотворці, проблему не розв'язати.

Отже, потрібно впроваджувати забезпечення ефективної роботи превентивних антикорупційних підрозділів з метою формування їх системи в органах державної влади та місцевого самоврядування, на державних та комунальних підприємствах, в установах та організаціях для належної реалізації антикорупційного законодавства на національному рівні та на місцях. Також, антикорупційних програм у діяльності органів державної влади, обласних державних адміністраціях і рад, державних цільових фондів з метою планування та контролю локальної антикорупційної політики на основі результатів аналізу корупційних ризиків. Стимулювати підвищення рівня стандартів доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, а також громадськості шляхом запровадження комплексу заходів, спрямованих на викорінення корупції, запобігання умовам, що можуть сприяти її виникненню. Забезпечення функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з метою здійснення ефективного контролю за дотриманням вимог законодавства щодо подання е-деклараций та належної перевірки поданих декларацій та виявлення

фактів порушення вимог фінансового контролю. Удосконалення системи державного контролю за партійними фінансами задля забезпечення прозорості фінансування політичних партій з обмеженням впливу приватного капіталу на політику та публічності інформації про фінансування діяльності політичних партій.

З метою здійснення всебічного контролю поданих декларацій громадян, у тому числі співробітників правоохоронних органів – отримання спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, оформлення допуску та надання доступу до неї відповідним співробітникам Національного агентства Проведення опитування щодо рівня корупції в Україні, відповідно до затвердженої Методики стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні.

Висновки до розділу 3

Дослідження даного питання, виявило, що чим більш корумпованою є країна, тим більшими є обсяги державних інвестицій, але тим меншою є їхня якість. Нині, незважаючи на те, що обсяг державних інвестицій в Україні є відносно низьким, країна має чисельні приклади їх розкрадання. Тому із поступовим відновленням економіки можна очікувати зростання публічних інвестицій, а отже – якщо рівень корупції не зменшиться – і корупційної складової та неефективності цих інвестицій. у корумпованих країнах є меншими надходження до бюджету, що відбувається, зокрема, через ухилення від сплати податків. необхідно проводити антикорупційну політику комплексного характеру. Теоретичним базисом якої повинна стати синергетична ідея оптимального поєднання процесів державного управління та соціальної самоорганізації і управління. Здійсненню такої політиці будуть сприяти економічні реформи, які спрямовані на розвиток ринкових інститутів, посилення роботи органів виконавчої влади щодо інформаційного супроводження антикорупційної політиці, залучення науковців та громадськості до розроблення, реалізації та моніторингу ефективності заходів із запобігання корупції,

формування негативного відношення до корупції в суспільстві за допомогою культурно-просвітницьких заходів. Реалізація даної системної антикорупційної політики надасть можливість до подолання відтворення корупції і досягнення сталого розвитку економіки і суспільства.

Стимулювати підвищення рівня стандартів доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, а також громадськості шляхом запровадження комплексу заходів, спрямованих на викорінення корупції, запобігання умовам, що можуть сприяти її виникненню. Забезпечення функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з метою здійснення ефективного контролю за дотриманням вимог законодавства щодо подання е-декларацій та належної перевірки поданих декларацій та виявлення фактів порушення вимог фінансового контролю.

Таким чином, якщо звернутися до оцінки перспектив успішної боротьби з корупцією в Україні, то вони на сьогодні залишаються досить невизначеними. Головною причиною цього, на нашу думку, є актуалізація проблем політичної та соціально-економічної трансформації українського суспільства. Проблему корупції не можливо вирішити лише силовими методами апріорі, вона вимагає системного комплексного підходу виключно у контексті позитивних соціальних і економічних змін у державі.

РОЗДІЛ 4

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

4.1. Напрями протидії корупційним зловживанням

Корупція є однією з найактуальніших соціально-політичних проблем сучасності, вона не лише негативно впливає на темпи розвитку економіки держави, але й на систему державного управління та суспільні відносини у цілому. Те, що зовсім недавно здавалося неможливим, сьогодні стало реальністю – гучні корупційні скандали у вищих ешелонах влади, активне лобювання чиновниками нового переділу власності між вітчизняними та іноземними олігархами, дискредитація держави непрофесійними управлінськими рішеннями, що приймаються високопоставленими державними службовцями.

Слід зазначити, що в юридичній літературі дослідженням щодо протидії корупційним проявам у системі державної служби України, приділялась значна увага. Ці питання дослідили такі вчені, як О. В. Бандурка, В. Т. Білоус, В. О. Глушков, Ю. В. Грошовий, І.С.Даньшин, Є.Б.Дидоренко, А. П. Закалюк, В. Т. Зеленецький, М.І.Камлик, В. С. Литвиненко, М.І.Мельник, В. М. Попович, В. В. Сташис, І.П.Якушик та інші [73-75].

Сама природа корупції зумовлює значні складнощі при проведенні її економічного аналізу. Тому, у більшості робіт дискусія про корупцію в урядових колах стосувалася, в основному, політичних і нормативних аспектів цієї проблеми. Розглядалися, зокрема, питання щодо впливу корупції на довіру суспільства до демократичних інститутів, шляхів стимулювання державних службовців на служіння державі, а не заради задоволення власних інтересів.

Окремі дослідники акцентують увагу на проблемі визначення власне механізму корумпованих відносин, розуміючи механізм корупції як:

а) двосторонню угоду, за якої особа, що перебуває на державній чи іншій службі, нелегально “продає” свої службові повноваження або послуги, засновані на авторитеті посади чи пов’язаних з ним можливостях, фізичним або

юридичним особам, групам (у тому числі організованим злочинним формуванням), а “покупець” отримує можливість використати державну чи іншу структуру в своїх цілях: для збагачення, законодавчого оформлення привілеїв, ухилення від передбаченої законом відповідальності, соціального контролю;

б) вимагання службовцем хабара, додаткової винагороди;

в) ініціативний, активний підкуп службовців, нерідко з одночасним сильним психологічним впливом на них. При цьому зазначається, що взаємовигідна двостороння угода є найбільш поширеним механізмом корупції. За даними деяких досліджень, вона обоюдно простежується приблизно у половині всіх випадків хабарництва, частіше, ніж пряме вимагання хабара та ініціативний підкуп, які мають місце майже однаково [61–67].

Особливо гострою проблемою в Україні корупція стала у 2010 році, коли вона вже уразила всі сфери соціально-економічного життя країни, де стала відігравати велику роль. Вступивши на посаду Президента, П. Порошенко оголосив корупцію національною проблемою та підписав антикорупційні закони «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [68].

Такий план дій передбачав вдосконалення системи управління та підвищення якості юридичної освіти та професійної підготовки суддів. Уведено в дію електронну систему держзакупівель, завдяки якій крадіжка державних грошей стала вкрай складним процесом, підвищено грошове утримання чиновників. Однак ці заходи до значного успіху не привели. Так, за даними компанії TNS Opros українці вважають корумпованими: судову систему (89%), законодавчу владу (64%), держслужбовців (74%) і політичні партії (89%) [69, с. 350]. Результатом зростання рівня корупції є значні витрати державного бюджету, які несе українська економіка, що проявляється у нестачі коштів фінансування соціальної сфери, охорони здоров'я, освіти й науки. У результаті

це призводить до зниження працездатності та зниження конкурентоспроможності економіки, сприяє поступовій деградації державних інститутів, оскільки вони не виконують належним чином свої безпосередні функції і не спроможні вирішити поставлені завдання. Поступово в суспільстві формується толерантність до корупції, тобто терпимість, що веде до її поширення в іще більших масштабах.

Протидія корупції ґрунтується на таких основних принципах: верховенства права; законності, системності; комплексності; об'єктивності; практичної спрямованості та радикальності заходів; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням; оптимальності та ефективності; об'єктивності.

Принцип верховенства права означає, що при здійсненні протидії корупції людина, її права та свободи визнаються найвищими соціальними цінностями та визначають зміст і спрямованість антикорупційної діяльності. У правовій державі не може бути інших засобів боротьби з корупцією, крім правових. Позитивною кримінологічно-значуща протидія корупції може бути лише за умови, коли вона ґрунтується на правовій основі. З огляду на це, засоби боротьби з корупцією, які хоча і можуть виявитись ефективними, однак йдуть у супереч конституційним засадам функціонування держави та суспільства, є неприйнятними.

Принцип законності передбачає, що всі антикорупційні заходи повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України. Жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Відсутність законодавчої основи для вжиття таких заходів є підставою для розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів [70, с. 306–310].

Принцип системності потребує, щоб заходи протидії корупції були взаємопов'язаними, мали певний субординаційний характер та порядок виконання (головні і другорядні, негайні для виконання і розраховані на перспективу, одноразові і такі, що мають здійснюватися постійно) і

підпорядковувалися стратегічній меті антикорупційної діяльності. Важливим при цьому є вичленення головної проблеми протидії корупції і концентрації на її розв'язанні основних зусиль. Це може бути проблема прийняття відповідного закону, утворення певного державного органу, проведення адміністративної реформи, вдосконалення системи контролю за прибутками та витратами осіб, уповноважених на виконання функцій держави, тощо.

Принцип комплексності протидії корупції передбачає собою органічне поєднання стратегічних і тактичних завдань, профілактичних (соціального, політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру), оперативно-розшукових, процесуальних, репресивних та інших заходів, які здійснюються у різних соціальних сферах різними суб'єктами, з визначенням пріоритету профілактичних заходів загально-соціологічного і спеціально-кримінологічного характеру [71, с. 682–689].

Принцип об'єктивності вимагає співвідношення заходів протидії корупції з закономірностями і тенденціями розвитку корупції в державі, її впливом на економічні, політичні, соціальні процеси. Він передбачає здійснення протидії корупції з урахуванням загальної соціально-економічної ситуації в країні і вибір антикорупційних засобів за принципом їх достатності для досягнення поставленої мети і адекватності суспільній небезпеці корупційних проявів. Цей принцип, безпосередньо пов'язаний із принципом практичної спрямованості та радикальності, передбачає собою реальний, не декларативний характер здійснюваних заходів. Вони не повинні мати характер політичної кампанії, а повинні безпосередньо впливати на фактори, що детермінують корупцію. Практична спрямованість антикорупційних заходів потребує чіткого визначення суб'єктів протидії, їх завдань і повноважень, конкретності заходів та строків їх виконання тощо.

Принцип наукової обґрунтованості передбачає здійснення антикорупційної діяльності на науковій основі – з використанням сучасних досягнень науки, техніки, позитивного світового досвіду, із залученням фахівців

з таких галузей, як теорія права, конституційне, фінансове, адміністративне, кримінальне, податкове право, кримінологія, соціологія, психологія тощо. Цей принцип зобов'язує піклуватися про повну і всебічну кримінологічну інформацію в країні, регіоні, галузі, установі, а тому, зокрема, передбачає постійне здійснення моніторингу органів державної влади та органів місцевого самоврядування на предмет стану та динаміки корупційних процесів. Такий моніторинг необхідний для оцінки ефективності реалізації в державі антикорупційної політики, зміни її пріоритетів відповідно до ситуації з корупцією, вироблення та втілення нових антикорупційних заходів [72, с. 5–7].

Економічна доцільність передбачає, що антикорупційні заходи повинні бути економічно обґрунтовані як з точки зору їх економічної ефективності, так і можливих негативних побічних наслідків, а також реальної економічної можливості їх впровадження в життя. Планувати і розробляти можна лише ті заходи, які на сучасному етапі, враховуючи своє економічне становище, держава спроможна втілити в життя. Проте економічний раціоналізм не означає мінімізації витрат на протидію корупції. Такі витрати повинні обумовлюватися економічними можливостями держави і водночас бути достатніми.

Принцип взаємодії владних структур з інститутами суспільства, населенням вимагає поєднання зусиль у протидії корупції владних структур і суспільних інституцій. Протидія корупції — це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Кожен суспільний інститут у цій справі має виконати свою функцію, в межах повноважень вжити всіх можливих антикорупційних заходів. Обмеження протидії корупції правоохоронною діяльністю відповідних державних органів виключає виконання основних завдань і досягнення мети антикорупційної діяльності.

Саме тому, спочатку необхідно зрозуміти, що корупція – це неприпустимо, і їй необхідно протидіяти, потім слід попереджати корупцію, усувати її причини, а якщо корупція все ж таки має місце – необхідно припиняти її прояви і захищати громадян від її наслідків. Дослідження і виявлення причин виникнення корупції та досвіду боротьби з нею в інших країнах дозволяє розробити та упровадити

комплекс заходів щодо запобігання та протидії корупції в Україні. До числа найбільш дієвих методів боротьби з корупцією нами віднесені такі:

1. Оптимізація штатів центральних апаратів. Кількість державних службовців має бути приведена у відповідність до повноважень, які покладені на той чи інший орган виконавчої влади. Крім того, в посадових регламентах державних службовців доцільно позначити загальні принципи їх службового зростання, а також закріпити адміністративно-правові механізми використання кадрового резерву і ротації кадрів в єдиній системі державної служби [76, с. 132].

2. Перероблення законодавчих актів запобігання та протидії корупції. Потрібне розроблення законодавчих актів, які сприяли б удосконаленню дисциплінарної практики, і формування режиму припинення корупції [77, с. 15].

3. Можливість вибору для державного службовця. Для зниження рівня необґрунтованого адміністративного розсуду в питанні застосування адміністративного примусу необхідно встановити правовий механізм, який не даватиме державному службовцю можливості вибору між застосуванням заходів попередження і заходів адміністративного покарання у разі виявлення державним службовцем адміністративного правопорушення [78, с. 111].

4. Іноземний досвід боротьби з корупцією. Використання досвіду інших країн у боротьбі із цим явищем, застосування їхніх антикорупційних програм у нашій державі.

5. Створення інститутів із боротьби з корупцією, що мають повноваження для розслідування та припинення даного діяння.

6. Виховання неприйняття корупції в суспільстві.

7. Масштабна реформа державного управління, спрямована на зниження розміру державного апарату та підвищення його ефективності [79, с. 59].

Отже, для боротьби з кожним видом корупції потрібен системний підхід, необхідно враховувати взаємозв'язок між видами корупції. Корупцію неможливо побороти в окремій сфері, тільки боротьба з усіма її проявами може змінити ситуацію на краще.

Таким чином з урахуванням точок зору вище зазначених вчених, а також власної думки до основних напрямків удосконалення способів боротьби з корупцією, відносимо:

1) усвідомлення кожним громадянином своїх законних прав та інтересів, готовність відстоювати їх у встановленому законом порядку;

2) своєчасне звернення до правоохоронних органів у випадку зловживання службовим становищем з боку посадових осіб;

3) розроблення комплексної програми на декілька років для вирішення проблеми корупції на рівні держави та областей;

4) партнерство влади, правоохоронних структур, громадськості та ЗМІ;

5) потрібно намагатися не створювати сприятливі умови для розвитку корупції шляхом зниження ролі держави в економіці;

6) посилення фінансового контролю та нагляду за діяльністю державної служби, підвищення заробітної плати та спонукальних мотивів для державних службовців;

7) підвищення свідомості громадськості.

Отже, громадськість може активно сприяти подальшій демократизації суспільства, брати участь у розв'язанні суперечностей між гілками влади, посилювати її консолідацію та активно протидіяти корупційним проявам. Тому важливе значення у подоланні корупції посідає політична воля та громадянська активність. Боротьба з «великою корупцією» має не тільки бути системною і спрямованою проти окремих представників вищої бюрократії, але й стосуватися третіх осіб, які брали участь у схемах незаконного збагачення, в тому числі представників комерційних структур. І останнє: метою розслідування випадків корупції у державній службі має бути не тільки покарання учасників злочину, але й розшук і повернення державі незаконно привласнених активів.

4.2. Особливості антикорупційної діяльності в Україні та країнах Європейського союзу

Сучасний етап розвитку державного управління регіональним розвитком України позначається нагальною потребою ефективних реформ у цій сфері. Одним із найболючіших каталізаторів соціального невдоволення державною політикою є високий ступінь корупції на регіональному та місцевому рівнях, що має певні причини та негативні наслідки. Одним із напрямків зменшення корумпованості у державному управлінні є реформування правового забезпечення державного управління взагалі та нормативного забезпечення протидії корупції у цій сфері зокрема. Актуальність таких реформ підтверджується рекомендаціями авторитетних міжнародних інституцій. Подолання високого рівня корупції є необхідною вимогою підвищення ефективності державного управління, залучення іноземних інвестицій та міжнародної фінансової допомоги, що необхідно для відновлення національної економіки.

За словами голови правління Transparency International Х. Угаса «Економічний розвиток стає неможливим, а зусилля, направлені проти корупції, стають безплідними тоді, коли лідери та високі посадовці зловживають владою, щоб прибрати до рук державні кошти для своїх особистих вигід».

В міжнародні рейтингах Україна має дуже низьку репутацію, яка, на жаль, має дуже низький рівень і характеризується ненадійністю, нестабільністю та корумпованістю. Такий стан справ не може сприяти нормальному розвитку міжнародних відносин та веденню ефективної зовнішньої політики. Разом з тим, є і інші сторони репутації.

Єдиним періодичним аналітичним рейтингом, що оцінює репутацію країн є The Country RepTrak. Розробниками даного рейтингу є консалтингова компанія Reputation Institute. Експерти компанії розробили рейтинг, який дозволяє з'ясувати вплив репутації країни на здатність успішно конкурувати, залучати інвестиції, розвивати торгівлю і туризм. Репутація держав оцінюється за 100-

бальною шкалою за такими критеріями, як захоплення, довіра, прихильність і повага до зовнішньої політики, ділового клімату, товарів та послуг, інфраструктури, якості життя, природних і туристичних ресурсів. Експерти Інституту Репутації виходять з того, що «репутація означає гроші». Вони виділили дуже сильну кореляцію між репутацією країни й бажанням її відвідувати, купувати продукти, які в ній виробляються, інвестувати в країну, вчитись там та працювати.

Протягом останніх двох років було досягнуто значного прогресу, зокрема, зі створенням антикорупційного бюро та впровадженням комплексного механізму декларування активів.

Регіональний досвід свідчить про те, що для засудження високопосадовців буде потрібен час і що незалежність НАБУ повинна бути посилена. У Румунії, незважаючи на те, що НАД була створена в 2002 році, тільки з 2011 року високопосадовців почали успішно притягувати до відповідальності у суді. У той час, як кількість і високий рівень розслідувань, проведених НАБУ протягом першого року його існування, є досить вражаючими і потенційно може призвести до перших засуджень в найближчі місяці, нинішня відсутність конкретних результатів може дати виправдання зусиллям нереконструкторських сил послабити НАБУ. В останні місяці НАБУ вже наражався на тиск з боку інших правоохоронних органів, у тому числі з метою запобігання проведення певних розслідувань і перегляду виняткової юрисдикції щодо антикорупційних справ високого рівня. Цьому, безумовно, слід опиратися, і, навпаки, слідчі повноваження НАБУ повинні бути посилені, в тому числі шляхом надання йому права на незалежне прослуховування.

Продовження зусиль по проведенню декларування активів має вирішальне значення для активізації громадської підтримки. Публікація інформації про активи високопосадовців стала першим значним конкретним наслідком недавніх заходів по боротьбі з корупцією, проведених українською владою. Вона стала вказівником на розрив з минулим, одночасно підтвердивши чутки та підозри про накопичення великих статків деякими високопоставленими офіційними

особами, в тому числі тими з них, хто завжди працював в державному секторі і отримував дуже низьку заробітну плату. Ця інформація створює можливість для отримання швидких результатів в боротьбі з корупцією, в тому числі шляхом засудження чиновників високого рівня, які не подали декларацію про активи, а також тих, щодо яких легко довести надання неправдивої інформації у декларації.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією свідчить про те, що за сучасних умов прояви корупції стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя.

На сьогодні кримінальні елементи певною мірою змінили форми і методи протиправної діяльності, дедалі частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин, залучають до реалізації корисливих задумів корумпованих представників органів влади, намагаються проникнути до управлінських структур різних рівнів для лобіювання власних інтересів. Значна частина кримінальних формувань має тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки.

Незважаючи на багатоаспектність природи виникнення та поширення корупційних проявів у кожній окремій державі, до основних факторів, що сприяють їх поширенню, можна віднести, з одного боку, зростаюче зубожіння широких верств населення, погіршення криміногенної ситуації, високі показники нерівності розподілу прибутків, відсутність системи соціального захисту в одних країнах, а з іншого – нарощування економічного потенціалу та щорічне збільшення фінансових надходжень у вигляді іноземних інвестицій – в інших країнах. Корупція у більшості держав Центральної та Східної Європи, а також у країнах, які виникли на пострадянському просторі, тісно пов'язана з тим, що вони знаходяться в стані економічної та суспільної трансформації.

Чинники успішної протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, насамперед, відкритість влади, прозорість та зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю

за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації.

За умов масштабної корупції акцент робиться саме на усуненні причин, а не на боротьбі з конкретними проявами. Так для правових систем деяких розвинутих країн узагалі не характерно використання в законодавстві терміну «боротьба» – законодавці закладають в нормативно-правовому акті принципи попередження правопорушень, які стосуються певної сфери діяльності.

Однією з головних складових формування і реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, у першу чергу їх правоохоронних органів, на регіональному і міжнародному рівнях, участь у заходах боротьби з цим негативним явищем, запроваджених у межах Організації Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Так найважливішими серед останніх документів Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією є Комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 р. щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції, в якій визначено основні засади боротьби з цим негативним явищем в Євросоюзі та окреслено принципи вдосконалення протидії корупції в нових країнах-членах, країнах-кандидатах і третіх країнах, а також Рамкове рішення Ради Європейського Союзу № 568 від 22 липня 2003 р. «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі», в якому визначається поняття «активної» та «пасивної» корупції і встановлюються санкції у відношенні осіб, у тому числі юридичних, за вчинення такого роду злочинів.

Основною метою створеної у травні 1999 року «Групи країн проти корупції» (GRECO), що діє в межах Ради Європи, є оцінка рівня корупції в державах-членах організації, виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією, підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері, здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно до програми дій проти корупції.

Досить чітка й ефективна система боротьби з корупцією, яка спирається на солідну нормативно-правову базу та однозначну підтримку суспільства діє у Фінляндії.

Саме цю країну міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає як одну з найменш корумпованих країн серед 133 країн світу. Фінляндія як член Європейського Союзу є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Однак імплементація європейських законів у національну правову систему здійснюється цією країною досить виважено. Головним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським із мінімально можливими змінами першого. Для фінської правової системи не є характерними закони з використанням терміну «боротьба» з визначенням певного виду злочину. Фінський законодавець заклав принципи попередження та застереження вчинення злочинів у кожному нормативно-правовому акті, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Згідно з положеннями Кримінального Кодексу Фінляндії, за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як «корупція», передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років в залежності від ступеня суспільної небезпеки злочину.

У галузі боротьби з корупцією у Бельгії пішли не лише традиційним репресивним шляхом – установлення кримінальної відповідальності за корупційні діяння, а також подбали про попередження корупції. Так ця проблема знайшла своє відображення у межах реформи COPERNIC (модернізації державного управління), зокрема у реформі сектору фінансового контролю. Бельгія розширила поняття корупції стосовно зловживання владою, не обмежуючись лише кримінальним аспектом, а й залишивши місце для таких понять, як роз'яснення норм (правил, стандартів), їх нагадування, транспарентність поведінки, що приведе до вироблення кодексу поведінки (деонтології).

В основу боротьби з корупцією в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання» «брудних» грошей. Особливо слід виділити обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад 20 тис. німецьких марок за умов, що ця інформація буде використана виключно для розслідування. Законом закріплено правило: якщо громадянин робить внесок в банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи. Генеральна лінія німецького уряду у сфері запобігання корупції полягає в тому, щоб в результаті законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливити зловживання державним службовцем своїм посадовим становищем. Серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються в Німеччині, слід назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. У даному разі Німеччина йде шляхом іноземного досвіду, зокрема ізраїльського. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів.

Досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині свідчить про ефективність залучення громадськості для боротьби з корупцією. Зокрема, відомство кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія впровадило прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини. Таке рішення було прийнято за результатами пілотного проекту, під час якого за чотири місяці до вищезазначеного спецпідрозділу, який складається всього з 9 працівників прокуратури та 33 поліцейських, надійшло 184 повідомлення. Карні справи було відкрито у 124 випадках, з яких 30 % стосується справ щодо корупції.

У структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого входить проведення превентивних заходів та розслідування фактів корупції серед співробітників

міністерства та поліцейських структур країни. З метою отримання інформації про посадові злочини та локалізації цього явища в правоохоронних структурах встановлено спеціальну телефонну лінію, по якій громадяни країни можуть повідомляти про відомі їм протиправні дії правоохоронців. Одночасно в міжнародній інформаційній мережі «Інтернет» створено веб-сторінку, де бажаючі можуть висловити свої пропозиції щодо необхідних заходів по боротьбі з корупцією в державних установах.

Крім того, в деяких державах у боротьбі з корупцією активно використовуються різноманітні громадські організації. Зокрема у Швеції незалежним моніторингом за рівнем корумпованості в тих чи інших сферах суспільства займається створена 1994 року громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує в собі провідних шведських політологів, економістів та інших науковців. Поряд із моніторингом стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві, ця організація займається і вивченням специфічних питань, у т. ч. пов'язаних із боротьбою з корупцією.

Не дивлячись на актуальність цього питання, у Польщі до останнього часу не приймався окремий законодавчий акт щодо корупції. Вважалося, що достатньою правовою основою для боротьби з корупцією є низка статей Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за різні види хабарництва та перевищення повноважень посадовими особами. Однак загрозна для держави поширеність корупції та потреба більш повної реалізації підписаних Польщею (у зв'язку зі вступом до Європейського Союзу) міжнародно-правових угод спонукала польську владу до вжиття додаткових заходів. Зокрема, наприкінці 2002 року урядом Польщі затверджено Державну програму боротьби з корупцією під назвою «Антикорупційна стратегія». На виконання цієї програми створена та працює Надзвичайна кодифікаційна комісія сейму Польщі, яка готує зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів.

Крім того, з 24 серпня 2006р. увійшов в дію Закон про «Центральне антикорупційне Управління (ЦАУ, Centralny Urząd Antykorupcyjny)». Основною

метою діяльності ЦАУ є боротьба зі зловживаннями владою та використанням привілеїв для досягнення особистої і майнової користі, а також діяльністю, спрямованою проти економічних інтересів держави. ЦАУ повинне переслідувати корупційну злочинність, ретельно перевіряти майнові декларації чиновників та працівників сфери самоуправління, слідкувати за спробами порушити заборону поєднання громадських (державних) функцій із господарською діяльністю.

З бюджетного резерву на формування ЦАУ (в службі мають працювати близько 500 осіб) до кінця 2006 року виділено 60 млн. злотих. За наявними даними, на сьогодні до ЦАУ надійшло близько 4 тис. заяв від бажаючих поступити на роботу до цієї спецслужби, понад 30 % бажаючих складають випускники юридичних факультетів із прокурорськими та суддівськими спеціальностями. Понад 300 кандидатів пройшли перший екзаменаційний етап – тести із загальноосвітніх питань, психологічні тести та кваліфікаційні співбесіди. Наступним етапом для них будуть медичні комісії, перевірка на допуск до роботи із закритою інформацією та тести на детекторі брехні.

Не дивлячись на те що тестування на детекторі брехні формально є добровільним, тих, хто відмовиться від проходження на ньому, не зарахують до ЦАУ. Керівнику ЦАУ дозволяється також, у разі потреби, періодично відправляти для перевірки на детекторі брехні кожного діючого співробітника служби. Ще однією особливістю ЦАУ є те, що це перша служба в історії сучасної Польщі, в якій буде законодавчо заборонено працювати колишнім співробітникам спецслужб Польської Народної Республіки. Натомість, частину співробітників до ЦАУ набиратимуть із Центрального слідчого управління (Centralne Biuro śledcze), яке входить до структури МВСіА, та АВБ. Середня заробітна плата в ЦАУ складатиме близько 5 тис. злотих (понад 1,5 тис. доларів США). Крім того, з метою посилення законодавчого забезпечення протидії проявам корупції та організованої злочинності в країні, готуються відповідні зміни до Кримінального кодексу Польщі.

Для боротьби з проявами корупції в лавах суддівського корпусу, інших учасників судового процесу, зали проведення засідань у польських судах з 2006 року почали обладнуватись відеокамерами та мікрофонами, які дозволять фіксувати хід судових засідань та поведінку кожного з їх учасників (суддів, прокурорів, адвокатів, протоколістів). Подібним чином будуть обладнані 68 залів у 34 окружних судах. Повна вартість обладнання складе 5 млн. євро. На думку керівників Міністерства юстиції Польщі, це введення не лише полегшить роботу з фіксації судового процесу, а й сприятиме підвищенню дисципліни серед його учасників.

Практика боротьби правоохоронних органів Польщі з проявами корупції свідчить також про ефективність застосування Закону про протидію введенню до фінансового обігу матеріальних засобів нелегального чи невизначеного походження, а також про протидію фінансуванню тероризму від 16 листопада 2000 р.

Досить значний ефект у справі протидії корупційним явищам досягнуто при застосуванні Закону Республіки Польща від 16 листопада 2000 р., яким створено новий державний орган фінансової розвідки, що передбачає втілення таких завдань: припинення злочинних дій у фінансовому секторі та створення банку даних для всіх компетентних державних інститутів, які протидіють використанню нелегальних джерел доходів. Генеральний інспектор фінансової інформації виконує посередницькі функції по збору, аналізу, оцінці та передачі даних, а також координації взаємодії між різними фінансовими інститутами і правоохоронними органами.

Існує також зворотній зв'язок – правоохоронні органи надають необхідну інформацію органу фінансової розвідки для її використання відносно зобов'язаних інститутів (припинення угод, блокування рахунків тощо). Таким чином до одного центру збігається інформація про конкретні фінансові угоди та про діяльність щодо встановлення їхньої причетності до фінансових чи економічних злочинів. Представники правоохоронних органів мають можливість співставити базу фінансових даних із базою даних про злочини.

Досить активно намагаються боротися з корупцією уряди країн Балтії. Одночасно, на думку спеціалістів, унаслідок нескоординованості дій між правоохоронними органами Латвії (боротьбу з цим негативним явищем у країні здійснюють аж 16 різних структур, у т. ч. правоохоронних), країна залишається найкорумпованішою у Європейському Союзі. У зв'язку зі вступом Литви до Європейського Союзу у заяві Європейського Парламенту теж 43 зазначається про необхідність активізації боротьби в цій країні з корупцією та організованою злочинністю, особливо на кордоні.

З огляду на актуальність проблеми боротьби з корупцією, одним із головних завдань сучасності для багатьох держав світу є перегляд комплексу організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їх удосконалення, підвищення рівня взаємодії на двосторонньому та регіональному рівнях, а також активізація діяльності в межах міжнародних організацій у сфері боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Практика роботи у цьому напрямі правоохоронних органів зарубіжних країн свідчить про те, що саме досконалість нормативно-правового забезпечення протидії вказаному явищу та наявність ефективної системи протидії йому на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного вирішення зазначеного питання. Слід також зазначити, що у багатьох державах світу з метою здійснення цілеспрямованих заходів розроблені, ухвалені та діють спеціальні закони щодо боротьби з корупцією.

Наприклад, у Румунії з 2000 року діє закон № 78/2000 «Про попередження, виявлення та покарання корупційних дій», а з 1 березня 2003 р. набув чинності закон № 39 від 21 січня 2003 р. «Про попередження та боротьбу з організованою злочинністю».

У деяких країнах світу існують закони, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з корупцією, або регулюють окремі аспекти у межах законів щодо боротьби з організованою злочинністю або законах, які регулюють державну службу (Білорусь, Литва, Румунія).

Водночас, у багатьох державах світу, зокрема в Австрії, Чехії, Швеції та в деяких інших, немає єдиного спеціального закону у сфері боротьби з корупцією. У цих країнах нормативно-правові документи з цих питань охоплюють низку законодавчих актів, а діяльність державних органів регламентована відповідними частинами Кримінального кодексу або, як один із варіантів, на основі співробітництва з міжнародними організаціями, насамперед Інтерполом і Європолом.

Наприклад, у Швеції проблема корупції не розглядається як така, що становить значну небезпеку для суспільства, відповідно, у країні не існує будь-яких спеціальних урядових програм чи спеціалізованих державних органів по боротьбі з корупцією. Питання корупції та хабарництва виписані у загальному шведському законодавстві, зокрема Кримінальному кодексі, Кодексі про судочинство, Акті про аудит та інших законодавчих і підзаконних актах.

У Великобританії високі стандарти громадянської поведінки є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та ефективнішого соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Перший закон про корупцію в державних органах був прийнятий ще в 1889 році, закони про попередження корупції – в 1906 і 1916 роках були реакцією суспільства на поширення цього соціально-політичного явища. На відміну від традиційних правових принципів, ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинність.

Національне законодавство Великобританії у сфері боротьби з корупцією є досить розгалуженим, оскільки певні норми матеріального права, які стосуються правовідносин, що виникають унаслідок вчинення тими чи іншими посадовими особами корупційних дій, можуть міститися у різних актах (не тільки кримінального, а також інших галузях права). З огляду на те, що законодавство у цій сфері не є кодифікованим, існувала певна складність його застосування правоохоронними органами Великобританії, тому в 2005 р. МВС

Великобританії внесло на розгляд заінтересованих міністерств і відомств Великобританії законопроект про боротьбу з корупцією. Оновлений законопроект узагальнює попереднє антикорупційне законодавство, і серед іншого скасовує парламентський імунітет від відповідальності за діяння, що містять ознаки корупційних.

Друга особливість – це надзвичайно висока роль громадської думки, вона стежить за динамікою негативних явищ у суспільстві. Здебільшого громадські дебати точаться навколо питань, пов'язаних з лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, створених зміною границь приватної і державної власності, моральним кліматом, хабарництвом, зловживаннями службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби тощо.

Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші посадові особи, що працюють в тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді та інші аспекти громадського життя. За результатами роботи Комітету палата Громад парламенту вирішила призначити парламентського директора стандартів, заборонити протекцію та розголосити сторонні заробітки членів парламенту.

Удосконалення законодавчої бази з метою ефективної боротьби з корупцією та організованою злочинністю в багатьох державах світу стало поштовхом для розробки комплексу інших додаткових заходів організаційного, правового та інформаційного характеру. Зокрема, у деяких державах ухвалено національні стратегії (доктрини, директиви тощо) або програми у сфері боротьби з корупцією, які мають перспективний характер і передбачають здійснення комплексу організаційно-правових та інших заходів щодо подальшого вдосконалення існуючої системи протидії корупції.

Так парламент Швейцарської Конфедерації, виходячи з необхідності адекватного реагування на потенціальні загрози внутрішній безпеці, 3 вересня 1999 р. затвердив «Директиви щодо організації та здійснення політики безпеки», що стало першою фазою створення і розвитку нових інструментів у сфері боротьби з корупцією та організованою злочинністю у країні. З метою удосконалення системи забезпечення національної безпеки 2002 року у Швейцарії було фактично завершено формування нової структури державних органів у цій сфері.

Важливу роль у боротьбі з корупцією відіграють національні програми по боротьбі з корупцією, прийняті урядами багатьох держав світу. Першочергову увагу в цих програмах приділено створенню механізмів та системи ефективного контролю, в тому числі і за роботою недержавних організацій та широкого спектру незалежних засобів масової інформації. З метою проведення ефективної політики у сфері боротьби з корупцією у більшості держав створені та діють спеціалізовані антикорупційні структури.

Типовою для багатьох країн Західної Європи є структура спеціалізованих служб у Франції: Центральна рахункова палата (лише виявляє порушення), Служба попередження корупції, Центральна дирекція юридичної поліції, Центральна дирекція загального інформування, Центральний офіс покарання фінансових порушень у фінансовій сфері. Усі ці структури є державними і фінансуються з бюджету, кожна служба працює у визначеній для неї сфері. Одночасно французькі фахівці вважають, що створення спеціалізованих служб і органів по боротьбі з корупцією має розглядатися не як головна мета, а як засіб для досягнення мети.

Урядом Румунії у березні 2003 року створена спеціалізована структура по боротьбі з корупцією – Національна Прокуратура по Антикорупції. (Зазначена прокуратура розслідує справи, в яких спричинена матеріальна шкода дорівнює еквіваленту 100 тис. євро або протиправні дії, які скоєні членами парламенту, уряду, судових органів, префектами, керівниками державних організацій, банків тощо).

В Італії для боротьби з організованою злочинністю, в тому числі й корупцією, створено міжвідомчий спеціальний орган – «Управління розслідувань Антимафія» (ДІА). Основна частина кадрів ДІА складають фахівці слідчих органів Державної поліції, карабінерів та Фінансової гвардії із залученням цивільних фахівців у галузі інформатики, технічного та адміністративного забезпечення. До компетенції цього органу віднесено злочини з наявністю ознак «угруповання мафіозного типу».

У деяких інших державах повноваження щодо протидії корупції покладено на одну із силових структур або їх розподілено між кількома відомствами.

Так у Словацькій Республіці ліквідовано Центральне координаційне управління боротьби з корупцією та Комітет боротьби з корупцією і створено відділ боротьби з корупцією Секретаріату Уряду Словаччини, основним завданням якого є координація дій міністерств та відомств у сфері боротьби з корупцією. Безпосередньо реалізацією заходів у межах «Національної програми боротьби з корупцією» займаються Управління боротьби з корупцією Президії поліцейського корпусу МВС Словаччини та Словацька інформаційна служба (СІС). Крім цього, основні повноваження по боротьбі з корупцією перейшли від Міністерства фінансів до Міністерства юстиції Словаччини.

З метою координації діяльності державних органів у сфері боротьби з корупцією на національному рівні та підготовки пропозицій щодо вдосконалення існуючої системи протидії цьому явищу в багатьох державах створено міжвідомчі комісії з представників профільних міністерств і відомств.

Зокрема в Угорській Республіці було створено комісію з фахівців у галузях права, управління та економіки, якою на сьогодні розроблені проекти та внесені зміни і доповнення до понад 20 законодавчих актів. Серед основних нововведень, спрямованих на протидію корупції, експерти відзначають: обмеження обігу готівкових коштів і запровадження порядку здійснення розрахунків між господарськими структурами на суми понад 200 тис. форинтів (одна тисяча доларів США) лише через банківські установи; зменшення кола

осіб, які мають відстрочки та пільги у сплаті податку та митних зборів; звуження поняття податкової таємниці та підвищення рівня інформованості державно-адміністративних органів (передусім податкового управління, поліції та фінансово-митної служби).

Згідно з прийнятою міжнародною спільнотою Кримінальною конвенцією «Про боротьбу з корупцією» та ратифікованою Верховною Радою України 16 березня 2005 р. Цивільною конвенцією «Про боротьбу з корупцією», розроблених Радою Європи 1999 року (м. Страсбург), а також Конвенцією ООН проти корупції (Резолюція від 31 жовтня 2003 р.), убачається за доцільне імплементувати міжнародно-правові норми вказаних документів в українське правове поле з метою його гармонізації з міжнародними правовими стандартами та впровадити світовий досвід у сфері протидії корупції, дотримуючись виваженої політики у цьому питанні.

Напевно найбільш ефективною серед країн Європейського Союзу є система політичних і правових механізмів боротьби з корупцією Італійської Республіки, де над вирішенням цієї проблеми тісно взаємодіють громадські організації та державні установи.

Парламент цієї країни заснував спеціальну Генеральну Раду по боротьбі з організованою злочинністю. Поряд з Генеральною Радою засновані окружні управління по боротьбі з організованою злочинністю та мафією і окремо – Державне управління по боротьбі з мафією.

До завдань даного колегіального органу входять: розробка стратегії по боротьбі з організованою злочинністю та визначення мети для кожного поліцейського формування окремо; раціоналізація ресурсів та коштів, відведених для організації боротьби з організованою злочинністю, а також періодична перевірка досягнутих результатів в їх зв'язку з встановленими напрямками діяльності та, якщо необхідно, прийняття відповідних директив, спрямованих на усунування недоліків або неефективних дій. Причому вся ця діяльність є відкритою для політичних партій, об'єднань громадян, засобів масової інформації. Зазначене управління надає можливість для участі в роботі

інститутам соціального контролю. В цьому плані в 1993 році під тиском громадськості був прийнятий закон «Про угруповання мафіозного типу», який встановив сувору відповідальність за входження до злочинної організації типу мафія. Закон цей було включено до нового кримінального кодексу Італії окремою нормою: «Кожний, хто є членом злочинного угруповання мафіозного типу, у склад якого входить троє та більш чоловік, карається позбавленням волі строком від 3 до 6 років». Нове законодавство визначає конкретні ознаки, які притаманні мафіозним угрупованням, зокрема: залякування та підкорення силою інших людей, нав'язування їм «закону мовчання» та кругової поруки з метою вчинення кримінальних злочинів, встановлення прямого або непрямого правління і контролю за різного роду економічною діяльністю, отримання незаконних прибутків та незаконних пріоритетів в такій діяльності для себе та інших осіб, а також протистоянню вільного волевиявлення при голосуванні.

За цим законом відповідальність за вчинення злочину суттєво посилюється, якщо мова йде про входження в озброєне мафіозне угруповання. Озброєним вважається таке мафіозне угруповання, члени якого «володіють можливістю користуватись зброєю або вибухівкою для досягнення мети угруповання». При цьому не важливо, знаходиться зброя на руках у мафіозі, чи схована в тайниках. Передбачені жорсткі покарання для мафіозі за фінансування легальної економічної діяльності за рахунок коштів, здобутих злочинним шляхом, в тому числі прибутку від легалізації «брудних грошей».

Застосування нового закону «Про угруповання мафіозного типу» здійснюється також під контролем громадськості та органів представницької демократії, що дало змогу внести дестабілізацію в ряди мафії. Однією з форм такого контролю є заслуховування звітів Міністра внутрішніх справ у парламенті республіки два рази на рік. Такі багатоаспектні зусилля суб'єктів політики та італійської юстиції мають позитивні результати. З 1993 року до цього часу заарештовано більш, як 3500 членів мафіозно-злочинних угруповань.

Водночас це стало можливим завдяки реальному втіленню в політико-правове поле Італії принципів розподілу влад, незалежності судової влади від

урядового впливу та втручання інших гілок влади. Завдяки цьому Італійська судова система є найважливішою із трьох гілок влади в системі механізмів боротьби з корупцією. В Конституції Італії втілено політичне рішення про надання Верховній Раді суддів виключних прав на заохочення та покарання суддів. Дві третини членів Ради обираються судьями, і одна третина – політичними партіями. Крім того, адміністративні комісії мають статус судів, а Конституція передбачає адміністративне провадження з деяких кримінальних справ. Дієвим антикорупційним механізмом слід визнати також те, що судді, прокурори і слідчі вважаються членами однієї професії і регулярно міняються ролями. Кожна прокуратура є автономною. Кожний прокурор має такі ж гарантії незалежності, як і судді.

Нещодавно голова Нацкомісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР), почав боротьбу з обігом «сміттєвих» акцій на фондовому ринку. Подібні папери, за його словами, використовуються для викривлення фінансової звітності, відмивання коштів, ухилення від оподаткування. Але головне – для виведення грошей за кордон.

Так у світі через корупцію (відмивання коштів, вивезення капіталу за кордон та ін..) країни втрачають великі суми коштів. Дж. Хенрі, колишній співробітник консалтингової компанії McKinsey, дослідивши офшори, прийшов до висновку, що в подібних зонах зосереджений український капітал в розмірі близько \$167 млрд. Більшу частину цих коштів українці вивели через «сміттєві» акції або трансфертне ціноутворення – продаж товарів офшорної компанії за заниженими цінами з подальшим перепродажем за ринковою ціною, пише Хенрі у своєму дослідженні *The Price of Offshore Revisited*.

Такий результат дозволив Україні увійти до тих держав світу, обсяг коштів в офшорах яких найбільший. На рисунку 4.3. зображено країни-рекордсмени з виведення коштів в офшори.

Рис. 4.3. Країни-рекордсмени з виведення коштів в офшори

Відтак можна сказати, що багато країн, втрачає безліч грошей через корупцію її складові або її наслідки. Через це, низка країн вживає заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики, розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змістового наповнення. Проте необхідно, з огляду на актуальність проблеми, переглянути комплекс організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та інтенсифікувати діяльність у міжнародних організаціях.

Отже, за умов наявності масштабної корупції пріоритетними є заходи щодо усунення її причин, а вже потім – боротьба з конкретними виявами. Причому, для правових систем деяких розвинених країн не є характерним використання в законодавстві терміна «боротьба», численними є закріплення в нормативно-правовому акті (часто – кодифікованому) принципів запобігання правопорушенням.

На нашу думку, однією з головних складових формування й реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, насамперед, їхніх правоохоронних органів, спільна участь у заходах, ініційованих Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Практика роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у цьому напрямі свідчить про те, що досконалість нормативно-правового забезпечення

протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання зазначеної проблеми.

Практичний досвід правових держав світу у сфері боротьби з корупційними злочинами дає змогу сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, вироблення якої сьогодні необхідне в Україні. Відповідно, наразі вітчизняна влада повинна:

- розробити єдину державну політику в сфері боротьби з корупцією, яка містила б комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру;

- сформулювати спеціальну антикорупційну службу, незалежну від усіх гілок влади, яка забезпечила б контроль за діяльністю державних органів різних рівнів;

- забезпечити незалежне функціонування судової влади, за прикладом правоохоронних систем Італії, США, Великої Британії чи Франції.

У цій частині роботи був досліджений та проаналізований теоретико-методологічний інструментарій вивчення проблеми корупції в Україні та за кордоном. На жаль, формування ринкового суспільства в Україні й надалі характеризується значною тінізацією економічних відносин, зростанням рівня економічної злочинності та корупції. Досліджено, що економічний сенс корупції полягає у поділі суспільства на дві соціальні підсистеми, які функціонують паралельно. Суб'єкти корупції належать до неофіційної системи, в якій панують свої цінності, цілі та засоби їх досягнення. Водночас суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної підсистеми, яка для них є обов'язковою передумовою встановлення корумпованих відносин. Адже для того, щоб зловживати владою, її потрібно мати – обіймати відповідну посаду в органах державної влади (місцевого самоврядування), бути наділений певними повноваженнями, мати можливість їх офіційно використовувати. Автори провели детальний економічний аналіз зарубіжного досвіду боротьби з корупцією та дійшли висновку, що протидія корупції повинна бути спрямована на зменшення

корумпованості суспільних відносин, утвердження верховенства права, сприяння розвитку демократичного суспільства та правової держави. Науковці стверджують, що за допомогою протидії корупції можна досягти зменшення її обсягів та мінімізувати її небезпечні вияви, обмежити взаємовплив корупції та економічних, політичних, правових, а також інших соціальних процесів.

4.3. Антикорупційна політика у системі економічної безпеки держави

На сьогодні вітчизняна і зарубіжна наукова література налічує досить багато праць з питань по боротьбі із корупцією. Дане питання, не одноразово, висвітлювали в своїх роботах такі такі визначні вчені, як В.С. Журавський, Костенко О.М., Мельник О.М., Михальченко О.М., Михальченко М. І., Невмержицький Є. В., Ревак І.О., Руснак Ю. І., Шамрай В. О.

Однак, публікації вище згаданих науковців містять описи корупції переважно як загальнодержавного явища, але корупція майже не розглядається як фактор, що впливає на стан фінансової безпеки держави. Зважаючи, на відомі дослідження, можна говорити про недостатньо розкриті питання стосовно проблем впливу корупційних діянь на вітчизняну фінансову безпеку держави.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що головною системою на рівні держави є національна безпека, що включає економічну безпеку як підсистему. В свою чергу, фінансова безпека є підсистемою економічної безпеки держави.

Щодо визначення економічної безпеки, то це поняття виводиться вченими з поняття «національна безпека». Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» (за редакцією 2015 року), національна безпека розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам і запобігання їм»[81].

Фахівці Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова трактують економічну безпеку як «наявність в державі

достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та в усіх сферах докладання соціально корисної праці, а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави» [82, с. 86].

Таким чином, економічну безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її фундамент і матеріальну основу і, разом з тим, як взаємопов'язану систему певних рівнів. Це означає, що стан національної безпеки держави залежить від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності. Забезпечення економічної безпеки є одним із найважливіших завдань держави.

Обґрунтованим є трактування поняття економічної безпеки з точки зору системного підходу, висвітленого у праці О. Власюка. Згідно до неї економічну безпеку можна представити як систему, яка забезпечує стійкість економіки від негативних зовнішніх і внутрішніх дій та сприяє її поступальному розвитку [83, с. 86]. Більшість дослідників проблем економічної та фінансової безпеки, констатують той факт, що фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки країни, оскільки на фінансах базується будь-яка економіка. Обґрунтовується необхідність забезпечення і підтримки фінансової безпеки держави, тому що вона стосується не лише держави в цілому, а й усіх галузей національного господарства, приватних підприємців, усього суспільства.

Аналізуючи роботи провідних західних економістів Г. Вуда та В. Аллена, можна дійти висновку, що вони ототожнюють фінансову безпеку з фінансовою стабільністю на макроекономічному рівні [90], тобто основою фінансової безпеки в цілому є стабільність фінансової системи.

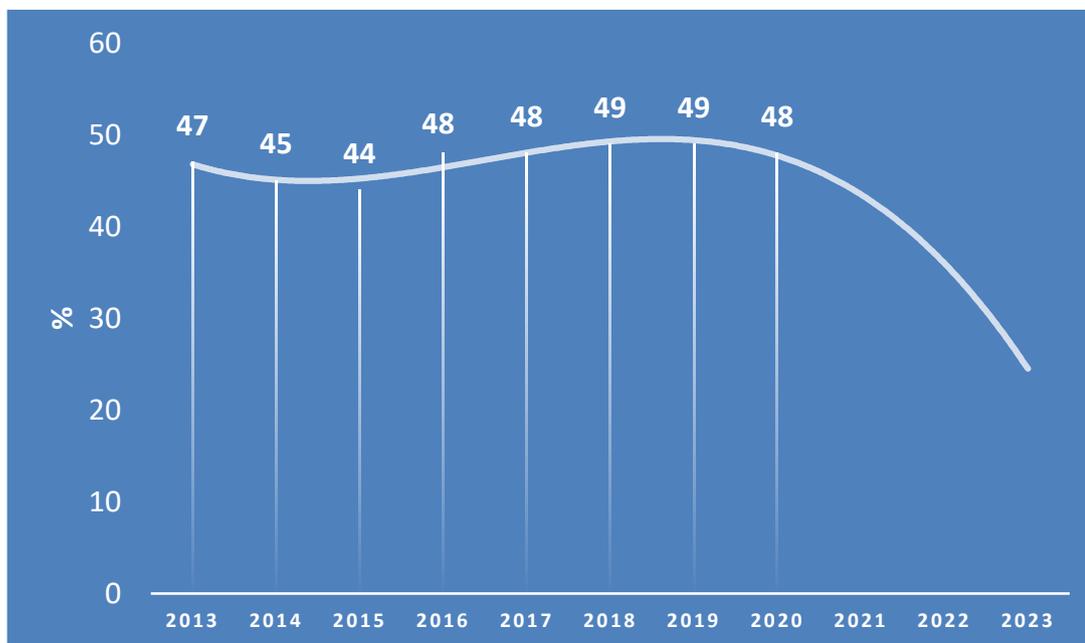
Пріоритетні національні інтереси у фінансовій сфері визначаються по кожній із складових фінансової системи. Таким чином мета забезпечення фінансової безпеки буде встановлюватися в залежності від виду безпеки, що розглядаються.

Нині дуже сильно поширені масштаби корупції у банківській сфері, призводять до спаду виробництва, гальмування оновлення його основних

фондів, невиправданого використання бюджетних коштів, неефективного розподілу державних замовлень та кредитів. Саме тому у січні 2015 року Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, в рамках співпраці з Програмою міжнародної технічної допомоги «Розвиток фінансового сектору» (FINREP-II), запровадив пілотний проект з проведення оцінки корупційних ризиків.

Суть проекту полягала в тому, що на базі ФГВФО проводиться тестування і адаптація до української нормативно-правової бази програми управління корупційними ризиками. Крім ФГВФО, пілотним майданчиком для цього проекту стала Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України.

Програма управління корупційними ризиками створена на основі міжнародного досвіду в цій сфері і запроваджена в органах державної влади та публічних організаціях багатьох країн, зокрема країнах східної Європи (Словенії, Чорногорії, Сербії, Польщі, Латвії, Молдові та ін.) Для реалізації цього проекту фахівцями Програми FINREP-II/USAID відібрано виконавця - Компанію Файненшіал Маркетс Інтернешіал, Інк. (FMI, USA), який має досвід у запровадженні аналогічних проектів в інших країнах.

Р

с

.

«Тіньова економіка» є найяскравішим прикладом того, як корупція переплітається з фінансовою безпекою держави. За розрахунками спеціалістів, тіньовий сектор становить 40 – 60% ВВП (за розрахунками Мінекономіки України – він знизився із 47% до 35 %). Існуючий рівень тінізації економіки досяг тієї небезпечної межі, коли можна говорити про існування системи розширеного відтворення тіньових економічних відносин в Україні.

Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є її негативний вплив на зростання корумпованості та криміналізації суспільства. «Тіньова» економіка негативно впливає на загальний стан економічної безпеки і, зокрема, окремих її видів (ресурсну, енергетичну, фінансову, зовнішньоекономічну, технологічну, продовольчу тощо). За оцінками експертів, загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує цей показник у групі країн, куди вона входить за рівнем ВВП на душу населення, а втрати держави від тінізації доходів щорічно перевищують 12 – 13 млрд. грн.

Динаміку росту рівня тіньової економіки за окремими методами у % від обсягу офіційного ВВП зображено на рис. 4.5.

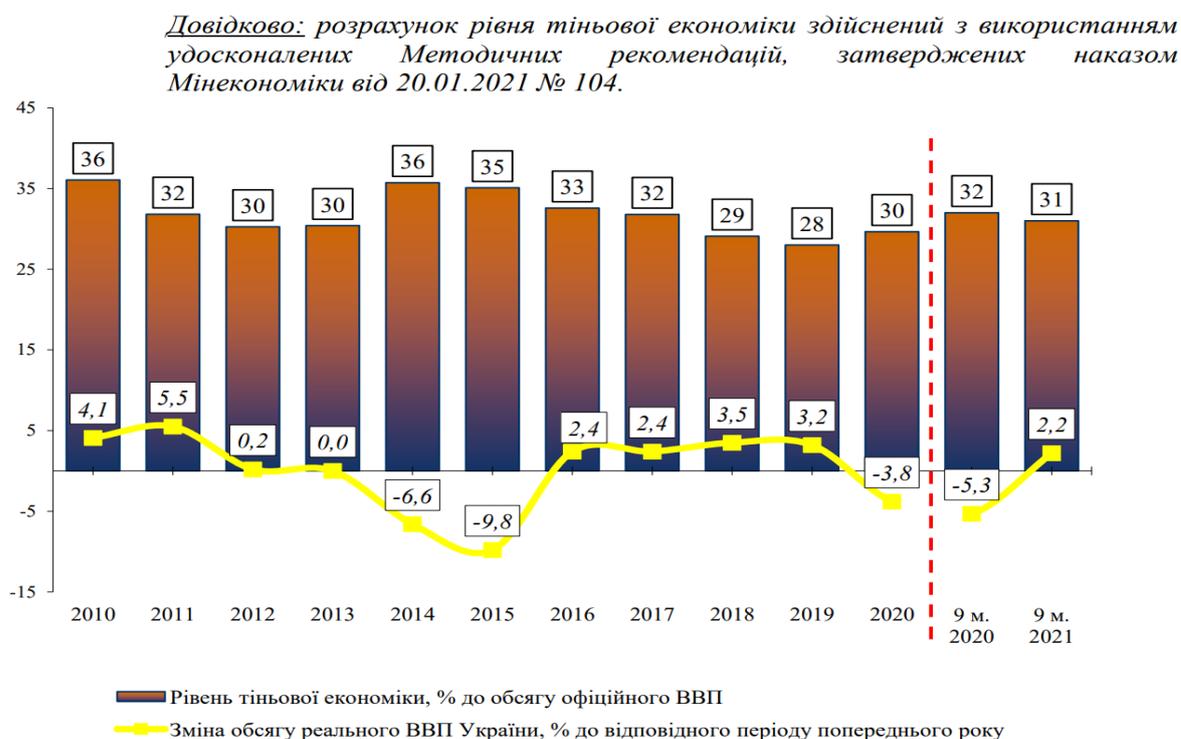

Рис. 4.5. Динаміка рівня тіньової економіки, % від обсягу офіційного ВВП

Внутрішні загрози фінансової безпеки країни виникають безпосередньо у зв'язку з недосконалістю організаційно-правового, адміністративного регулювання фінансових відносин; незавершеністю інституційних реформ у фінансово-кредитній сфері; політичною нестабільністю; неадекватною фінансово-економічною політикою; неефективними управлінськими рішеннями державного апарату управління щодо використання фінансових ресурсів; помилками, зловживаннями, економічними злочинами в управлінні фінансовою системою країни тощо.

Внутрішні загрози фінансової безпеки України [91, С. 88-89]:

- високий рівень корупції у фінансово-кредитній сфері;
- тінізація і криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності;
- неефективність податкової системи та масове ухилення від сплати податків;
- низький рівень бюджетної дисципліни і бюджетний дефіцит;
- значні розміри державного та гарантованого державою боргу;
- нерозвиненість фінансового та страхового ринків;
- критичний стан ринку державних цінних паперів;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- неефективне регулювання фінансової сфери;
- нерозвиненість фондового ринку;
- низький рівень капіталізації банківської системи.

Отже, поступове погіршення економічної ситуації в Україні свідчить про зниження рівня вітчизняної фінансової безпеки держави. Одним з основних факторів, що негативно впливають на її стан, є масштабні корупційні діяння, що мають місце в нашій державі.

Зміни, що відбуваються останнім часом в законодавстві, говорять про готовність влади боротися із корупцією як загрозою вітчизняній фінансовій

безпеці держави. Проте в більшості випадків під перевірки стосовно участі у корупційних діях потрапляють чиновники середньої ланки, саме тому глобальних структурних зрушень в питаннях антикорупційної діяльності це не дає. Такий стан речей необхідно змінювати. Досить позитивним є проект Кабінету Міністрів України закон «Про запобігання корупції» та створення Національної дисциплінарної комісії з питань запобігання корупції. Але повністю ліквідувати корупцію, як явище, поки що жодній цивілізованій державі не вдалося.

Наша держава, як і інші, прагне мінімізувати дане явище та його вплив на фінансову безпеку держави, тому для зменшення поширення корупції в суспільстві потрібно систематично впроваджувати в життя комплекс заходів щодо реформування різних сфер управління, а саме

- удосконаленні системи державного регулювання адміністративних та фінансових послуг;
- децентралізації розподіленні бюджетних коштів;
- гармонізації законодавства зі стандартами ЄС у частинах визначення замовника державних закупівель;
- боротьбі з нарахуванням зарплат незаконними шляхами (без сплати податків та зборів).

Висновки до розділу 4

За умов наявності масштабної корупції пріоритетними є заходи щодо усунення її причин, а вже потім – боротьба з конкретними виявами. Причому, для правових систем деяких розвинених країн не є характерним використання в законодавстві терміна «боротьба», численними є закріплення в нормативно-правовому акті (часто – кодифікованому) принципів запобігання правопорушенням.

На нашу думку, однією з головних складових формування й реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, насамперед, їхніх правоохоронних органів, спільна участь у заходах, ініційованих

Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Практика роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у цьому напрямі свідчить про те, що досконалість нормативно-правового забезпечення протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання зазначеної проблеми.

Практичний досвід правових держав світу у сфері боротьби з корупційними злочинами дає змогу сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, вироблення якої сьогодні необхідне в Україні. Відповідно, наразі вітчизняна влада повинна:

- розробити єдину державну політику в сфері боротьби з корупцією, яка містила б комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру;

- забезпечити незалежне функціонування судової влади, за прикладом правоохоронних систем Італії, США, Великої Британії чи Франції.

Прагнення мінімізувати явище корупції та її вплив на фінансову безпеку держави, змушує зробити висновок, що в суспільстві потрібно систематично впроваджувати в життя комплекс заходів щодо реформування різних сфер управління. Більш детально потрібно зупинитися на:

- удосконаленні системи державного регулювання адміністративних та фінансових послуг;

- децентралізації розподіленні бюджетних коштів;

- гармонізації законодавства зі стандартами ЄС у частинах визначення замовника державних закупівель;

- боротьбі з нарахуванням зарплат незаконними шляхами (без сплати податків та зборів).

Також, в Україні створена і діє законодавча база, необхідна для ефективної протидії корупції, зокрема в частині відповідальності за корупційні правопорушення. Що стосується останньої, то вона передбачає цілий комплекс

кримінально-, адміністративно-, цивільно-правових, дисциплінарних та інших заходів впливу з метою притягнення до відповідальності практично будь-якої посадової особи органів державної влади, яка допустила те чи інше зловживання владою чи посадовим становищем (від порушення обмежень, встановлених для державних службовців, неподання декларації до одержання хабара і участі в діяльності організованих злочинних угруповань).

Для вдосконалення діяльності з протидії корупції необхідно, по-перше, вдосконалення чинного законодавства (у тому числі й прийняття науково обґрунтованого пакета антикорупційних законодавчих актів); по-друге, всебічне використання позитивного закордонного досвіду протидії корупції; по-третє, залучення до антикорупційних програм широких верств населення та суспільних інститутів; по-четверте, покращення превентивної діяльності щодо протидії корупції.

ВИСНОВКИ

В процесі виконання даної магістерської роботи було розкрито теоретичні основи сутності поняття «корупція» в сучасних умовах. Відтак, корупцію можна визначити як явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, що використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм. Корупція може виявлятися в різних формах, серед яких виділяють хабарництво, кумівство, лобіювання, розкрадання державних фондів, ухилення від сплати податків, незаконні витрати надходжень, шахрайство тощо.

Аналіз міжнародно-правових документів, законів та нормативно-правових актів України показав, що існує багато різних підходів до визначення поняття корупції, але в усіх випадках корупція зводиться до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке має корисливий характер та спрямоване на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах. До основних нормативно-правових документів, що регулюють питання корупції в Україні відносять Закон України «Про боротьбу з корупцією», Закон України «Про державну службу», укази Президента та постанови Кабінету Міністрів України з відповідних питань.

Також дано оцінку економічному аналізу корупції, розглянуто відомі концепції та моделі вивчення корупції. Узагальнено причини поширення корупції в Україні, розглянуто чинники здійснення корупційних правопорушень – політичні, економічні, організаційно-управлінські, правові, ідеологічні, морально-психологічні та ін.

Обґрунтовано принципи запобігання і протидії корупції, проаналізовано економічні наслідки корупції, розглянуто методи та засоби боротьби з корупцією. На основі проведеного дослідження вбуло запропоновано механізми

боротьби з корупцією як умови забезпечення економічної безпеки держави. Теоретичний аналіз проблеми та результати емпіричного дослідження дали змогу зробити такі узагальнення.

У сучасній соціологічній теорії наукові дослідження соціальних трансформацій, зокрема й корупції, є досить актуальними. Корупція як явище суспільного життя має історичні витоки й соціальні передумови. Еволюція логіки інтерпретації даного феномену така: моральна оцінка цього діяння – правове потрактування терміна – соціальне розуміння явища. Останнє обумовлене тим, що корупція пронизує всі сфери суспільного життя, створює соціальну напруженість та економічні колізії, сприяє поширенню нелегітимних видів соціальних практик і організованої злочинності. Соціальна ризикогенність корупції зумовила необхідність глибокого осмислення цього феномену.

На підставі аналізу існуючих у теорії, вітчизняному й зарубіжному законодавствах, міжнародних правових документах положень щодо визначення поняття корупції нами виділено найтипівіші підходи до розуміння її соціально-правової сутності. Зазначено, що існуюче в соціальній теорії, законодавстві та у практиці його застосування розмаїття визначень поняття «корупція» обумовлюється:

- різним розумінням сутності корупції;
- різними підходами та критеріями, що застосовуються для визначення цього поняття;
- прагненням дати універсальне визначення корупції як соціального явища, політичної, економічної, соціологічної категорії та конкретного протиправного діяння.

У дослідженні корупція визначається як багатоаспектне за своєю природою явище, досить поширене в соціальному середовищі, існує в різноманітних видах і має різну мотивацію, а також соціально-економічні, політичні, правові й моральні наслідки. Під час розгляду конкретних випадків корупційних взаємодій виділено два аспекти:

– корупція як негативне економічне діяння з використання недосконалості формальних регуляторів для одержання хабара держслужбовцем чи політиком;

– фонові корупція, яка є радше захисним маневром, способом протидії недосконалим нормам бюрократичного регулювання, захисту проти неефективної роботи бюрократичних структур.

З'ясовано, що головними умовами існування корупції в Україні є такі: слабкі демократичні традиції; недосконалість національного законодавства; неоперативність владних структур у запобіганні та неефективності протидії корупції; недостатній рівень політико-правової та економічної культури значної частини громадян; слабка зрілість громадянського суспільства.

До суттєвих чинників виникнення й існування корупції у дослідженні віднесені такі:

– низька якість та значні упущення державних структур під час розроблення та проведення соціально-економічних реформ;

– бвідсутність або невідповідна якість антикорупційних законів, інших правових актів;

– існування неформальної альтернативи економічно неефективному, соціально дезорієнтованому регуляторному механізму економічних процесів;

– криміналізація та правопорушництво значної частини владної й політичної еліти;

– моральна деградація певної частини громадян;

– часто-густо невеликий ризик потенційного викривання правоохоронними структурами корупційних дій, а також відсутність енергійних засобів застосування негативних санкцій.

Державна політика, спрямована проти корупції, повинна стати постійною складовою владної уваги. На практиці це означає, що доцільно невідкладно розробити й реалізувати інноваційну комплексну антикорупційну програму, яка не може залежати від політичної кон'юнктури. Тому її головні аспекти, насамперед інституційні, вимагають державного підходу й ефективної

законодавчої підтримки. Розроблення й реалізація такої програми має базуватися на точному, обґрунтованому розумінні природи корупції, на аналізі причин невдачі боротьби з нею, усвідомленні наявних передумов та перешкод, на зрозумілих і продуктивних принципах.

На нашу думку, значна частина антикорупційних зусиль має бути зосереджена у сфері законотворчої діяльності, де особливим напрямом є вдосконалення чинного законодавства, а саме:

- подолання протиріч та «невизначеностей» у чинному законодавстві;
- «закриття» численних відсилаючих норм у діючих законах;
- диференціювання дій, які законодавчо кваліфікуються як корупційні;
- перегляд шкал мита, штрафів, оскільки досить великі штрафи неефективні, як і надто низькі. Тому стимулюються ухилення від них за допомогою хабара.

Світовий досвід свідчить, що фундаментом стабільності суспільних відносин і соціально схвалюваної поведінки є соціальний контроль, можливий лише за умов тісної співпраці представників правоохоронних органів, громадських об'єднань і розвиненого приватного сектору. Дійовим інструментом подолання корупції є також ефективний розвиток місцевого самоврядування, зростання рівня свідомості й активності місцевих територіальних громад, політико-правової культури громадян. Отже, процес подолання корупції повинен набути системного характеру, охоплювати всі сфери суспільного життя – політичну, соціальну, правову, економічну та соціокультурну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич О. Правовий аналіз Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні». URL: <http://flexp.com.ua/library/article/418>
2. Бачинська І.С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 377-382.
3. Белік В.О. Корупція в Україні: стан і проблеми // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 144-149.
4. Боковиков Ю.В. Механізми протидії корупції. Теорія та практика державного управління. – 2017. – Вип. 56. – С. 1-7.
5. Helping Countries Combat Corruption. The Role of the World Bank. Poverty Reduction and Economic Management // The World Bank. – September, 1988. – Р. 8.
6. Rose-Acherman S. The Economics of Corruption / S. Rose-Acherman // Journal of Public Economics. – Vol. 4. – № 2. – 2009. – Р. 187 – 203.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнародний документ від 31.10.2003 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
9. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VIII.
10. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / Керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
11. Костенко О.М., О.Ю. Бусол Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. Публічне право. – 2016. – № 2. – С. 143–151.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

13. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії / Мельник М. І. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
14. Санжаровець В. М. Прояви корупційного делікту в кризових ситуаціях / В. М. Санжаровець // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 89. – С. 202 – 205.
15. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано-Франківськ: 2012. – с. – 237.
16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року, ратифікована Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V.
17. Мельник М. Корупція як соціальне явище / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 63 – 68.
18. Мазур И. Коррупция как институт теневой экономики / И. Мазур // Экономика Украины. – 2005. – № 8. – С. 70–79.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>
20. Марич Є.В. Боротьба з корупцією (Бібліотека державного службовця): посібник / Є.В. Марич, Р.П. Марчук. – К.: КМЦППК, 2012. – 64 с.
21. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / кер. авт. кол. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
22. Камлик М. Корупція в Україні / М. Камлик, Є. Невмержицький. – К.: Знання: КОО, 1998. – 187 с.
23. Мельник М.І. Корупція і організована злочинність як чинники, що реально загрожують національній безпеці України / М.І. Мельник // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Вип. 1. -Львів, 1995. – С. 10 – 13.
24. Михальченко О.М. Кримінологічний аналіз корупції як один із елементів системи антикорупційних заходів // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Серія ПРАВО. Випуск 44. Том 2. – с. 94-97.

25. Мельник О.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Станом на 01.01.2012 р. / О.М. Мельник, Руснак Ю.І., Шамрай В.О. [за ред. Шамрая В.О.]. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2012. – 464 с.
26. Власенко М.А. Политико «правовые аспекты противодействия коррупции в России» / М.А. Власенко // Каспийский регион: политика, экономика, культура, 2010. – № 1 (22). – С. 66 – 71.
27. Постанова КМУ «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вересня 2013 р. № 706.
28. Постанова КМУ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» від 14 травня 2015 р. № 301.
29. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» від 29 квітня 2015 р. № 265.
30. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування» від 13 червня 2000 р. № 950.
31. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з антикорупційної політики» від 4 грудня 2013 р. № 949.
32. Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики» від 17 липня 2014 р. № 295.
33. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.
34. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X.
35. Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР.
36. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 р. № 1506-VI.

37. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 року № 251-V).

38. Закон України «Про очищення влади» від 27 січня 2015 р. № 132-VIII.

39. Гусаров С.М. Корупція як загроза національному й міжнародному правопорядку в умовах всесвітньої глобалізації / С.М. Гусаров // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. Конф. / МВС України. – Х.: Золота миля, 2014. – С. 9 – 13.

40. Головаха Є.І. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» / Є. Головаха, А. Горбачик. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 119 с.

41. Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

42. Ukraine Global corruption barometer 2013 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=Ukraine>.

43. Corruption Perceptions Index: Corruption around the world in 2015 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: http://www.transparency.org/news/pressrelease/corruption_perceptions_index_corruption_around_the_world_in_2015.

44. Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>

45. Національна економіка: навч. посіб., для студ. вищ. навч. закл. [Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Лебедева В.К. та ін.]; За ред. В. М. Тарасевича – К: Центр учбової літератури, 2009. – 280 с.

46. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара, А.В. Кухарук, М.І. Хавронюк, О.В. Калітенко ; за заг. ред. А.В. Волошиної. – К., 2015. – С. 40.
47. Методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні // Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Режим доступу :ftp://91.142.175.4/nazk_files/МЕТОДИКА_НАЗК_21.12.2016.pdf
48. Політична корупція як явище: підходи до визначення. Аналітична доповідь Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, № 7.
49. Стан корупції в Україні – 2021 // https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444nacp_report_info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf
50. Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua>
51. Національне агенство з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua>
52. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/sap.html>
53. Українці засуджують корупцію, але дають хабарі (опитування): [Електронний ресурс] / Інформаційне агентство УНІАН. – 2010. – 22 серпня. – Режим доступу: <http://unian.net/ukr/news/news-382036.html>.
54. Верховний суд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>
55. Міністерство економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
56. Волошина А. В. Корупція – виклики для України: за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28 – 30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання». – Кіровоград, 2011. – 79 с.
57. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К. Знання-Прес, 2000. – 209 с.

58. Політична корупція як явище: підходи до визначення. Аналітична доповідь Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, № 7.
59. Вісник Національної академії прокуратури України № 2(40) 2015, с. 51 – 58.
60. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VIII.
61. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / С.С. Рогульський; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 19 с.
62. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) / М.І. Мельник. – К.: Юрид. думка, 2004. – 400 с.
63. Корупція в Україні / М.І. Камлик, Є.В. Невмержицький. – К.: Знання, 1998. – 186 с.
64. Корупція і національна безпека: Навч. посіб./ Є.В. Невмержицький, Ф.П. Шульженко; Київ. держ. лінгв. ун-т, Гуманіт. ін-т. – К., 2000. – 194 с.
65. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми): Моногр. / О.Я. Прохоренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005. – 166 с. – Бібліогр.: с. 141–159.
66. Корупція у суспільстві, що трансформується / А. Бова // Політ. менеджмент. – 2006. – № 3. – С. 141–152.
67. Корупція як предмет історико-правового дослідження / О.М. Михальченко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 17. – С. 396–401.
68. Президент України Петро Порошенко підписав антикорупційні закони // Офіційний сайт Національної Асоціації Адвокатів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radako.com.ua/news/prezident-ukrainipetro-poroshenko-pidpisav-antikorupciyni-zakoni>.
69. Боротьба з корупцією в Грузії: досвід для вивчення та наслідування в Україні / О. Г. Боднарчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 349–356.

70. Мусієнко О. П. Адміністративно–правові заходи запобігання виникнення корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2016. – Вип. 20. – С. 77–80.

71. Сервецький І.В. Боротьба з організованою злочинністю та корупцією в Україні – умови розвитку економічних відносин і теоретичних аспектів // Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин: аналітичні розробки, пропозиції науковців та практичних працівників. – Т. 20. – К., 2000. – С. 682–689.

72. Корнієнко М.В. Проблеми боротьби з корупцією та шляхи їх розв’язання / М.В. Корнієнко // Науковий Вісник НАВС України. Науково-теоретичний журнал. Частина 2. – № 1, 2003. – С. 3–13.

73. Камлик М.А. Корупція в Україні / М.А. Камлик, Є.Б. Невмержицький.- К.: Знання, 1998.-406 с.

74. Жук І. Корупція в Україні: спроба аналізу // Наук. Вісник Національної академії ДПС України (економіка, право). — 2001. — № 2.

75. Мельник М.І. Корупція: Сутність, поняття, заходи протидії: Монографія / М. І. Мельник -К.: Атіка, 2001. -302 с.

76. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: при- чини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368.

77. Гвоздецький В.Д. Оновлення адміністратив- но-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, урухомлене революцією гідності / В.Д. Гвоздецький // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – № 4 (75). – 2014. – С. 4–23.

78. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії ко- рупції в системі державного управління / І. В. Чемерис // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3(12). – С. 110–118

79. Кулик Л.М. Проблема асоціального у люд- ській свідомості та поведінці / Л.М. Кулик // Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України. – Дніпропетровськ: Дніпро- петр. держ. ун-т внутр. справ, 2015.– С. 59–61.

80. The Global Competitiveness Report 2014 – 2015 Rankings // World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 3 September 2014 [Web resource]. – URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/report-highlights/> . – Date of the application: 05.07.2015.
81. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 7 серпня 2015 р. № 964-IV.
82. Політична корупція як явище: підходи до визначення. Аналітична доповідь Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, № 7.
83. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
84. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський/ – Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ, 2004. – 760 с.
85. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.3 / О. Василик, С. Мочерний. – К.: Вид.центр «Академія», 2002 – 952 с.
86. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: [монографія] / А.І. Сухоруков. – К.: НППІБ, 2005. – 140 С.
87. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько [Текст]: монографія. – К.: НІСД, 2007. – 144 с.
88. Allen W. Defining and achieving financial stability / W. Allen and G. Wood // Journal of Financial Stability. – 2016. – Vol.2(2). – P. 52-72.
89. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
90. Міністерство економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
91. Country RepTrak. The World's Most 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reputationinstitute.com/research/Country-RepTrak>

ДОДАТКИ